



T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞU ÖNLEMENİN ETKİLİ BİR YOLU: ZEKÂT KURUMU

Hazırlayan
Hüseyin CEVAHİR

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Osman DEMİR

TOKAT-2020

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Osman DEMİR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Türkiye’de Yoksulluğu Önlemenin Etkili Bir Yolu: Zekât Kurumu” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / ...

Hüseyin CEVAHİR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimimde gerek ders döneminde gerekse tez çalışması sürecinde her zaman desteğini ve yardımını üzerimden eksik etmeyen pek kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Osman DEMİR'e, anket çalışmasının hazırlanmasından istatistiki verilerin yorumlanmasına kadar değerli bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Rüştü Yayar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Pek kıymetli jüri üyesi Prof. Dr. Nazım ÖZTÜRK'e ve Doç. Dr. Ahmet İnandır'a tez çalışmasına katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca maddi manevi destek olan emeğini ve dualarını eksik etmeyen sevgili anneme ve babama, abime, ablalarıma, kuzenlerime ve bana destek olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞU ÖNLEMENİN ETKİLİ BİR YOLU: ZEKÂT KURUMU

ÖZET

Zekât, nisap miktarı gelire ve servete sahip olan Müslümanların dinen zorunlu olarak ödemeleri gereken mali bir yükümlülüktür. Ayette (Tevbe, 60) kendilerine zekât ödenmesi gereken sekiz sınıf içinde ilk başta yoksullar ve miskinlerin yer alması zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisinin açık kanıtıdır. Ancak zekâtın toplanması ve dağıtılmasını kolaylaştıran aracı bir kurum olmazsa, mükelleflerin zekâtlarını hesaplamaları ve gerçek yoksulu bulmaları hiç kolay olmaz. Ayrıca doğrudan ödeme zenginle yoksul arasında onur kırıcı bağımlılık ilişkisine yol açabilir. Zekâtı hesaplama, yoksulları tespit etme ve zekâtı dağıtma işinde uzmanlaşmış zekât kurumu olması halinde, zekât gelirleri artabilir, gerçek yoksullar daha sağlıklı tespit edilebilir ve böylece yoksulluk azaltılabilir. Zekât kurumu olması halinde, kurum zekâtı dağıtırken görevini yerine getiriyor olacağı ve ödemeler zekât havuzundan yapılacağı için onur kırıcı bağımlılık ilişkisi oluşmaz. Çalışmada zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisi, Türkiye örneğinde en zengin %20’nin, %40’ın ve %60’ın zekât vermesi halinde yoksullukta meydana gelecek azalma hesaplandı. Ayrıca potansiyel mükelleflerin zekât kurumu kurulması hakkındaki görüşlerini tespit etmek amacıyla, Sivas Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren firmalara yönelik anket uygulandı. Ankete verilen cevaplardan firma yetkililerinin zekât kurumu kurulmasına kuvvetli bir destek vermedikleri tespit edildi. Buradan hareketle öncelikle toplumu zekât konusunda bilinçlendirmeye ihtiyaç olduğu sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Yoksulluğun azaltılması, Zekât kurumu

AN EFFECTIVE WAY OF PREVENTING POVERTY IN TURKEY: ZAKAT INSTITUTION

ABSTRACT

Zakat is a financial obligation that Muslims with nisab amount of income and wealth have to pay by religious necessity. In the verse (Tevbe, 60) the fact that the poor and the needy are among the eight classes of people to whom zakat should be paid is obvious evidence of the poverty-reducing effect of zakat. However, if there is no intermediary institution that facilitates the collection and distribution of zakat, it is not that easy for zakat-payers to calculate their zakat and find the real poor. Besides, direct payment can lead to a relationship of degrading dependence between the rich and the poor. In the case of a zakat institution, which is specialized in calculating zakat, identifying the poor and distributing it, zakat incomes could increase, the real people in need could be identified more healthily, and thus poverty could be alleviated. In the case of a zakat institution, a derogatory dependency relationship does not occur as the institution will fulfill its duties while distributing zakat and payments will be made from the zakat pool. In this study, as the poverty reduction effect of zakat, in Turkey case if 20%, 40% and 60% of Turkey's richest people donated, reduction in the poverty was calculated. Beside this, a survey was carried out for companies operating in Sivas Organized Industrial Zone in order to determine the views of potential zakat-payers on the establishment of zakat institution. From the answers given to the survey, it was found out that company officials did not strongly support the establishment of the zakat institution. From this point of view, it was concluded that there is a need to raise public awareness on zakat.

Key Words: Zakat, Poverty reduction, Zakat institution

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Teşekkür.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v
Tablolar Listesi.....	ix
Şekiller Listesi.....	xi
Kısaltmalar.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. ZEKÂT.....	3
1.1.1. Zekâtın Tanımı.....	3
1.1.2. Zekâtın Zorunlu Bir İbadet Olması.....	5
1.1.3. Zekâtın Hesaplanması.....	5
1.1.4. Zekât Vermekle Yükümlü Olanlar.....	9
1.1.4.1. Mükellef Bakımından Şartlar.....	9
1.1.4.2. İktisadi Varlık Bakımından Şartlar	10
1.1.4.3. Diğer Şartlar.....	11
1.1.5. Zekâtın Kimlere Verilebileceği.....	11
1.1.5.1. Yoksullar	11
1.1.5.2. Miskinler.....	11
1.1.5.3. Zekât Memurları.....	12
1.1.5.4. Kalpleri Kazanılacak Olanlar.....	12
1.1.5.5. Azat Edilecek Köleler.....	13
1.1.5.6. Borçlular.....	13
1.1.5.7. Allah Yolunda Olanlar.....	13

1.1.5.8. Yolda Kalmışlar.....	13
1.1.6. Zekâtın Kimlere Verilemeyeceği	14
1.1.7. Zekâtın Sosyal Faydaları.....	14
1.1.8. Zekâtın İktisadi Faydaları.....	15
1.2. YOKSULLUK	18
1.2.1. Yoksulluğun Tanımı.....	18
1.2.2. Yoksulluğun Türleri.....	20
1.2.2.1. Mutlak Yoksulluk.....	20
1.2.2.2. Göreli Yoksulluk.....	20
1.2.2.3. İnsani Yoksulluk.....	22
1.2.3. Yoksulluğun Sebepleri	23
1.2.3.1. Ekonomik Faktörler	23
1.2.3.2. Siyasi Faktörler.....	24
1.2.3.3. Sosyal Faktörler.....	26
1.2.3.4. Diğer Faktörler.....	26
1.2.4. Yoksulluğun Azaltılması.....	27
2. BÖLÜM: ZEKÂTIN YOKSULLUĞU AZALTICI ETKİSİ: TÜRKİYE	
ÖRNEĞİ	29
2.1. TARİHİ TECRÜBELER.....	29
2.2. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILMIŞ ARAŞTIRMA BULGULARI.....	30
2.3. YÜKSEK GELİRLİLERİN ZEKÂT VERMESİ HALİNDE YOKSULLUĞUN	
AZALMASI	34
2.3.1. Senaryo 1: En Yüksek Gelirli %20'nin Zekât Vermesi Halinde.....	34
2.3.2. Senaryo 2: Yüksek Gelirli %40'ın Zekât Vermesi Halinde.....	38
2.3.3. Senaryo 3: Yüksek Gelirli %60'ın Zekât Vermesi Halinde.....	40
3. BÖLÜM: ZEKÂT KURUMU.....	43
3.1. ZEKÂT KURUMUNUN TANIMI.....	43
3.2. ZEKÂT KURUMUNUN ÖNEMİ.....	43
3.2.1. Yoksulları Tespit Eder.....	44
3.2.2. Zekât Vermeyi ve Almayı Kolaylaştırır.....	44
3.2.3. Zekâtı Hesaplar.....	45
3.2.4. Zekâtı Toplar.....	46

3.2.5. Zekâtı Dağıtır.....	47
3.3. ZEKÂT KURUMUNUN TARİHÇESİ.....	47
3.3.1. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi.....	47
3.3.2. Raşid Halifeler Sonrası Dönem.....	48
3.3.3. Yakın Tarih Örnekleri.....	50
3.3.4. Malezya ve Endonezya’da Zekât Kurumu Uygulamaları.....	53
3.3.4.1. Malezya Zekât Kurumu Uygulaması.....	53
3.3.4.2. Endonezya Zekât Kurumu Uygulaması.....	60
4. BÖLÜM: TÜRKİYE İÇİN ZEKÂT KURUMU ÖNERİSİ.....	68
4.1. ZEKÂT KURUMUNUN ÖZELLİKLERİ.....	68
4.1.1. Bağımsız Kamu Kurumu Olması.....	68
4.1.2. Çalışanların Yetkin Olması.....	69
4.1.3. Şeffaf Olması.....	70
4.1.4. Hesap Verebilir Olması.....	71
4.1.5. Minimum Maliyetle Çalışması.....	73
4.2. ZEKÂT KURUMUNUN TEŞKİLAT YAPISI.....	74
4.2.1. Merkez Teşkilat.....	74
4.2.1.1. Başkan.....	74
4.2.1.2. Zekât Kurumu Kurulu.....	74
4.2.1.3. Araştırmacı ve Denetçiler.....	75
4.2.2. Yerel Teşkilat.....	75
4.2.2.1. Müdür.....	75
4.2.2.2. Zekât Hesaplama Birimi.....	75
4.2.2.3. Zekât Toplama Birimi.....	76
4.2.2.4. Zekât Dağıtım Birimi.....	76
4.3. ZEKÂT KURUMUNUN DENETİMİ.....	76
4.4. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İLE İLİŞKİLERİ.....	76
4.5. SOSYAL AMAÇLI HAYIR KURUMLARIYLA İLİŞKİLERİ.....	77
4.6. KAMU BÜTÇESİNE YÜK GETİRMEMESİ.....	77

5. BÖLÜM: SİVAS İLİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN YETKİLİLERİNİN ZEKÂT KURUMUNA BAKIŞLARI.....	79
5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI.....	79
5.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	79
5.3. LİTERATÜR TARAMASI.....	80
5.4. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	82
5.5. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	83
5.5.1. Zekâtın Bilinirliği.....	83
5.5.2. Zekâtın Mevcut Uygulanışı.....	83
5.5.3. Katılımcıların Zekât Kurumu Kurulmasına Bakışları.....	84
5.5.4. Katılımcıların Zekât Kurumu-Yoksulluk İlişkisine Bakışları.....	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKLAR.....	94
EK.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	109

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Dünya Bankasının Yoksulluk Sınırları, 2011 Yılı Fiyatlarıyla.....	22
Tablo 2.1: Türkiye'nin %20'lik Nüfus Grupları ve Gelir Payları TL, 2018.....	35
Tablo 2.2: En Yüksek Gelirli %20 En Düşük Gelirli %20'ye Zekât Verirse, 2018...	36
Tablo 2.3: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018.....	37
Tablo 2.4: Yüksek Gelirli %40 En Düşük Gelirli %20'ye Zekât Verirse, 2018.....	39
Tablo 2.5: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018.....	40
Tablo 2.6: Yüksek Gelirli %60 En Düşük Gelirli %20'ye Zekât Verirse, 2018.....	41
Tablo 2.7: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018.....	42
Tablo 3.1: Bazı Zekât Kurumlarının İnternet Üzerinden Zekât Hesaplama Araçları.	46
Tablo 3.2: Malezya'da Federal Bölge ve Selangor Eyaleti'nde Toplanan Zekât Miktarları ve GSYH İçerisindeki Payı.....	56
Tablo 3.3: Endonezya'da Toplanan Zekât, İnfak, Sadaka Toplamı ve Yıllık Büyüme Oranları.....	63
Tablo 3.4: Endonezya'da Zekât Kurumlarına Ait İstatistikler (2017)	65
Tablo 5.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılım.....	82
Tablo 5.2: Katılımcıların Zekât Hakkındaki Bilgi Düzeyleri.....	83
Tablo 5.3: Katılımcıların Zekâtın Mevcut Uygulanışına Bakışları.....	84
Tablo 5.4: Katılımcıların Zekât Kurumu Kurulmasına Bakışları.....	85
Tablo 5.5: Katılımcıların Zekât Kurumu - Yoksulluk İlişkisine Bakışları.....	86
Tablo 5.6: Yaş Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları.....	87
Tablo 5.7: Eğitim Düzeylerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	89

Tablo 5.8: Gelire İlişkin ANOVA Testi Tanımlayıcı İstatistikleri..... 90

Tablo 5.9: Gelir Düzeylerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları..... 91



ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Zekâtın Ekonomideki Çarpan Etkisi.....	17
Şekil 1.2: Göreli ve Mutlak Yoksulluk İlişkisi.....	22
Şekil 3.1: Malezya’da Zekât Organizasyonu.....	54
Şekil 3.2: Endonezya’da Zekâtın Kurumsal Yapısı.....	62



KISALTMALAR

b.	bin
BAZ	Amil Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat)
BAZDA	Bölgesel Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat Daerah)
BAZNAS	Ulusal Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat Nasional)
c.c.	Celle Celâlühû
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
GAZT	Zekât ve Vergi Genel Müdürlüğü (General Authority of Zakat & Tax)
GSMH	Gayri Safi Millî Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
H.z.	Hazreti
IDB	İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İSAV	İslami İlimler Araştırma Vakfı
JAKIM	Malezya İslami Gelişim Dairesi (Jabatan Kemajuan Islam Malaysia)
LAZ	Özel Zekât Kurumları (Lembaga Amil Zakat)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
PPZ	Zekât Toplama Merkezi (Pusat Pungutan Zakat)
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
TKBB	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (United Nations High Commissioner for Refugees)
UPZ	Zekât Toplama Birimi (Unit Pengumpul Zakat)
YDSF	Yayasan Dana Sosial Al-Falah



GİRİŞ

Zekât, dinen zengin sayılan müslümanların özellikle yoksullara ödemeleri gereken mali bir ibadet olduğundan yoksulluğu azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu anlamıyla zekât ülkelerin öncelikli sorunları arasında yer alan yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynar.

Zekâtın toplanması ve dağıtılmasını kolaylaştıran aracı bir kurumun bulunması mükelleflerin zekâtlarını hesaplamaları ve gerçek yoksula ulaşmaları konusunda önemli kolaylıklar sağlar. Bazı ülkeler 20.yy ikinci yarısından itibaren iktisadi refahlarının yükselmesiyle birlikte zekât kurumları oluşturmuştur. Malezya, Endonezya, Kuveyt, Suudi Arabistan, Pakistan bu ülkeler arasında sayılabilir. Ülkelerin zekât kurumları arasında farklılıklar bulunsa da bu uygulamada genellikle devletin etkin rol aldığı görülür. Türkiye’de ise bu anlamda bir zekât kurumu bulunmamaktadır. Dini bir vecibe olarak zekât borcunun ifası bireylerin inisiyatifine bırakılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de devlete bağlı bir zekât kurumu kurulması halinde zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma beş bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde, zekât ve yoksulluk ile ilgili kavramlar ele alınmıştır. Öncelikle zekât kavramının tanımı, zekâtın zorunlu bir ibadet oluşu, zekâtın hesaplanması, zekât yükümlülüğü, zekâtın verilebileceği ve verilemeyeceği yerler, zekâtın sosyal ve iktisadi faydaları üzerinde durularak zekât ile ilgili temel kavramlar tanıtılmıştır. Ardından yoksulluğun tanımı, yoksulluğun türleri, yoksulluğun sebepleri ve yoksulluğun azaltılması başlıkları altında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisi ve potansiyel zekât geliri üzerine yapılmış bazı çalışmalara ve araştırmalara yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye’nin kişisel gelir dağılımı istatistiklerinden yararlanılarak yoksulluğun boyutu ortaya konulmuş ve yüksek gelir gruplarından (en yüksek gelirli %20, yüksek gelirli %40 ve yüksek gelirli %60) en düşük gelir grubuna (en düşük gelirli %20) %2,5 oranında zekât geliri transfer edilmesi halinde yoksulluktaki değişim üç farklı senaryo çerçevesinde araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ilk olarak zekât kurumu kavramı tanımlanarak, zekât kurumunun önemi ve tarihçesi hakkında bilgi verilmiş, Malezya ve Endonezya'daki zekât kurumu uygulamaları kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde Türkiye için bir zekât kurumu önerisinde bulunulmuştur. Ülkemizde bir zekât kurumu kurulması istenirse bu kurumun nasıl bir kurum olması gerektiği ele alınarak, kurumun etkili biçimde çalışabilmesi için sahip olması gereken özellikler, teşkilat yapısı, denetimi, Diyanet İşleri Başkanlığı ile sosyal amaçlı hayır kurumlarıyla ilişkileri ve kamu bütçesine yük getirmemesi başlıkları altında kapsamlı bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde ise öncelikle zekât kurumunun yoksulluğu önlemedeki etkisine ilişkin Sivas ili OSB'de faaliyet gösteren firmalar üzerine yapılan araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacı ve kapsamı, araştırmanın yöntemi, literatür taraması ve araştırma bulguları başlıklarına yer verilmiş, ardından araştırma bulgularını da göz önünde bulundurarak yorum ve değerlendirmelerin yapıldığı sonuç bölümü ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tezin ana konuları olan zekât ve yoksullukla ilgili temel kavramlar tanıtılacaktır.

1.1. ZEKÂT

Burada açıklamalar zekâtın tanımı, zekâtın zorunlu bir ibadet olması, zekâtın hesaplanması, zekât vermekle yükümlü olanlar, zekâtın kimlere verilebileceği, zekâtın kimlere verilemeyeceği, zekâtın sosyal faydaları ve zekâtın iktisadi faydaları başlıkları altında devam edecektir.

1.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekât kelimesinin sözlük anlamı artmak, büyümek ve arındırmaktır (Mutçalı, 1995: 360). Zekât alan yoksulun satınalma gücü artacağı gibi, zekât veren zenginin malının bereketleneceği ve çoğalacağı kabul edilir. İslam inancında zekât, yoksulun zenginin malındaki hakkıdır. Zengin zekât vermekle yoksulun hakkını teslim etmiş ve malını arındırmış olur. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir. *“Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardır”* (Zariyat, 19). Zengin malındaki yoksulun payını yoksula vermezse malı arınmış olmaz. Zekâtı verilen mal manen arınmış olur. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de *“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al...”* (Tevbe, 103) buyurulmuştur.

Zekât, yoksulun zenginin malındaki hakkı olduğundan, zengin, malındaki yoksulun payını verirken bunu bir lütuf olarak göremez, zekâtı yoksulun başına kakamaz, gösteriş olsun diye zekât veremez. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir:

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Bakara, 264)

Zekât sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de otuz iki ayette geçmekte ve otuz iki ayetin yirmi yedisinde namaz ibadeti ile birlikte anılmaktadır. Namaz ve zekâtın birlikte ifade edildiği bazı ayetler şöyledir;

“Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.” (Bakara, 43)

“Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.” (Bakara, 277)

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resule itaat edin ki size merhamet edilsin.” (Nûr, 56)

Zekât ibadetinin Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde sıkça namaz ibadeti ile birlikte ve namaz ibadetinden hemen sonra ifade edilmesi, bu iki ibadetin birbiriyle kuvvetli ilişki içinde olduğunun bir göstergesidir (Erkal, 2008: 14).

Zekâtı, fikhî olarak Ömer Nasuhi Bilmen *“Bir malın belli bir miktarını, belli bir zaman sonra hak sahibi olan bir kısım Müslümanlara Yüce Allah'ın rızası için tamamen temlik etmek (mülkiyetine geçirmek)tir.”* şeklinde tanımlamıştır (Bilmen, 2012: 349).

Zekât sözcüğü zaman zaman sadaka kelimesiyle eş anlamlı kullanılmıştır. Ancak bu iki kelime arasında fark vardır. Sadaka yardım amaçlı gönüllü ve zorunlu ödemeleri kapsamı bakımından zekâtı da kapsar. Zekât ise gönüllü değil zorunlu bir ödemedir. Ayrıca sadakanın zekât farz olmadan önce de sadaka-i fitr adı altında verildiği rivayet edilmektedir (Erkal, 2013).

Kur'an-ı Kerim'e on iki ayette sadaka sözcüğü, zekât anlamı ile kullanılmıştır (Erkal, 2013). Sadaka kelimesi sözlükte, “doğruyu söylemek, sözünü tutmak, doğrulamak” anlamlarına gelmektedir (Mutçalı, 1995: 475).

Sadaka, Allah'ın rızasını kazanmak adına gönüllü veya zorunlu olarak muhtaçlara yapılan her türlü yardım ve bağışı kapsadığı için, zekâta göre daha genel ve kapsamlı bir kavramdır (Yiğit ve diğerleri, 2013: 32). Zekât dinen zorunlu bir mali ibadet olması bakımından sadakadan ayrışır.

1.1.2. Zekâtın Zorunlu Bir İbadet Olması

Zekât, dinen zengin olanlar açısından İslam'ın beş şartından (namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, kelime-i şahadet getirmek) biridir. Asli ihtiyacı dışında en az nisap miktarı iktisadi varlığa sahip olan reşit Müslüman dinen zengin sayılır ve zekât vermekle yükümlü olur. Zekât yükümlüsünün, bu ibadeti yerine getirmemesi durumunda çeşitli cezalarla karşılaşacağı Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde açıkça ifade edilmiştir (Yiğit vd., 2013: 71). Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Âl-i İmrân, 180)

Ayrıca Hz. Peygamber bu konuda bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

“Altını, gümüşü olup da fakirin hakkını vermeyen kişinin bu biriktirdiği mal, kıyamet günü Cehennemde toplanır ve kızdırılarak, yanı, alını ve sırtı dağlanır. Soğudukça tekrar kızdırılır. Bu, elli bin yıl sürecek uzun kıyamet gününde bütün insanların hesabı görülüp, gideceği yer belli oluncaya kadar devam eder” (Müslim, Zekât, 24, I, 680)

Kur'an-ı Kerim'de zekât vermemek Allah'a ortak koşan kimselerin özellikleri arasında gösterilmiş ve bu durum “...Allah'a ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler.” (Fussilet, 6-7) ayetlerinde açıkça ifade edilmiştir. Nihayetinde zekât, dinen zengin sayılan kimselerin sahip oldukları iktisadi varlıkları üzerinden ödemekle yükümlü olduğu mali yönü olan bir ibadettir.

1.1.3. Zekâtın Hesaplanması

Zekâtın hesaplanması, asli ihtiyaç dışında nisap miktarı veya üzerinde sahip olunan iktisadi varlığın türüne göre farklılık arz eder. Altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin; nakit vb. varlıkların; ticaret mallarının, alacakların; büyük ve küçükbaş hayvanların, toprak ürünlerinin; maden, defne ve deniz ürünlerinin; gelir getirici özelliğe sahip sanayi, bina ve nakil araçlarının; ücret, maaş ve serbest meslek kazançlarının zekâtı farklı usullerle hesap edilir.

Zekât ile ilgili konular, genellikle Hanefi mezhebi ve İslam bilginlerinin çoğunlukla ya da tümüyle ittifak içerisinde olduğu görüşler çerçevesinde açıklanmaya

çalışılmıştır. Bu konularla ilgili kapsamlı bilgilere ve diğer mezheplere ait farklı görüşlere ilgili fıkıh kitaplarından ulaşılabilir. Zekât kurumu kurulması halinde uygulamada hangi görüşün tercih edileceği, fıkıhçıların ve Din İşleri Yüksek Kurulu gibi dini otoritelerin üzerinde önemle çalışmaları gereken hususlar olacaktır.

Zekâtın hesaplanmasında öncelikle asli ihtiyacın, sonra iktisadi varlığın türüne göre nisap miktarının belirlenmesi gerekir. Literatürde bu konularda farklı görüşler bulunmaktadır. Konumuz gereği bu görüşler üzerinde derinlemesine analiz yapılmayacaktır. Bu konular, kurulması halinde zekât kurumu uzmanlarının üzerinde önemle durmaları gereken hususlar olacaktır. Bu ihtiyaç, zekât kurumu kurulmasının en temel gerekçelerinden biridir.

Nisap miktarı, altında 80,18 gram altın, gümüşte 561 gram gümüşdür. Bu nisap düzeyinin altında kıymetli madene sahip olanların zekât vermesi gerekmez. Nisap miktarı kadar veya üzerinde altın ya da gümüş üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra 1/40 (%2,5) oranında zekât verilmesi gerekir. Altın veya gümüşün külçe, ziynet eşyası ya da farklı bir şekilde elde bulundurulması bunların zekâta tabi olmasını engellemez. Bu madenlerin, değerleri üzerinden değil ağırlıkları üzerinden zekâtı hesaplanarak verilir. Altın ya da gümüş tek başına nisap düzeyine erişmeyip zekâta tabi diğer iktisadi varlıklar ile birlikte nisaba ulaşırsa toplam değerleri üzerinden zekât verilmesi gerekir (Şentürk ve Yazıcı, 2019: 297-298).

Ticari amaçla elde tutulan nakit para ve menkul değerler, nisap miktarı (80,18 gram altın) ve üzeri değere ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse %2,5 oranında zekâta tabi olurlar (Yiğit vd., 2013: 94-95).

Ticari malların zekâta tabi olduğu konusunda fakihler arasında ittifak vardır (Erkal, 2008: 110). Şahsi kullanım için alınan veya satılan mallar hariç, ticari mallar %2,5 oranında zekâta tabidir. Ticari mallar, dinen zenginliğin ölçütü olan nisap miktarı (80,18 gram altın) ve üzeri değere ulaştığında yıl sonunda döneme ait borçlar çıkarıldıktan sonra kalan bakiye üzerinden %2,5 oranında zekâta tabidir (Yiğit vd., 2013: 103).

Ticari malların zekâtını verirken iyi ve güzel olanını tercih etmek gerekir. İşe yaramayan ekonomik değerini kaybetmiş olanı verilirse zekât yükümlülüğü düşmüş olmaz. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.”* (Bakara, 267)

Ayette geçen *“Kazandıklarınızın iyilerinden... harcayın”* ifadesini İslam bilginlerinin çoğu “ticaret yoluyla kazandığınız mallarınızın zekâtını verin” şeklinde yorumlamıştır (Erkal, 2008: 109). Ticari malların zekâtı aynı veya nakdi olarak verilebilir. Zekâtın hesabında sene içinde maldaki değişimler dikkate alınmaz, yılsonundaki mevcut mal değerinin nisaba ulaşmış olması dikkate alınır (Yiğit vd, 2013: 103-104).

Alacaklar geri dönme ihtimaline göre kuvvetli, az kuvvetli ve zayıf alacak olmak üzere üç gruba ayrılabilir (Tabakoğlu, 2016: 380). Kuvvetli alacaktan asgari beşte biri oranında tahsilat yapılırsa, az kuvvetli alacaktan nisap miktarında tahsilat yapılırsa, zayıf alacağın ise tamamı tahsil edildikten sonra %2,5 oranında zekâta tabi olabilir.

Hayvanlarda nisap miktarı ve zekât hayvanların cinsine göre farklılık gösterir. Beş deve için bir koyun, 30 adet sığır/manda için bir dana, 40 adet koyun/keçi için bir adet koyun/keçi zekât verilir. Bunların dışındaki hayvanlar zekâta tabi olmayan hayvanlar diye adlandırılır. Ancak bu hayvanlar ticari maksatla elde bulundurulursa, ticari mallar gibi değerleri üzerinden zekât verilmesi gerekir. Hayvan sayısı nisap miktarına ulaşınca, hayvanların toplam parasal değerleri üzerinden de zekât verilebilir (Şentürk ve Yazıcı, 2019: 299-301).

Toprak mahsullerinin zekâta tabi olduğu hususunda fakihler ittifak halindedir. *“...yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın.”* (Bakara, 267) ayeti, toprak mahsullerinin zekâtını verin şeklinde yorumlanmıştır (Erkal, 2008: 145). Ayrıca bir hadis-i şerifte *“Nehir ve yağmur sularıyla sulanan ürünlere onda bir, develer yardımıyla sulanan araziye de yirmide bir oranında zekât düşer”* buyurulmuştur. Hem tabii yollarla hem de taşımayla sulanan toprak mahsulleri için hangi sulama yöntemi daha yoğun olarak kullanılıyorsa ona göre oşür verilir (Ebû Ubeyd, 1981: 466-467).

Toprak ürünlerinde nisap beş deve yükü olarak bildirilmiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 468-469). İslam bilginlerinin çoğunluğu tarafından kabul gören bu miktar, günümüz ağırlık ölçüleri ile ifade edilirse toprak ürünlerinin çeşitliliğine göre yaklaşık 650 kg ile 1000 kg arasında değişkenlik gösterir. Toprak ürünlerinin zekâtı aynî olarak kendi cinsinden verilebildiği gibi toplam değeri üzerinden hesaplanarak da verilebilir. Ayrıca toprak ürünlerinin zekâtı verilirken bireyin kendi tüketim ihtiyacını karşılayacak mahsul miktarı zekâttan istisna tutulur (Tabakoğlu, 2016: 374-375).

Madenlerin hangi türlerinin zekâta tabi olduğu ve hangi oranda zekâtının verilmesi gerektiği ile ilgili farklı görüşler vardır. Hanbeli mezhebine göre, tüm madenlerin zekâta tabi olması gerekir. Günümüzde yer altından çıkarılan madenlerin önemli bir zenginlik kaynağı olarak değerlendirilmesi nedeniyle bu görüşün tercih edilmesinin daha isabetli olacağı ifade edilir (DİB, 1998: 450-451). Bu kapsamda altın, gümüş, bakır, demir, pırlanta, petrol gibi madenler ve bunlardan imal edilen ürünler nisaba eriştiği vakit %2,5 oranında zekât vermek icap eder. Ayrıca burada madenin elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçme şartı da aranmaz. Defineler ortaya çıkarıldığında 1/5'ini zekât vermek icap eder. Madenlerde olduğu gibi definelerde de çıkarıldıktan sonra üzerinden bir kameri yıl geçme şartı aranmaz. Zekât mükellefiyetinin doğması için bulunan definenin altının nisabı olarak kabul gören 80,18 gram veya üzeri değere sahip olması gerekir. Bulunan malın sahibi biliniyorsa ona verilir. Bilinmiyor ise bir yıl boyunca ilan edilerek mal sahibinin ortaya çıkması beklenir. Bir yılsonunda malik ortaya çıkmazsa mal onu bulan kişinin olur (Yiğit vd., 2013: 95-96).

Deniz ürünleri üzerinden ticaret yapanların bu vasıta ile elde ettiği gelirden %2,5 oranında zekât vermesi gerekir. Bu durumda deniz ürünleri ticari mala dönüşmüş olur (Erkal, 2008: 175).

Gelir getirici özelliğe sahip artıcı nitelikte olan sanayi sektöründe yer alan yatırımların zekâta tabi olduğu hususunda çağdaş İslam bilginleri görüş birliği içerisinde. Sınai araçların hangi oranda zekâta tabi olması gerektiği ile ilgili farklı görüşler vardır. Bazıları safi gelir üzerinden %5, bazıları gayri safi gelir üzerinden %10, bazıları sermaye+gelir toplamından %2,5 nispetinde zekât alınmasını savunurlar. Gelir hesaplanırken borçlar düşülür, alacaklar eklenir (Erkal, 2008: 123-124).

Oturulan ev ve şahsi kullanım için tahsis edilen binek aracı zekâtta muaftır. İhtiyaç fazlası olarak kiraya verilen bina, daire, dükkân, düğün salonu vb. yerlerden elde edilen gelirler ile taşımacılıkta kullanılan kara, hava ve deniz nakil araçları üzerinden elde edilen gelirlerin zekâta tabi olduğu konusunda çağdaş İslam bilginlerinin çoğu görüş birliği içerisinde (Erkal, 2008: 180-181). Bina ve nakil araçlarından elde edilen gelir üzerinden alınacak zekâtın oranı ile ilgili farklı görüşler vardır. Bazıları bunların safi geliri üzerinden %10, bazıları gayri safi geliri üzerinden %5 ve bazıları bu gelirler mükellefin diğer gelirleriyle birleştirilmesi halinde nisap düzeyine erişir ve üzerinden bir yıl geçerse %2,5 oranında zekât alınmasını savunurlar (Yiğit vd., 2013: 134-135).

Ücret, maaş ve serbest meslek kazançlarından alınacak zekât konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları ücret, maaş ve serbest meslek kazançları nisaba erişip üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra %2,5 oranında zekâta tabi olmasını savunurlar. Bazıları ise maaş, ücret ve serbest meslek kazançlarını, miras, bağış ve mükâfat geliri gibi değerlendirirler. Üzerinden bir yıl geçmeden kazanıldığı anda zekâta tabi olmasını savunurlar (Erkal, 2008: 184).

Zekâtın hesaplanması konusundaki görüş farklılıkları zekât kurumuna duyulan ihtiyacın açık bir göstergesidir. Zekât kurumu uzmanları ihtilaflı konuları gündeme getirerek ve konu ile ilgili küresel ölçekte bilgi paylaşarak fıkıhçıların ve Din İşleri Yüksek Kurulu gibi dini otoritelerin konu hakkında karar vermelerini kolaylaştıracaklardır.

1.1.4. Zekât Vermekle Yükümlü Olanlar

Zekât yükümlülüğünün doğması için bazı şartların oluşması gerekir. Bu şartlar mükellef bakımından, iktisadi varlık bakımından ve diğer şartlar şeklinde gruplandırılabilir. Aşağıda açıklanacağı gibi söz konusu şartlarda eksiklik olursa zekât yükümlülüğü doğmaz.

1.1.4.1. Mükellef Bakımından Şartlar

Mükellef bakımından zekâtın şartları şunlardır: Mükellef Müslüman olmalıdır, özgür olmalıdır, akıl sağlığı tam olmalıdır ve ergin olmalıdır. Müslüman olmayan zenginler, özgür olmayan köle ve cariyeler, akıl hastası olanlar ve ergenlik çağına girmemiş çocuklar zekât vermekle yükümlü değildir (Bilmen, 2012: 351). Ancak

İslam hukukçularının birçoğu, akıl hastaları ve çocuklar mülkiyetinde bulunan mallarını sağlıklı bir vaziyette idame edemediğinden, onlara velilik/vasilik yapanların bunların adına zekât ibadetini yerine getirmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Tabakoğlu, 2016: 370). Nitekim Hz Muhammed (s.a.v.); *”Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtını yiyip bitirmesine terk etmesin”* (Tirmizî, Zekât 15, 641) buyurmuştur.

1.1.4.2. İktisadi Varlık Bakımından Şartlar

İktisadi varlık bakımından zekâtın şartları şunlardır: Tam mülkiyet, artma özelliğine sahip olması, asli ihtiyacın üzerinde olması, nisap miktarında olması, bir kameri yıl geçmesi ve borçla elde edilmiş olmamasıdır (DİB, 1998: 427-435).

Tam mülkiyet, iktisadi varlığın kendisiyle birlikte menfaatlerine de sahip olmasıdır. Sahip olunan iktisadi varlık hem fiilen mükellefin hâkimiyetinde hem de bu varlıktan ortaya çıkacak fayda yine mükellefe ait olmalıdır (DİB, 1998: 428).

Zekâta tâbi olan iktisadi varlık “artma” özelliğine sahip olmalıdır. Ticari mallar ticaretle, toprak mahsulleri üretimle, hayvanlar doğumla, madenler üretimle çoğalabilir. Altın, gümüş, para ve benzerleri ticaretle çoğalabilir (DİB, 1998: 430-431). Faizle çoğalma dinen yasaklanmıştır.

Zekâta tâbi iktisadi varlık kişinin asli ihtiyacını (havaic-i asliye) karşılayacak düzeyden fazla olmalıdır. Asli ihtiyaç, kişinin yiyecek, giyecek, barınma, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde sürdürebilmeyi ifade eder (DİB, 1998: 431-432).

İktisadi varlığın asli ihtiyaçlar dışında kalan kısmının nisap miktarına ulaşmış olması gerekir. Nisap miktarı zekâta tâbi iktisadi varlığın cinsine göre değişkenlik gösterir. Altın için 20 miskal (80,18 gram) altın, gümüş için 200 dirhem (561 gram) gümüş, koyun/keçi için 40 adet, sığır/manda için 30 adet ve deve için 5 adettir. Bu miktarlar bizzat Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir.

Nisap miktarına ulaşan iktisadi varlığın üzerinden bir kameri yılın geçmesi gerekir. Yıl içerisindeki malın değerindeki düşüş ve artışlar dikkate alınmaz (DİB, 1998: 433-435).

Zekâta tabi iktisadi varlık borç karşılığı elde edilmiş olmamalıdır (DİB, 1998: 435). Şahıs borçla elde edilen iktisadi varlıktan geçici bir süreyle yararlanır, süre sonunda iktisadi varlığı sahibine iade eder.

1.1.4.3. Diğer Şartlar

Zekâtın geçerliliğini belirleyen diğer şartlar, niyet ve temliktir. Niyet, zekât verecek mükellefin bu yönde iradesinin (niyetinin) bulunmasıdır. Niyetin kalben yapılması yeterli olup dil ile söylenme zorunluluğu bulunmamaktadır (Bilmen, 2012: 353). Temlik, zekât veren mükellefin zekât olarak verdiği iktisadi varlığın mülkiyetini zekât alma hakkı olan yoksula devretmesidir (DİB, 1998: 437).

1.1.5. Zekâtın Kimlere Verilebileceği

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın kimlere verilebileceği şöyle açıklanmıştır;

“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir. Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar (zekât memurları), kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar...” (Tevbe, 60)

Ayette zekât verilebilecek kimseler; yoksullar, miskinler (düşkünler), zekât memurları, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve yolda kalmışlar olarak açıkça ifade edilmiştir (DİB, 2018: 195). Zekât, yalnızca bu sekiz sınıf insana verilebilir. Burada ilk sınıfı tanımlarken, Kur'an-ı Kerim'deki ifadesiyle “fakir” sözcüğü yerine iktisadi bir kavram olan “yoksul” kelimesi kullanılmıştır. Bu sekiz sınıfa giren insanlar aşağıda kısaca tanıtılacaktır.

1.1.5.1. Yoksullar

Yoksul, nisap miktarı mala sahip olmayan (Tabakoğlu, 2016: 392), zorunlu ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan kimsedir. Hz. Ömer yoksulları “*Müslümanların yoksulları*” şeklinde kabul etmiştir (Yavuz, 1983: 388). Bu sınıfın ihtiyaç sahiplerini tanımladığı hususunda bir şüphe bulunmaz. Ayette yoksulların ve miskinlerin zekât alma hakkına sahip olan ilk iki sınıf içerisinde sayılması, İslam dininde yoksullara, muhtaçlara verilen önemin bir göstergesidir.

1.1.5.2. Miskinler

Miskinlik, muhtaçlık halini ifade eder. Yoksul ile miskinden hangisinin muhtaçlık derecesinin daha büyük olduğu konusunda İslam âlimleri arasında ihtilaf

vardır. Bazıları ayette miskiniden önce zikredilmesinden hareketle yoksulun muhtaçlık derecesinin daha fazla olduğunu savunurlar. Bazıları miskini, aşırı yoksulluktan dolayı takatsiz kalma tanımından hareketle miskinın muhtaçlık derecesinin daha fazla olduğunu savunurlar. Hz. Ömer'in uygulamasında yoksul Müslümanlardan olan, miskin ise ehli kitaptan olan yoksulları tanımlamıştır (Yavuz, 1983: 388-389). Bu farklılıklar kurulması halinde zekât kurumu uzmanlarının açıklığa kavuşturmaları gereken bir mesele olacaktır.

1.1.5.3. Zekât Memurları

Zekât memurları, zekâtın hesaplanmasından, toplanmasına ve yoksullara dağıtılmasına kadar bütün işleri yürüten çalışanlardır. Yüce Allah (c.c.), zekâtla ilgili işleri yürütmekle görevli olan zekât memurlarını zekâtın sarf yerlerinden saymıştır. Bu husus, zekât toplama ve dağıtımının bir kurum tarafından yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Zekât memurları, zekâtla ilgili yapmış olduğu vazifelerin bir karşılığı olarak toplanacak zekât gelirlerinden kendilerinin ve ailelerinin geçimini temin edecek miktarda pay alabilirler. Zekât memurunun bu payı alabilmesi için yoksul olması gerekmez, zengin dahi olsa yaptığı işin karşılığı olarak zekât gelirinden pay alabilir (Erkal, 2008: 206-208).

Zekât kurumunun tüm çalışanlarının ücretleri ve kurumun diğer giderleri zekât gelirinden karşılanabilir. Böylece zekât kurumu kamu bütçesine yük getirmeyen resmi bir kurum olur.

1.1.5.4. Kalpleri Kazanılacak Olanlar

Kalpleri kazanılacak olanlar, Müslüman olması beklenen veya henüz Müslüman olmuş yakınını ve çevresini Müslüman olmaya teşvik edebilecek kimselerdir. Yeni Müslüman olmuş kimselere zekât yoluyla maddi destek sağlanması kişinin İslam dinine bağlılığını güçlendirmeye yöneliktir. Hz. Peygamber döneminde gayri Müslimlerden gönülleri İslam'a ısındırılacak kimselere zekât verilmiştir. Hz. Ömer, İslam'ın yeterince güçlendiği gerekçesiyle bu sınıfa zekât vermemiştir (Erkal, 2008: 208-209). Günümüzde kalpleri kazanılacak olanlara zekât verilmesi, gayri Müslimlerin misyonerlik faaliyetlerini dengeleyici bir uygulama olabilir (Yavuz, 2017: 66).

1.1.5.5. Azat Edilecek Köleler

İslam dini geldiği zaman kölelik sistemi yaygın bir uygulamaydı. Köle, sahibinden satın alınan ve boğazı tokluğuna çalıştırılan üretici güçtü. Ekonomik hayat büyük ölçüde böyle şekillenmişti. Kölelik sistemi toplum vicdanını rahatsız etmiyordu. İslam dini geldiğinde köleliği birdenbire yasaklamamış bunun yerine köleyi özgürlüğüne kavuşturmayı teşvik ederek uygun bir zemin oluşturma yoluna gitmiştir. Köle sahiplerine zekât gelirinden yapılan ödemeyle köle özgürlüğüne kavuşturulabilir. Günümüzde kölelik sistemi olmadığı için bu sınıfa yönelik zekât ödemesi olmayacaktır. Ancak gayri Müslim ülkelerdeki Müslüman tutsakları özgürlüğüne kavuşturmak için bu sınıfın payından ödeme yapılabileceğini savunanlar olmuştur (Aydın ve Hamidullah, 2002; Özek vd., 1984: 126).

1.1.5.6. Borçlular

Borcunu ödeyemez duruma düşen borçlulara zekât verilebileceği kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de *"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır."* (Bakara, 280) buyurulmuştur. Hz. Peygamber zamanında borçlu olanların borcunu ödemelerini kolaylaştırmak üzere bir fon sistemi oluşturulmuştur. Hz. Ömer ise bu sistemi geliştirmiştir (Tabakoğlu, 2016: 394). Zekât gelirleriyle desteklenen bir sandıktan yoksullara borç verilebileceğini, böylece faiz ödemedi yoksullara borçlanma imkânı sağlanabileceğini savunanlar olmuştur (Özek vd., 1984: 131).

1.1.5.7. Allah Yolunda Olanlar

Allah yolunda olanlar, dar anlamıyla İslam'ın yücelmesi için cihat edenlerdir. Geniş anlamıyla, Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na yaklaşmak adına yapılan hayır işlerinde çalışanlardır. İslam bilginlerinin çoğu bu sınıfı küçük farklılıklarla *"Allah yolunda savaşılan gaziler"* şekliyle kabul etmiştir. Bazıları bu sınıfın payından hac ve umre yapanlara, ilim öğrenenlere, cami, hastane ve okul yapımı gibi işleri üstlenen hayır kurumlarına dahi zekât ödenebileceğini savunurlar (Erkal, 2008: 213-214).

1.1.5.8. Yolda Kalmışlar

Yolda kalmışlar, yolculuğa başladıktan sonra maddi imkânsızlık sebebiyle gitmesi gereken yere gidemez hale gelenlerdir. Böyle kimseler memleketinde zengin dahi olsalar, yollarında yeterli parası olmadığı için, varacakları yere gidemiyorlar

demektir. Bunlara varacakları yere ulaşmalarını sağlayacak miktarda zekât gelirlerinden ödeme yapılabilir (Özek vd., 1984: 140).

1.1.6. Zekâtın Kimlere Verilemeyeceği

Nisap miktarı iktisadi varlığa sahip olana, kalpleri kazanılacak olanlar dışındaki gayri Müslimlere, Hz. Peygamberin soyundan gelenlere, çalışarak geçimini sağlayacak güçte olanlara, anne, baba, eş, çocuklar, dede ve toruna zekât verilmez. Allah’a, peygamberlere, ahirete inanmayanlara ve dininden dönenlere zekât verilmez (Erkal, 2008: 220-221). Çalışarak geçimini sağlayacak güçte olmakla beraber iş bulamadığı için yoksul kalanlara zekât verilebilir (Özek vd., 1984: 146). Ancak zekât sağlıklı yoksul işsizler açısından çalışmamayı özendirici etki yapmamalıdır.

1.1.7. Zekâtın Sosyal Faydaları

Her ülkede zenginler, daha az zenginler ve yoksullar vardır. Bu hususta Kur’an-ı Kerim’de *”Allah, kullarına (tümüne birden) rızık bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızık dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.”* (Şûrâ, 27) buyurulmuştur.

Ünlü iktisatçı A. C. Pigou, yüksek gelirliilerden düşük gelirliilere yapılacak gelir transferinin toplumsal refahı artıracağını ileri sürmüştür. İslam dini zenginlere zekât vermeyi farz kılarak bu konuda etkili bir çözüm sunmuştur (Mannan, 1980: 514).

Allah, servetin sadece zenginler arasında dolaşmasını yasaklamıştır. Zekât, zenginlerden yoksullara gelir transferi yoluyla, servetin belirli grupların elinde yığılmasını engelleyici ve geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlayıcı etki yapmaktadır.

“Allah’ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah’a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah’ın azabı çetindir.” (Haşr, 7)

Ayette geçen *“O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin”* ifadesi, Yüce Allah’ın rızasının servetin toplumun geneline yayılması yönünde olduğunu gösterir. Bu başarılabılırsa toplumda sosyal adaletin varlığından söz edilebilir (Akar ve Eser, 2012: 56).

İslam dini, toplumun bir kısmı aşırı lüks bir hayat yaşarken, diğer kısmının açlık ve sefalet içinde yaşamasına rıza göstermez (Kutub, 1968: 192). Zengin sınıftan %2,5 oranında zekât alarak yoksul sınıfa dağıtılmasını emreder. Bu başarılırsa yoksul sınıfın geliri orta tabakaya doğru yükselmiş olur (Yavuz, 2017: 37).

Zekât zenginler ile yoksullar arasında manevi bir köprü vazifesi görür. İki sınıf arasında meydana gelebilecek gelir paylaşımı çatışmalarını engeller. Aksi halde yoksullar arasında zenginlere karşı haset, hırs ve kin gibi kötü duygular; zenginler arasında da aşırı mal sevgisi, cimrilik ve kanaatsizlik hastalıkları yayılabilir. Toplum içinde çatışma kültürü gelişebilir. Suç ve cezalar artabilir. Zekât ise zengin ile yoksul sınıfı birbirine yaklaştırarak, toplumdaki kardeşlik bağlarını kuvvetlendirerek olası olumsuzlukları engelleyici rol oynar (Akar ve Eser, 2012: 39-51; Yavuz, 2017: 28-36).

Zekât yoksulu, muhtaç durumdan kurtarıp belli bir refah düzeyine ulaştırarak, ileride onun da zekât verebilir bir zenginliğe kavuşmasına vesile olabilir. Eşi benzeri olmayan bu sosyal dayanışma ve yardımlaşma örneği neticesinde yoksulluk azalır ve toplumun tüm birimleri bundan fayda görür (Yavuz, 2017: 37; Turan, 2018: 77).

1.1.8. Zekâtın İktisadi Faydaları

Zekâtın toplam talebi ve toplam arzı artırıcı etkisinden sağlık ve yargılama giderlerini azaltıcı, servetin atıl tutulmasına mani olucu etkisine kadar birçok iktisadi faydası vardır.

Zekâtın toplam talebi artırıcı etkisi Keynesyen çarpan mekanizmasıyla açıklanabilir (Khatun, 2019). Çarpan, gelirden bağımsız (otonom) harcamalardaki bir birim değişiminin toplam gelirden meydana getireceği değişimi ifade eder. ΔY toplam gelirdeki ve $\Delta \bar{A}$ otonom harcamadaki değişim olmak üzere çarpan (m),

$$m = \Delta Y / \Delta \bar{A} \text{ olur.}$$

Çarpan ayrıca,

$$m = 1 / 1 - c \text{ denklemiyle hesaplanır.}$$

Denklemdaki c marjinal tüketim meylini temsil eder. Marjinal tüketim meyli, gelirdeki bir birim değişiminin (ΔY) tüketimde meydana getireceği değişimi (ΔC) ifade eder. Yani,

$$c = \Delta C / \Delta Y \text{ olur.}$$

Gelirin tamamı tüketime gitmeyeceği, bir kısmının tasarruf edileceği gerekçesiyle marjinal tüketim meylinin birden küçük olduğu ($c < 1$) kabul edilir. Dolayısıyla $m = 1/1 - c$ denkleminin sonucu olarak çarpanın değeri birden büyük ($m > 1$) olur. Buradan hareketle yapılan her birim otonom harcamanın kendisinden daha fazla gelir artışına yol açacağı, toplam gelirin ve toplumsal refahın artacağı sonucuna varılır.

Zenginler gelirlerinin bir kısmını tüketim amaçlı harcayacakları, önemli bir kısmını tasarruf edecekleri, yoksullar ise gelirlerinin tamamına yakını tüketim için harcayacakları, çok azını tasarruf edebilecekleri için, yoksulların marjinal tüketim meyli zenginlerin marjinal tüketim meylinin daha yüksek olabilir.

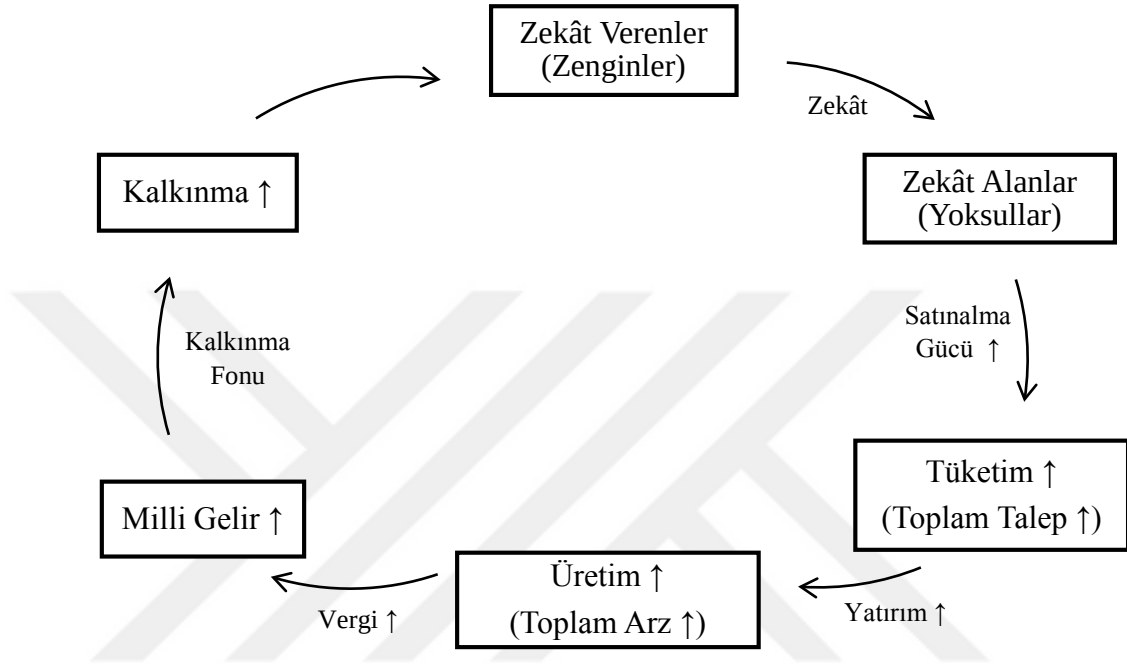
Örnek olarak yoksulların marjinal tüketim meylinin %90, zenginlerin marjinal tüketim meylinin %50 olduğu kabul edilirse, çarpanın değeri yoksullar için 10 ($m = 1/1 - 0,9 = 10$), zenginler için 2 olur ($m = 1/1 - 0,5 = 2$). Buna göre aynı otonom gelir yoksulun eline geçerse zengin elinde olmasından beş kat ($10/2=5$) daha fazla gelir artışına yol açabilir.

Yukarıdaki $m = \Delta Y / \Delta \bar{A}$ denkleminde $\Delta Y = m \Delta \bar{A}$ elde edilir. Buna göre 100 □ otonom gelire yoksullar sahip olursa, toplam gelirdeki değişim, $\Delta Y = 10 \times 100 = 1.000$ □ olur. 100 □ otonom gelire zenginler sahip olursa, milli gelirdeki değişim $\Delta Y = 2 \times 100 = 200$ □ olur. 100 □ otonom gelire yoksulun sahip olması halinde toplam gelir, zengin elinde olması halinde meydana gelecek artışın beş katı artar ($1.000/200=5$). Bu büyük fark yoksulların sahip oldukları otonom gelirin %90'ını, zenginlerin ise sahip oldukları otonom gelirin yarısını harcıyor olmalarından kaynaklanır.

Marjinal tüketim meyilleri yüksek olduğu için, yoksullar elde ettikleri zekât gelirinin tamamına yakını harcarlar. Dolayısıyla toplam harcama ve toplam talep hızla artar. Toplam talep arttıkça üreticiler daha çok üretirler, üretim, istihdam, milli gelir ve toplumsal refah artar (Mannan, 1980: 413). Zekât veren zenginlerin ürettikleri ürünlere yönelik talep arttığı için, zenginlerin üretimleri ve kârları artabilir. Zenginler zekât vermekle uğradıkları gelir kaybını bu yolla fazlasıyla telafi edebilirler.

Zekâtın, çarpan mekanizmasıyla ekonomide oluşturacağı etki aşağıda Şekil 1.1’de genel hatlarıyla görülebilir.

Şekil 1.1: Zekâtın Ekonomideki Çarpan Etkisi



Kaynak: (Nurlita ve Ekawaty, 2018: 46).

Yoksulların marjinal tüketim meyilleri yüksek olduğundan, zekât toplam talep üzerinden toplam arzın artmasına ve durgunluk içindeki bir ekonominin hızla canlanmasına yol açabilir (Turan, 2018: 81). Yüksek enflasyonlu ülkelerde ise zekât gelirleri toplam talebi toplam arzdan daha hızlı artırarak enflasyonu hızlandırıcı etki yapabilir.

Yoksullar zekât sayesinde gelire kavuşup zorunlu ihtiyaçlarını karşılar hale gelince daha sağlıklı bireyler olabilirler. Ülke daha çok sağlık giderlerine katlanmak zorunda kalmayabilir. Sağlıklı bireyler üretime daha çok katkı yapabilirler. Yoksullar zekât sayesinde gelire kavuşunca, yoksulluktan dolayı suça meyilli olanların işledikleri kapkaç, hırsızlık, kaçakçılık gibi suçlar azalabilir. Suç ve suçluların azalması yargılama giderlerinin azalmasına yol açabilir.

Kaynakların atıl tutulması ekonomik gelişmeye mani olur. İslam dini kaynakların atıl tutulmasını yasaklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de “...*Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.*” (Tevbe, 34) buyurulmuştur. Zekât, altın, gümüş, döviz, nakit para gibi iktisadi kaynakları her yıl %2,5 oranında aşındıracağı için zenginler bu varlıklarını atıl tutmak istemezler, onları gelir getirici yatırıma dönüştürmeye çalışırlar. Böylece yatırım, istihdam ve üretim artar.

Zekât gelir dağılımı adaletinde doğrudan ve dolaylı iyileşme sağlar. Yoksulların zekât sayesinde gelire kavuşmaları doğrudan iyileşmedir. Zekât sayesinde toplam talebin, yatırımların ve istihdamın artması dolaylı iyileşmedir. İstihdam artışıyla birlikte işsizler işe ve gelire kavuşurlar. İstihdam artışı yoksulluğu azaltıcı, işsizlik artışı yoksulluğu artırıcı etki yapar.

Hız. Muhammed (s.a.v.) zekât vermeyen toplumun mutlaka kıtlığa yakalanacağını ifade etmiştir (Yavuz, 2017: 34). Kıtlık, zekât verilmediği için toplam talebin ve toplam arzın azalmasından kaynaklanabilir. Yüce Allah, bu veya başka yollarla emrini yerine getirmeyen kullarını cezalandırmış olabilir.

1.2. YOKSULLUK

Bu konudaki açıklamalar yoksulluğun tanımı, yoksulluğun türleri, yoksulluğun sebepleri ve yoksulluğun azaltılması başlıkları altında devam edecektir.

1.2.1. Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk, tarihin her döneminde üstesinden gelinmeye çalışılan bir sorun olmuştur. Bu sorunun farklı zamanlarda, farklı toplumlarda, farklı şekillerde ortaya çıkması genel geçer bir yoksulluk tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Sübjektif bir kavram olma niteliği baskın olan yoksulluk için literatürde çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Kabul gören ilk tanımlardan birini 1901 yılında İngiliz sosyolog Seeböhm Rowntree yapmıştır. Ona göre yoksulluk; gelirin, insanın biyolojik yaşamının devamı için gerekli olan gıda, giyim gibi zorunlu ihtiyaçları minimum düzeyde karşılamaya yetmemesidir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 60).

TÜİK'in tanımına göre yoksulluk, biri dar ve diğeri geniş olmak üzere iki türlü tanımlanabilir. Dar anlamda yoksulluk, bireyin yaşamını devam ettirebileceği gıda, giyim ve barınma imkânlarından yoksun olmasıdır. Geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi imkânlar bireyin yaşamını devam ettirmesine yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmasıdır (TÜİK, 2019a).

Dünya Bankası yoksulluğu parasal gelir üzerinden tanımlamıştır. Yoksulluk bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli gıda, giyim, barınma gibi maddi imkânları temin edecek gelir düzeyine sahip olmamasıdır. Bu düzeyin altında geliri olanlar yoksul sayılmıştır (Kasar, 2018: 3).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında (UNDP) yoksulluğun sadece gelir düzeyine bağlı olarak tanımlanması uygun bulunmamış, buna yaşam boyu sağlık, ortalama yaşam standardı, özgürlük, özgüven, toplum içinde saygınlık gibi insani gelişme için zorunlu olan unsurların eklenmesi istenmiştir. Dolayısıyla yoksulluk, gelir dışında sözü edilen fırsatlardan mahrum kalma şeklinde tanımlanmıştır (Uzun, 2003: 157).

Zamanla yoksullukla ilgili bazı kavramlar geliştirilmiştir. Bunlar yoksulluk sınırı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığıdır. Yoksulluk sınırı; yaşamın devam edebilmesi için gerekli kaynaklara minimum düzeyde sahip olmayı ifade eder. Yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan kaynaklar temel gıda maddeleri ile gıda dışı giyinme, barınma, temiz su kaynakları, eğitim, sağlık ve altyapı gibi kaynakları kapsar. Yetişkin bir bireyin asgari düzeyde ihtiyacı olan temel gıda maddeleri ile gıda dışı malların piyasa değerleri toplamı yoksulluk sınırı kabul edilir. Yoksulluk oranı yoksul nüfusun toplam nüfusa oranı, diğeri bir deyişle yoksulların toplam nüfus içindeki payıdır. Yoksulluk açığı, yoksulluk sınırı altında kalanların elde ettiği gelirin yoksulluk sınırına olan uzaklığını ifade eder. Yoksulluk açığı, yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde ettiğini gösterir. Bu itibarla yoksulluk açığı, yoksulluğun derinliğini ve şiddetini gösteren önemli bir ölçüttür. Yoksulların geliri yoksulluk sınırından uzaklaştıkça yoksulluk açığı artar, yoksulluk sınırına yaklaştıkça yoksulluk açığı azalır (Demir ve Yayar, 2018: 272, 274; Kaynak, 2014: 108).

1.2.2. Yoksulluğun Türleri

Kapsamına ve bakış açısına göre literatürde farklı yoksulluk türleri bulunmaktadır. Bunların belli başlıları mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluktur.

1.2.2.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamamasıdır. Bu tanıma göre, mutlak yoksulluğun belirlenmesi, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının tespit edilmesini gerektirir. Mutlak yoksulluk oranı, asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır (TÜİK, 2019a).

Mutlak yoksulluk sınırı iki farklı biçimde belirlenir. Birincisinde, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari kalori ihtiyacını karşılayacak gıdayı temin edecek harcama düzeyi esas alınır. İkincisinde, asgari gıda ile birlikte giyinme, barınma ve ısınma gibi gıda dışı temel ihtiyaçlar da dikkate alınır. İkinci yöntem daha çok ihtiyacı bünyesinde barındırdığı için, daha yüksek yaşam standardını ve daha fazla yoksul sayısını temsil eder (Demir ve Yayar, 2018: 276; Kaynak, 2014: 99).

Dünya Bankasına göre, günlük geliri bir kişinin hayatta kalabilmesi için alması gereken 2400 (kilo)kalori besini almaya yetmeyen kimse mutlak yoksuldur (Kaynak, 2014: 100). Yoksulluk sınırı ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre ve zamanla değişmiştir. En son kullanılan yoksulluk sınırları 2011 yılı fiyatlarıyla medyan gelir olarak düşük gelirli ülkeler için 1,9, düşük-orta gelirli ülkeler için 3,2, yüksek-orta gelirli ülkeler için 5,5 ve yüksek gelirli ülkeler için 21,7 dolardır. Ortalama gelir esas alındığında yoksulluk sınırları aynı sırayla; 2,2, 3,9, 5,6 ve 21,2 dolardır (World Bank Group, 2018: 69).

1.2.2.2. Göreceli Yoksulluk

Göreceli yoksulluk, toplumun ortalama gelir düzeyinin altında gelire sahip olma halidir. Birey, mutlak yoksullukta biyolojik varlık, göreceli yoksullukta ise toplumsal varlık olarak ele alınır (Gerşil ve Yeşilyurt, 2014: 2; Kaynak, 2014: 100).

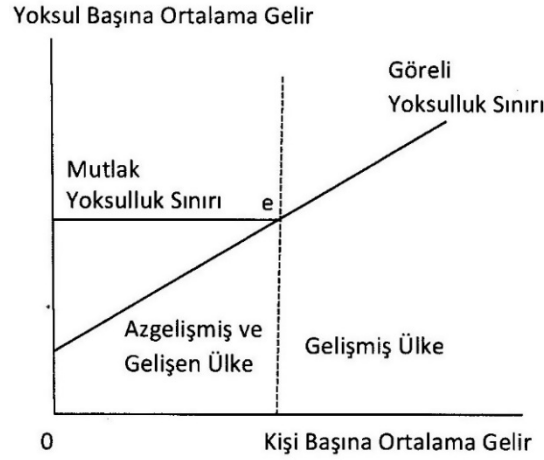
Bu yoksulluk türünde yoksul birey, yaşamını sürdürebilmek için gerekli olan gıda, ulaşım, temiz su kaynağı, eğitim, sağlık gibi malları temin edecek gelire toplumun ortalamasından daha az sahiptir. Dolayısıyla birey, kendinden daha yüksek gelir elde edenlere göre yoksul sayılır (Ak, 2016: 302).

Görelî yoksulluk, bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görelî olarak yoksuldur. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim ya da gelir düzeyi tercih edilebilir (TÜİK, 2019a).

Görelî yoksulların yaşam standardı, toplumun ortalama ya da ortanca (medyan) yaşam standardının altındadır. Ortalama veya ortanca yaşam standardı ülkeden ülkeye ve zamanla farklılık gösterebilir. Görelî yoksulluk, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın her zaman var olan bir yoksulluktur. Ülkeler gelişerek mutlak yoksulluktan kurtulabilirler ama görelî yoksulluktan kurtulamazlar. Azgelişmiş ve gelişen ülkelerde yaygın biçimde mutlak yoksulluk görülürken, gelişmiş ülkelerde görelî yoksulluk görülür (Demir ve Yayar, 2018: 277).

Şekil 1.2’de ülkelerin gelişmişlik düzeyini dikkate alan mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk arasındaki ilişki görülmektedir. Şekildeki e noktası mutlak yoksulluk sınırı ile görelî yoksulluk sınırının kesişim noktasıdır. e noktasının solunda az gelişmiş ve gelişen ülkeler, sağında gelişmiş ülkeler yer alır. Az gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki vatandaşların bir kısmı mutlak yoksulluk sınırının altında, diğer kısmı mutlak yoksulluk sınırının üstünde gelire sahiptir. Gelişmiş ülkelerde vatandaşlar şekilde görüldüğü üzere mutlak yoksulluk sınırının üzerinde bir gelir elde edebilir. e’nin solunda görelî yoksulluk oranı mutlak yoksulluk oranına yaklaştıkça ülkenin gelişmişlik düzeyi artar, tersi halinde azalır. e’nin sağında ise ülkenin gelişmişlik düzeyi ile görelî yoksulluk sınırı birlikte artar. Mutlak yoksulluk azgelişmiş ve gelişen ülkelerde, görelî yoksulluk ise bütün ülkelerde var olan bir yoksulluk türüdür (Demir ve Yayar, 2018: 278).

Şekil 1.2: Görelî ve Mutlak Yoksulluk İlişkisi



Kaynak: (Demir ve Yayar, 2018: 277).

Dünya Bankası zamanla fiyatlar genel düzeyindeki değişmeye bağlı olarak yoksulluk sınırını değiştirmektedir. Daha önce satınalma gücü paritesi ile günlük 1\$, 2,25\$ ve 4,30\$ yoksulluk sınırı olarak kabul edilmişken, 2018 yılında ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı olmak üzere yeni yoksulluk sınırları belirlemiştir.

Tablo 1.1’de görüldüğü gibi, 2011 yılı fiyatlarıyla ulusal yoksulluk sınırı, medyan değer olarak, düşük gelirli ülkeler için 1,90\$, düşük-orta gelirli ülkeler için 3,20\$, yüksek-orta gelirli ülkeler için 5,50\$ ve yüksek gelirli ülkeler için 21,70\$’dır.

Tablo 1.1: Dünya Bankasının Yoksulluk Sınırları, 2011 Yılı Fiyatlarıyla

Ülke Grubu	Medyan	Ortalama
Düşük Gelirli Ülkeler	1.90	2.20
Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	3.20	3.90
Yüksek-Orta Gelirli Ülkeler	5.50	5.60
Yüksek Gelirli Ülkeler	21.70	21.20

Kaynak: (World Bank Group, 2018: 69).

1.2.2.3. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk kavramlarından daha kapsamlı ve tamamlayıcı bir kavramdır (Topgül, 2013: 281). Bu kavram, ilk kez UNDP’nin 1997 yılında yayımladığı İnsani Gelişme Raporunda yer almıştır. UNDP’de insani yoksulluk, katlanılabilir bir yaşam sürebilmek için gerekli fırsat ve seçeneklere

sahip olamama olarak tanımlanmıştır (Kaynak, 2014: 101). Gelir düzeyi üzerine yapılan yoksulluk tanımlarının aksine insani yoksulluk türünde okuryazarlık, yeterli beslenme, uzun bir yaşam süresine sahip olma, sağlık hizmeti gibi insani fırsat ve seçeneklerden yoksunluk söz konusudur (Taş ve Özcan, 2012: 425).

1.2.3. Yoksulluğun Sebepleri

Yoksulluk kavramının kapsamı genişledikçe, yoksulluğa yol açan faktörlerin çeşitliliği artar. Bir genelleme ile yoksulluğa yol açan faktörler; ekonomik, siyasal, sosyal ve diğer faktörler başlıkları altında toplanabilir.

1.2.3.1. Ekonomik Faktörler

Yoksulluğa yol açan ekonomik faktörlerin başında gelir dağılımı adaletsizliği, işsizlik, enflasyon, ekonomik krizler ve yüksek faiz oranları gelir.

Günümüz dünyasında ülkelerin nüfusları en zenginden en yoksula doğru %20'lik beş dilime ayrıldığında, en zengin %20'lik dilim toplam gelirin yarıya yakını, en yoksul %20'lik dilim toplam gelirin %10'nundan daha azını almaktadır. Bazı azgelişmiş ülkelerde nüfusun birinci ve ikinci %20'lik kısmı, bazı gelişen ülkelerde birinci %20'lik kısmı, bazı gelişmiş ülkelerde birinci %20'lik kısmının bir kısmı yoksulluk sınırının altında gelir elde etmektedir. Gelişmiş ülkelerin pek çoğunda mutlak yoksulluk sınırının altında gelir elde eden nüfus kalmamıştır (World Bank, 2019).

İşsizler, işsizlik sürecinde ücret gelirinden mahrum kalırlar (Demir ve Yayar, 2018: 280). Bu nedenle emeği dışında başka gelir kaynağı olmayan işsizler yoksulluk sınırının altına düşerler. İşsizlik ücreti ödemesi olan ülkelerdeki uygulama, ödenen ücretin büyüklüğüne göre, yoksulluğu azaltıcı etki yapabilir.

Enflasyon, zengin, yoksul bütün sınıfların satın alma gücünü düşürür. Düşük gelirli bireylerin satın alma gücünün düşmesi onların yoksulluk sınırının altında mal tüketmelerine yol açabilir. Enflasyon öncesi yoksulluk sınırının üstünde bulunan bazı dar gelirli enflasyon sonrası yoksulluk sınırının altına düşebilirler (Gerşil ve Yeşilyurt, 2014: 4).

Ekonominin kriz dönemlerinde üretim, istihdam, toplam gelir ve kişi başına gelir azalır, işsizlik artar (Demir ve Yayar, 2018: 280). Kriz öncesi yoksulluk sınırının

üstünde gelir elde eden bazı insanların geliri kriz sonrası yoksulluk sınırının altına düşebilir.

Yüksek faiz oranları, yatırım, istihdam, üretim ve toplam gelirin düşmesine, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına yol açabilir (Demir ve Yayar, 2018: 280).

Az gelişmiş ülkelerin anılan sorunlarla başa çıkma imkânı daha kısıtlı olduğundan, yoksulluk bu ülkelerde daha büyük yıkıma yol açabilir.

1.2.3.2. Siyasi Faktörler

Yoksulluğa yol açan siyasi faktörlerin başında siyasal istikrarsızlık, politika hataları, savurganlık, yolsuzluk ve bürokratik sorunlar gelir.

Bir ülkede siyasi istikrar yoksa iktidarlar normal sürelerini tamamlayamazlar. Uygulamak istedikleri plan ve programlarını uygulayamazlar. Her yeni gelen iktidar bir önceki iktidarın başarı hanesine yazılmaması için önceden devam eden bazı yatırımları askıya alabilir. Kıt kaynaklar ekonomik olmayan bir şekilde israf edilebilir. Genel seçimler sık sık yenilenebilir ve ülke daha çok seçim giderine katlanmak zorunda kalabilir. Yeniden iktidar olmak umuduyla iktidar partileri popülist politikalar izlemeyi tercih edebilirler. Böyle bir ülkede uzun vadeli öngörü kaybolacağı için işadamları yatırımlarını ertelemeyi tercih edebilirler. Bütün bunlar yatırımları, istihdamı ve büyümeyi azaltıcı, işsizliği ve yoksulluğu artırıcı etki yapabilir (Demir ve Yayar, 2018: 280).

Politika yapıcı sorunların ve bu sorunları çözecek araçların tespitinde hata yapmış olabilir. Eğitim, sağlık, güvenlik, adalet, altyapı gibi kamusal mal arzında ciddi yetersizlik olduğu halde, devleti küçültme bahanesiyle bu malların arzı daha da kısılursa, verimlilik, yatırım, istihdam ve üretim azalabilir, yoksulluk artabilir. Kamu gelirlerini artırmak amacıyla vergi oranları artırılırsa yatırım, istihdam, üretim ve vergi gelirleri azalabilir, işsizlik ve yoksulluk artabilir.

Bir ülkede politika yapıcının savurganlığı, ilgisizliği ve politika hataları yüzünden yüksek enflasyon kalıcı hale gelirse, faiz oranları artabilir, uzun vadeli öngörülebilirlik azalabilir, beklentiler olumsuzlaşabilir. Yatırım, istihdam ve üretim azalabilir, işsizlik ve yoksulluk artabilir. Enflasyonu düşürmek amacıyla sıkı para-

gevşek maliye veya sıkı maliye-gevşek para politikası uygulanırsa, enflasyon oranı düşmeyebilir. Mali disiplinle birlikte sıkı para politikası uygulanırsa başarılı olunabilir.

Yurtiçi enflasyon oranı kendisiyle dış ticaret yapılan ülkelerin enflasyon oranından (yurtdışı enflasyon oranı) yüksek olan bir ülke sabit döviz kuru uygularsa, yerli para yabancı paralar karşısında aşırı değerlenir. Bu durumda ihracat azalır, ithalat artar. Dış ticaret ve cari işlemler açıkları artar. Ülkenin döviz rezervleri tükenir. Bu politika ancak dış borçlanmayla bir süre daha sürdürülebilir. Ekonomik kriz kaçınılmaz olur. İhracatın azalıp ithalatın artması milli geliri azaltıcı yoksulluğu artırıcı etki yapar.

Kamu kesiminde asıl-vekil sorunu yoğun olarak yaşanabilir. Kamu kaynağı kullananlar kendi şahsi harcamalarını yaparken gösterdikleri özeni göstermeyebilirler. Kamu kaynağı kullanırken daha savurgan davranabilirler. İktidarların gösterişe düşkün olmaları, vatandaşların iktidarı denetlemesinin gevşek bir denetim olması, vergi vermeyenlerin marjinal faydası sıfır oluncaya kadar kamusal mal talep etmeleri, vergi verenlerin verdikleri verginin toplam kamusal hizmetlerin çok az bir kısmını finanse etmesi ve kamusal malların kârlılık esasına göre üretilmiyor olması yüzünden kamu kesimi doğası gereği savurganlığa eğilimlidir. Savurganlık arttıkça verimlilik, yatırım, istihdam ve üretim azalabilir, işsizlik ve yoksulluk artabilir.

Yolsuzluk hak edilmemiş kazanç sağlama yoludur. Hak edilmemiş kazanç çoğu zaman başkasına ait hak edilen kazanca el koyma şeklinde olur. Ahlaki zafiyeti olanlar bu yolla kazanç sağlamayı kolayca tercih edebilirler. Bazılarının haksız kazanç elde etmesi diğer bazılarının hakkı olan kazancı elde edememesine yol açabilir. Bu durumda dürüst insanların çalışma motivasyonu azalır. Üretim, gelir kayıpları, işsizlik ve yoksulluk artabilir (Demir ve Yayar, 2018: 281).

Bürokratlar iş yüklerini hafifletme, risk almama ve önemli bir iş yapıyor algısı oluşturma gibi sebeplerle bürokratik işleyişi yavaşlatabilirler. Bürokratik süreç yavaşladıkça insanlar devletle olan işlerini görmek için daha çok zaman ve para harcarlar. Bu durum iş kurma, yatırım, istihdam, üretim süreçlerini olumsuz etkiler. Rüşvet ve yolsuzluğun yayılmasına uygun zemin oluşturur. Bütün bunlar yoksulluğu artırıcı etki yapar (Demir ve Yayar, 2018: 281).

1.2.3.3. Sosyal Faktörler

Yoksulluğa yol açan sosyal faktörlerin başında hızlı nüfus artışı, eğitimsizlik, göç ve sınıf çatışmaları gelir.

Nüfus artış hızının yüksek olduğu ülkelerde artan nüfusa iş bulma imkânları geliştirilemezse, nüfus artışı işsizliği ve yoksulluğu artırıcı etki yapabilir (Demir ve Yayar, 2018: 281).

Eğitim imkânlarının kısıtlı olduğu ve var olan eğitimin meslek edindirmedeği ülkelerde işgücünün niteliği, verimliliği ve geliri düşük olur. Niteliksizlik ve verimsizlik kârların, yatırımların ve istihdamın düşmesine, işsizliğin ve yoksulluğun artmasına yol açabilir.

Az gelişmiş ve gelişen ülkelerde kırdan kente, yurtiçinden yurtdışına doğru göç yaşanabilir. Kırın tarım işçilerinin niteliği kentteki sanayi ve hizmet işlerine uyum sağlayamayabilir veya kentteki iş hacmi göç nedeniyle artan işgücünü istihdam edecek yeterlikte olmayabilir. Bütün bunlardan dolayı kırdan kente göç işsizliği ve yoksulluğu artırıcı etki yapabilir (Demir ve Yayar, 2018: 282).

İşçi ve işveren sınıfları arasında çatışma yaşanırsa, ücret pazarlıkları sertleşir, grevler, lokavtlar yaşanabilir. Ücretler aşırı artarsa kârlılık kaybolur. İşverenler işlerini küçültme ve işçi çıkarma yoluna gidebilirler. Grevlerde iş, üretim ve gelir kayıpları olur. İşveren lokavt kararı alırsa çalışanlar hepten işsiz kalırlar. Dolayısıyla işçi ve işveren sınıfları arasındaki çatışma yoksulluğu artırıcı etki yapabilir.

1.2.3.4. Diğer Faktörler

Yoksulluğa yol açan diğer faktörlerin başında savaşlar, doğal afetler, coğrafi farklılıklar, orman yangınları, salgın hastalıklar ve küresel ısınma gelir.

Savaşlarda ülkelerin dinamik üretim gücü olan genç insanlar hayatını kaybeder, stratejik üretim tesisleri ve ulaşım ağları tahrip edilir. Ülkenin üretim kaynakları toplumsal refahı artırıcı malların üretiminden savaş teknolojilerinin üretimine kayar. Bütün bunlar toplumsal refahı azaltıcı ve yoksulluğu artırıcı etki yapabilir.

Deprem, sel, don, dolu, fırtına ve tsunami gibi doğal afetler afetin büyüklüğüne göre ekonomik kayıplara yol açarak yoksulluğu artırabilir.

Ülkelerin bulundukları coğrafya doğal kaynakları, komşu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri gibi faktörler bakımından farklılık gösterir. Örnek olarak Afrika’da gelişmiş, Avrupa’da azgelişmiş ülke bulmak zordur. Ülkelerin kendi içindeki coğrafi bölgeler arasında da gelişmişlik farkları olabilir. Görece geri kalmış bölgelerde yoksulluk daha yaygın olabilir.

Orman yangınları özellikle ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde orman ürünlerine dayanan ülkelerde büyük iş kayıplarına ve yoksulluğun artmasına yol açabilir.

Salgın hastalıklar çalışanları iş göremez hale getirerek, iş ve gelir kayıplarına, kıt kaynakların daha çoğunun sağlık hizmetlerine harcanmasına yol açabilir. Bütün bunlar yoksulluğu artırıcı etki yapabilir.

Küresel ısınma bazı ürün ve iş kayıplarına, kıt kaynakların önemli bir kısmının küresel ısınma karşıtı önlemlerin hayata geçirilmesi için harcanmasına yol açabilir. Bütün bunlar yoksulluğu artırıcı etki yapabilir (Demir ve Yayar, 2018: 281).

1.2.4. Yoksulluğun Azaltılması

Yoksulluk, bütün ülkelerin öncelikle çözmeleri gereken bir sorundur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler yoksulluğun azaltılması için çeşitli ekonomik ve sosyal politikalar yürütür. Yoksulluğun azaltılması, önlenmesi için gösterilen çaba ve girişimler yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirilir (Daşlı, 2018: 530). Bu anlamda yoksullukla mücadele politikaları temelde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.

Doğrudan mücadele yönteminde, yoksulluğun doğrudan azaltılmasını sağlayacak politikalara yer verilir. Devlet; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları vasıtasıyla gelirin yeniden dağılımını sağlar. Yoksullara doğrudan yapılan gelir transferleri bu kapsamda değerlendirilir. Genelde yoksul kesimin kullandığı mal ve hizmetlere yönelik çeşitli sübvansiyonlar, istihdamı artırıcı programlar da doğrudan mücadele araçları arasında gösterilebilir (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011: 72; Demir ve Yayar, 2018: 282).

Dolaylı m¼cadele y¼nteminde, yoksulluğun dolaylı olarak azaltılmasını sağlayacak politika ve programlara yer verilir. İktisadi b¼y¼me ile eğitim d¼zeyi bu politikalar arasında g¼sterilebilir. Yoksulların eğitim d¼zeyi arttıķça iş bulma imkânları ve ücret gelirleri artabilir. Ayrıca hızlı iktisadi b¼y¼me, yoksulluğun azaltılması bağlamında bireylerin gelir d¼zeyini artırmakla beraber eğitim, sağlık, altyapı gibi imkânlarını da olumlu y¼nde etkileyebilir. Ancak iktisadi b¼y¼menin yoksulluğu azaltmadaki pozitif etkisi, b¼y¼menin gelir dağılımı eşitsizliğini artırması durumunda azalabilir. Dolayısıyla hızlı b¼y¼me ¼ncesinde gelir dağılımı eşitsizliğini giderici politikalar uygulanması, b¼y¼me kaynaklı pozitif etkinin azalmasını ¼nleyebilir (Daşlı, 2018: 531; Demir ve Yayar, 2018: 282).

Yoksullukla m¼cadele kapsamında ¼lkelerin uygulayacağı programlar ve politikalar dışında uluslararası kurum ve kuruluşlar da çeşitli çalışmalar y¼r¼t¼r. K¼resel ¼lekte faaliyet g¼steren D¼nya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma ¼rg¼t¼ (OECD) gibi kuruluşlar ekonomik ve sosyal politikalar y¼r¼terek yoksullukla m¼cadele etmeye çalışır (Demir ve Yayar, 2018: 283; T¼rk ve ¼nl¼, 2016: 98).

2. BÖLÜM

ZEKÂTIN YOKSULLUĞU AZALTICI ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Bu bölümde, zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisi tarihi tecrübeler ve daha önce yapılmış araştırma bulguları kapsamında ortaya konulmaya çalışılacaktır. Türkiye örneğinde yüksek gelirlilerin zekât vermesi halinde yoksulluğun nasıl değişeceği üç farklı senaryo ile tespit edilecektir.

2.1. TARİHİ TECRÜBELER

Zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisine dair tarihi tecrübelerin başında ikinci raşid halife Hz. Ömer ve Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz dönemleri gelir. Bu iki halife dönemi, zekâtın yoksulluğu azaltıcı hatta ortadan kaldırıcı etkisinin başarılı örnekleri arasında gösterilir. Bu iki dönemde zekât yönetimi sayesinde yoksulluğun azaltılması tarihi tecrübelerle kanıtlanmıştır (Arif, 2017: 2).

Hz. Peygamber tarafından Yemen’e zekât memuru olarak tayin edilen Muaz b. Cebel, Hz. Ömer’in halifeliğinde de aynı görevi sürdürmüştür. Muaz, Yemen’de toplanan zekâtların üçte birini Medine’ye Hz. Ömer’e gönderince, halife bu durumdan hoşlanmamış ve zenginlerden topladığı zekâtları fakirlere vermesi gerektiğini söylemiştir. Muaz ise Yemen’de zekât alacak yoksul bulamadığını ifade etmiştir. Ertesi sene Muaz toplanan zekâtların yarısını, üçüncü sene ise tamamını halifeye gönderince Hz. Ömer ile Muaz b. Cebel arasında benzer bir konuşma gerçekleşmiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 556-557). Yemen’de zekât memuru olan Muaz b. Cebel’in kısa bir süre sonunda burada zekât verecek yoksul bulamaması ve toplanan zekâtların önce üçte birini, ertesi sene yarısını, üçüncü sene tamamını halifeye göndermesi zekâtın yoksulluğu önlemede etkili bir yol olduğunun açık kanıtı olmalıdır.

Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz’in halifeliği yaklaşık 2,5 yıl (717-720) gibi çok kısa sürmesine rağmen toplumun refah düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Öyle ki onun halifeliği döneminde toplumda zekât verilecek kimse kalmamıştır. Zekât toplamak üzere Afrika’ya gönderilen zekât memurları topladıkları zekâtları dağıtacak kimse bulamadıklarından burada köle satın alarak onları

özgürlüğüne kavuşturmuşlardır (Çelik, 2019: 623). Bu dönemde toplumda zekât verilecek yoksul kalmadığı gibi, yoksullar da zekât verebilir duruma gelmişlerdir (Köse, 2010: 89).

Yakın tarihte yapılan bazı çalışmalarda da zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisine ilişkin önemli bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Hossain (2012: 8-11) Bangladeş ve Pakistan üzerine yapılan bazı araştırmalardan (Akkas, 2006; Malik vd., 1994; Sohag, 2008) yararlanarak zekâtın yoksulluğu azaltıcı rolünü açıklamaya çalışmıştır. Bangladeş'te kentsel alandan toplanan zekâtın, kentsel yoksulluk açığının 1997'de %64'ünü 2005'de ise %82'sini finanse ettiğini tespit etmiştir. Daha sınırlı olmakla birlikte kırsal alandan toplanan zekâtın, kırsal yoksulluk açığının 1997'de %14,8'ini, 2005'de ise %24,7'sini finanse ettiğini ortaya koymuştur. Pakistan'da 1987-1988 döneminde zekâtın yoksulluğu genel olarak %2,41, kentsel alanda %3,93, kırsal alanda ise %1,83 oranında azalttığını zekât sayesinde 60 bini geçkin hanehalkının yoksulluk sınırı üzerine çıktığını ifade etmiştir.

Embong, Nor ve Taha (2013: 146-147) Malezya'da zekâtın yoksulluğu önlemedeki rolünü inceledikleri çalışmada toplanan ve dağıtılan zekât miktarı arttıkça yoksulluk oranının düştüğünü tespit etmişlerdir. Selangor eyaletinde yaşayan Müslümanlar için zekâtın yoksulluğu önlemedeki katkısının %61 düzeyinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Malezya'da Müslüman halkın bulunduğu yörelerde zekât aracılığıyla yoksulluğun azaltılmasına karar verildikten on yıl sonra yoksulluk sınırının %47'den %17 seviyesine düştüğü tespit edilmiştir (Alhabshi'den aktaran Döndüren, 2017: 267-268).

2.2. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILMIŞ ARAŞTIRMA BULGULARI

Potansiyel zekât geliri üzerine yürütülen çalışmaların, genelde yoksulluğu ortadan kaldırma amacıyla gerçekleştirildiği ifade edilir. Bu durumun bir göstergesi olarak da zekâtın sarf yerlerini oluşturan sekiz sınıfın ilk ikisini yoksul ve miskinlerin oluşturması ve Hz. Peygamberin sünnetlerinde yoksulları gözetme ve onları koruyup kollamaya yönelik uygulamaların varlığı gösterilmiştir (Turan, 2018: 199).

Literatür taraması yapıldığında Türkiye'nin potansiyel zekât gelirini inceleyen çalışmaların, 1980'li yılların sonuna dayandığı görülür. İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından düzenlenen "Türkiye'de Zekât Potansiyeli" isimli ilmi toplantıda Özek vd. (1987) bulundukları dönem itibariyle Türkiye'nin potansiyel zekât gelirini genel hatlarıyla tahmin etmeye çalışmışlardır. 1986 yılı itibariyle tahmin edilen toplam potansiyel zekât gelirinin GSMH içindeki payının yaklaşık %5,3 civarında olduğu tespit edilmiştir (Paradan altı sıfır atılmadan önceki rakamlarla GSMH yaklaşık 40 trilyon TL, potansiyel zekât geliri yaklaşık 2,1 trilyon TL).

Kahf (1989) aralarında Türkiye'nin de bulunduğu seçilmiş sekiz ülkenin (Mısır, Endonezya, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Türkiye) potansiyel zekât gelirini hesaplamıştır. Söz konusu ülkelerin potansiyel zekât gelirleri zekât hakkındaki üç farklı görüşe göre (Z1, Z2 ve Z3) tahmin edilmiştir. Z1: Geleneksel fıkhi görüşe göre yapılan hesaplamadır. Z2: Kardavi'nin görüşüne göre yapılan hesaplamadır. Z3: Kardavi'nin görüşünün değiştirilmiş biçimine göre yapılan hesaplamadır (Sabit varlıklar ve ürünleri üzerinden %2,5 oranında zekât alınmasını öngörür). Üç farklı görüşe göre hesaplanan potansiyel zekât gelirlerinin GSYH'ye oranlarının Türkiye için sırasıyla %1,9, %4,9 ve %7,5 olduğunu tahmin etmiştir.

Zaim (1993), Türkiye'de 1986, 1988 ve 1990 yıllarında potansiyel zekât gelirinin GSMH'ye oranının sırasıyla %1,75; %1,8 ve %1,75 olduğunu tahmin etmiştir.

Shirazi (2014), İslam Kalkınma Bankası (IDB) üyesi ülkelerin potansiyel zekât gelirlerini tahmin etmeye çalışmıştır. Çalışmada, bazı değişikliklerle Kahf (1989)'ın üç farklı görüşe göre (Z1, Z2 ve Z3) hesapladığı tahminlerden yararlanmıştır. 2005 yılı için Türkiye'de üç farklı görüşe (Z1, Z2 ve Z3) göre hesaplanan potansiyel zekât gelirinin GSYH'ye oranının sırasıyla %1,78; %3,81 ve %4,29 olduğunu tahmin etmiştir.

Shaikh (2016) 2013 yılı için Türkiye'de potansiyel zekât gelirinin 28,1 milyar dolar (GSYH'ye oranı %3,42) olduğunu tahmin etmiştir.

Tabakoğlu ve Turan (2017) Türkiye'nin potansiyel zekât gelirini üç farklı yöntemle hesaplamaya çalışmışlardır. 2015 yılı için zekâtın GSYH üzerinden hesaplandığı birinci yöntemle 58,3 milyar TL (GSYH'ye oranı %2,98), zekâtın Credit

Suisse Küresel Servet Raporu üzerinden hesaplandığı ikinci yöntemle 59,8 milyar TL ve zekâtın Forbes Dergisi tarafından açıklanan Türkiye’de en zengin 100 kişi üzerinden hesaplandığı üçüncü yöntemle 6,8 milyar TL potansiyel zekât geliri olduğunu tahmin etmişlerdir. Gelir ve servet zekâta tabi iki farklı kalem olduğundan birinci ve ikinci yöntemde hesaplanan potansiyel zekât gelirlerinin toplamını ($58,3 + 59,8 = 118,1$ milyar TL) esas almışlardır. Hz. Peygamber’in üzüm ve hurma mahsulünün zekâtı için tahminde bulunurken $1/3$ ’ünü göz ardı ettiği hadisinden hareketle toplam potansiyelin ($118,1$ milyar TL) $1/3$ ’ünü ($39,36$ milyar TL) hesap dışı tutmuşlardır. Böylece 2015 yılı için Türkiye’de en az yaklaşık 80 milyar TL potansiyel zekât geliri olduğunu tahmin etmişlerdir.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR, 2019) zekât raporunda 2018 yılı Türkiye’nin potansiyel zekât gelirinin yaklaşık 31,3 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Türkiye’nin Suudi Arabistan ve Endonezya’dan sonra potansiyel zekât geliri en yüksek üçüncü İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülke konumunda olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye’nin potansiyel zekât gelirinin Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) genel sekreteri bir çalıştayda yaptığı konuşmada 2018 yılında 50 milyar dolar (DHA, 2018), Türkiye Diyanet Vakfı genel müdürü 2019 yılında 55 milyar dolar (AA, 2019) olduğunu ifade etmiştir.

Ahmed (2004) yoksulluğun azaltılmasında zekât ve vakfın rollerinin incelendiği çalışmada Türkiye de dâhil olmak üzere İslam Kalkınma Bankası (IDB) üyesi 24 ülkede yoksulluğun azaltılması için gerekli GSYH yüzdesi tahmin edilmiştir. Günlük 1\$ ve 2\$ uluslararası yoksulluk sınırı verileri kullanılarak yoksullara günlük 1\$ gelir transfer edilmesi için gerekli GSYH yüzdesi hesaplanmıştır. Ahmed (2004) Türkiye’de günlük 1\$ ve 2\$ yoksulluk sınırındaki yoksulları, yoksulluktan kurtarmak için gerekli GSYH yüzdeleri sırasıyla 0,3 ve 2,4 olarak tahmin etmiştir.

Shirazi ve Amin (2009), Türkiye dahil 38 İİT üyesi ülkede yoksulluğu ortadan kaldırmak için gerekli kaynak açığını ve bu ülkelerdeki potansiyel zekât gelirlerini tahmin etmeye çalışmışlardır. Günlük 1,25\$ ve 2\$ yoksulluk sınırı altında söz konusu ülkelerde yoksulluğun ortadan kaldırılması için yıllık gerekli kaynak açığının GSYH içindeki payı hesaplanmıştır. Çalışmada potansiyel zekât geliri hesaplamalarında bazı

değişikliklerle Kahf (1989)'ın tahminlerinden (Z1, Z2 ve Z3) yararlanılmıştır. 2005 yılı için yürütülen araştırma kapsamında günlük 1,25\$ ve 2\$ yoksulluk sınırı altında Türkiye'de yoksulluğun ortadan kaldırılması için yıllık gerekli kaynak açığının GSYH içindeki paylarının sırasıyla %0.05 ve %0.24 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Shaikh (2016) aralarında Türkiye'nin de yer aldığı İİT üyesi seçilmiş 17 ülkede yoksulluğu azaltmak için potansiyel zekât gelirini tahmin etmeye çalışmıştır. Söz konusu ülkelerde yoksulluk oranının baş sayma yöntemiyle hesaplanması, yoksulluk sınırının günlük 1,25\$ ve 2\$ olarak kabul edilmesi halinde yoksulluk sınırında ihtiyaç duyulan toplam gelirin GSYH oranının, beş ülke hariç, potansiyel zekât geliri/GSYH oranından daha küçük olduğunu tespit etmiştir. Buradan hareketle potansiyel zekât gelirinin gerçekleştirilmesi halinde bu ülkelerde yoksulluğun ortadan kalkacağı sonucuna varmıştır. Çalışmada 2013 yılı Türkiye için hesaplanan 28.142 milyon dolar potansiyel zekât gelirinin GSYH oranının %3,42; günlük 1,25\$ yoksulluk sınırında ihtiyaç duyulan toplam gelirin GSYH oranının %0.06 ve günlük 2\$ yoksulluk sınırında ihtiyaç duyulan toplam gelirin GSYH oranının ise %0.17 olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz, Sağın ve Yapar (2017) araştırmalarında Türkiye'de yoksulluk ve zekât arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Araştırma kapsamında Türkiye'de Müslüman nüfusun tasarrufları üzerinden zekât alınması durumunda nüfusun en düşük gelirli %20'lik kısmına yapılacak zekât ödemesinin yoksul hanhalklarının yaşam şartları için önemli bir katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca tasarruf dışındaki zekâta konu olan diğer varlıkların da zekâtlarının hesaplanarak dağıtılması halinde zekâtın yoksullukla mücadeledeki katkısının çok daha yüksek seviyelerde olacağını belirtmişlerdir.

Gümüş, Yardımcıoğlu ve Altıntaş (2019) Türkiye'de yoksulluk düzeyini ve zekâtın yoksulluğu azaltmadaki rolünü inceleyerek potansiyel zekât geliri sayesinde yoksulluk sorununun çözülebileceğini ifade etmişlerdir. Forbes Dergisinin belirlediği en zengin 100 Türk üzerinden 2016 yılı Türkiye için hesaplanan potansiyel zekât gelirinin 71.480 milyon TL olduğunu, bunun yaklaşık 1/3'ü kadar yoksullara zekât geliri transfer edilmesi halinde yoksulluğun ortadan kalkabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Devletin zekât toplama ve dağıtımını için bir fon tahsis etmesi halinde, bunun yoksulluğun azaltılmasında etkili olacağı kanaatine varmışlardır.

2.3. YÜKSEK GELİRLİLERİN ZEKÂT VERMESİ HALİNDE YOKSULLUĞUN AZALTILMASI

Burada Türkiye'nin kişisel gelir dağılımı istatistiklerinden yararlanılarak yoksulluğun boyutu ortaya konulmaya çalışılmış ve yüksek gelir gruplarından en düşük gelir grubuna zekât geliri transfer edilmesi halinde yoksulluğun nasıl değişeceği araştırılmıştır. Araştırma, üç farklı senaryo çerçevesinde yürütülmüştür.

Senaryo 1'de nüfusun en zengin %20'lik kısmının (5. %20'lik grup) toplam gelirinden alınan %2,5 oranındaki zekât gelirinin nüfusun en düşük gelirli %20'lik kısmına (1. %20'lik grup) transfer edilmesi halinde gelir dağılımı, yoksul sayısı ve yoksulluk oranının nasıl değiştiği araştırılmıştır.

Senaryo 2'de nüfusun yüksek gelirli %40'lık kısmının (5. ve 4. %20'lik gruplar) toplam gelirinden alınan %2,5 oranındaki zekât gelirinin nüfusun en düşük gelirli %20'lik kısmına (1. %20'lik grup) transfer edilmesi halinde gelir dağılımı, yoksul sayısı ve yoksulluk oranının nasıl değiştiği araştırılmıştır.

Senaryo 3'de nüfusun yüksek gelirli %60'lık kısmının (5., 4. ve 3. %20'lik gruplar) toplam gelirinden alınacak %2,5 oranındaki zekât gelirinin nüfusun en düşük gelirli %20'lik kısmına (1. %20'lik grup) transfer edilmesi halinde gelir dağılımı, yoksul sayısı ve yoksulluk oranının nasıl değiştiği araştırılmıştır.

Yüksek gelirli nüfus içinde yer alan bazı bireylerin borçlu olabileceği ve zekât ödeme yükümlülüğü olmayabileceği gerekçesiyle toplam gelirin tamamından %2,5 oranında zekât geliri alınamayabileceği ileri sürülebilir. Ancak gelir dışında altın, elmas, döviz, nakit para, tarım ürünleri, hayvan varlığı gibi daha başka iktisadi varlıklardan da zekât geliri elde edileceği için, zekât alınamayan gelirlerden doğan zekât geliri kaybı bu yolla fazlasıyla telafi edilebilir. Bu fazlalık zekât kurumu çalışanlarının ücret, maaş ve diğer giderlerini de karşılayabilir.

2.3.1. Senaryo 1: En Yüksek Gelirli %20'nin Zekât Vermesi Halinde

Türkiye'de nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kısmının (5. %20'lik grup) elde ettiği toplam gelirden alınacak %2,5 oranındaki zekât gelirinin en düşük gelirli %20'lik kısma (1. %20'lik grup) transfer edilmesi halinde, gelir dağılımı yoksulluğu azaltacak

şekilde yeniden dağılmış olur. En yüksek gelirli zenginlerin geliri sadece %2,5 oranında azalırken, en düşük gelirli yoksulların geliri daha büyük oranda artar.

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi, Türkiye’de 2018 yılında nüfusun en yoksul %20’lik kısmı (1. %20’lik grup) toplam gelirin %6,1’ini, en yüksek gelirli %20’lik kısmı (5. %20’lik grup) ise toplam gelirin %47,6’sını almıştır. En yüksek gelirli %20’lik nüfusun geliri, en düşük düşük gelirli %20’lik nüfusun gelirinin 7,8 katı büyüklükte olmuştur ($47,6 / 6,1 = 7,8$ veya $1.662.651 / 213.071 = 7,8$).

Tablo 2.1: Türkiye’nin %20’lik Nüfus Grupları ve Gelir Payları*, 2018

Nüfus Grupları	Gelir Payı %	Grup Nüfusu (Milyon Kişi)	Grup Geliri (Milyon ₺)	Kişi Başına Gelir, TL
1. %20	6,1	16,4	213.071	12.992
2. %20	10,6	16,4	370.254	22.576
3. %20	14,8	16,4	516.959	31.522
4. %20	20,9	16,4	730.029	44.514
5. %20	47,6	16,4	1.662.651	101.381
%100	%100	82,0	3.492.964	42.597

Kaynak: (TÜİK, 2019b; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

* Türkiye’nin 2018 yılı nüfusu 82 milyon insan ve GSYH’si 3.724.388 milyon TL’dir. 2018 yılında 231.424 milyon TL dolaysız vergi ödendiği için, zekât matrahı olarak GSYH’den dolaysız vergiler çıkarıldıktan sonraki 3.492.964 milyon TL esas alınmıştır.

Nüfusun en yüksek gelirli %20’lik kısmının elde ettiği gelirden %2,5 oranında zekât gelirinin nüfusun en düşük gelirli %20’lik kısmına transfer edilmesi halinde, gelir bu iki grup arasında yeniden dağılır. 2., 3. ve 4. %20’lik grupların gelir dağılımında bir değişiklik olmaz.

Tablo 2.2’de görüldüğü gibi, 2018 yılında Türkiye’nin dolaysız vergiler düşüldükten sonraki GSYH’si 3.492.964 milyon TL’dir. Bunun %47,6’sını yani 1.662.651 TL’sini nüfusun en yüksek gelirli %20’lik kısmı elde etmiştir. En yüksek gelirli nüfusun elde ettiği bu gelirden %2,5 oranında zekât alınırsa 41.566 milyon TL zekât geliri oluşur ($1.662.651 \times 0,025 = 41.566$). 41.566 milyon TL zekât geliri nüfusun en yüksek gelirli %20’lik kısmının gelirinden çıkarıldığı zaman, bu grubun toplam geliri 1.621.085 milyon TL’ye ($1.662.651 - 41.566 = 1.621.085$), bu grubun toplam gelirden aldığı pay %47,6’dan %46,4’e düşer. 41.566 milyon TL zekât geliri nüfusun en düşük

gelirli %20'lik kısmına transfer edildiğinde, bu grubun geliri 213.071 milyon TL'den 254.637 milyon TL'ye, bu grubun toplam gelirden aldığı pay %6,1'den %7,3'e çıkar. En yüksek gelirli grubun kişi başına geliri 101.381 TL'den 98.847 TL'ye düşerken, en düşük gelirli grubun kişi başına geliri 12.992 TL'den 15.527 TL'ye çıkar. En yüksek gelirli grubun ortalama kişi başına geliri sadece %2,5 azalırken, en düşük gelirli %20'lik grubun geliri yaklaşık %20 oranında artar ($15.527 - 12.992 / 12.992 = 0,20$). Zenginlerin gelirinde can yakıcı bir azalma olmadan yoksulların gelirinde güçlü bir artış meydana gelir.

Tablo 2.2: Nüfusun En Yüksek Gelirli %20'sinden En Düşük Gelirli %20'sine %2,5 Oranında Zekât Geliri Transfer Edilirse*, 2018

Nüfus Grupları (%)	Grup Nüfusu (Milyon)	Zekât Öncesi			Zekât Sonrası		
		Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon □)	Kişi Başı Gelir (□)	Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon □)	Kişi Başı Gelir (□)
1. %20	16,4	6,1	213.071	12.992	7,3	254.637	15.527
2. %20	16,4	10,6	370.254	22.576	10,6	370.254	22.576
3. %20	16,4	14,8	516.959	31.522	14,8	516.959	31.522
4. %20	16,4	20,9	730.029	44.514	20,9	730.029	44.514
5. %20	16,4	47,6	1.662.651	101.381	46,4	1.621.085	98.847
%100	82.0	%100	3.492.964	42.597	%100	3.492.964	42.597

Kaynak: (TÜİK, 2019b; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019)

* Türkiye'nin 2018 yılı nüfusu 82 milyon insan ve GSYH'si 3.724.388 milyon TL'dir. 2018 yılında 231.424 milyon TL dolaysız vergi ödendiği için, zekât matrahı olarak GSYH'den dolaysız vergiler çıkarıldıktan sonraki 3.492.964 milyon TL esas alınmıştır.

Tablo 2.3'te görüldüğü gibi, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kısmının gelirinden alınan %2,5 oranında zekât gelirinin nüfusun en düşük gelirli %20'lik kısmına transfer edilmesi halinde yoksul sayısı ve yoksulluk oranı önemli ölçüde azalır. Tablodaki cari veriler TÜİK tarafından hanehalkı bütçe anketleri sonucu elde edilen verilerdir. Son sütundaki yoksul sayıları ve yoksulluk oranları tarafımızdan hesaplanmıştır. Yoksulluk oranı, yoksul sayısının toplam nüfusa oranı olduğu için, tablodaki yoksul sayıları ve yoksulluk oranlarına göre ülke nüfusu 79.790 bin kişiye karşı gelmiştir. Son sütundaki yoksulluk oranları nüfusun 79.790 bin kişi olduğu kabulüne göre hesaplanmıştır. Yoksulluk sınırı altında gelir elde eden yoksulların

gelirlerinin homojen dağıldığı varsayımıyla ortalama bir yoksulun yoksulluk sınırının yarısı kadar gelir elde ettiği kabul edilmiştir.

Ortalama yoksul geliri;

Yoksulluk sınırı 8.892 TL olduğunda 4.446 TL'dir ($8.892 / 2 = 4.446$).

Yoksulluk sınırı 10.670 TL olduğunda 5.335 TL'dir ($10.670 / 2 = 5.335$).

Yoksulluk sınırı 12.448 TL olduğunda 6.224 TL'dir ($12.448 / 2 = 6.224$).

Nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kısmının gelirinden %2,5 oranında zekât alınması halinde 41.566 Milyon TL zekât geliri elde edilir. Bu gelir yoksulluk sınırı 8.892 TL olması halinde ortalama yoksul geliri olan 4.446 TL'ye bölünürse, 9.349 bin yoksul nüfusun geliri yoksulluk sınırının altında kalmamış olur ($41.566.000/4.446 = 9.349$ bin). Bu durumda 11.091 bin yoksul sayısı 9.349 bin kişi azalacağı için yoksulluk sınırı altında gelir elde eden yoksulların sayısı 1.742 bine, yoksulluk oranı %2,2'ye düşer.

Hesaplama 10.670 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 16.888 bin kişiden 9.097 bin kişiye, yoksulluk oranı %21,2'den %11,4'e düşer.

Hesaplama 12.448 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 22.701 bin kişiden 16.023 bin kişiye, yoksulluk oranı %28,5'den %20'ye düşer.

Tablo 2.3: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018

Yoksulluk Göstergesi	Cari	En Zengin %20 Zekât Verirse (41.566 Milyon ₺)
Medyan Gelirin %50'si		
Yoksulluk sınırı, TL	8.892	8.892
Yoksul sayısı, Bin kişi	11.091	1.742*
Yoksulluk oranı, %	13,9	2,2*
Medyan Gelirin %60'ı		
Yoksulluk sınırı, TL	10.670	10.670
Yoksul sayısı, Bin kişi	16.888	9.097*

Tablo 2.3'ün Devamı

Yoksulluk Göstergesi	Cari	En Zengin %20 Zekât Verirse (41.566 Milyon ₺)
Yoksulluk oranı, %	21,2	11,4*
Medyan Gelirin %70'i		
Yoksulluk sınırı, TL	12.448	12.448
Yoksul sayısı, Bin kişi	22.701	16.023*
Yoksulluk oranı, %	28,5	20,0*

Kaynak: (TÜİK, 2019a); * Tarafımızdan hesaplandı.

2.3.2. Senaryo 2: Yüksek Gelirli %40'ın Zekât Vermesi Halinde

Yukarıda Senaryo 1'de görüldüğü gibi, en yüksek gelirli %20'den en düşük gelirli %20'ye %2,5 oranında zekât geliri transfer edilmesi halinde, yüksek gelirli grubun geliri 1.662.651 TL'den 1.621.085 TL'ye düşmüş, düşük gelirli grubun geliri 12.992 milyon TL'den 15.527 milyon TL'ye çıkmıştır. Toplam gelirdeki değişmeye bağlı olarak kişi başına gelir yüksek gelirli grupta 101.381 TL'den 98.847 TL'ye düşmüş, düşük gelirli grupta 12.992 TL'den 15.527 TL'ye çıkmıştır. Yüksek gelirli grubun toplam ve kişi başına geliri %2,5 oranında azalırken, düşük gelirli grubun toplam ve kişi başına geliri %20 oranında artmıştır.

Acaba nüfusun yüksek gelirli %40'ından (4. ve 5. %20'lik grup) en düşük gelirli %20'lik gruba %2,5 oranında zekât geliri transfer edilirse anılan grupların gelirleri nasıl değişikliğe uğrayacaktır?

Nüfusun en yüksek gelirli 5. %20'lik kısmından alınacak %2,5 oranındaki zekât gelirinin 41.566 milyon TL olduğu senaryo 1'de ortaya konulmuştu ($1.662.651 \times 0,025 = 41.566$)(Tablo 2.3). 4. Grup gelirinden %2,5 oranında zekât alınması halinde elde edilecek gelir 18.251 milyon TL olur ($730.029 \times 0,025 = 18.251$). İkisinin toplamı 59.817 milyon TL olur ($41.566 + 18.251 = 59.817$). 59.817 milyon TL en düşük gelirli 1. Grup gelirine ilave edilirse, bu grubun toplam geliri 213.071 milyon TL'den 272.888 milyon TL'ye, kişi başına gelir 12.992 TL'den 16.640 TL'ye çıkar. Yüksek gelirli 4. ve 5. grupların geliri sadece %2,5 oranında azalırken düşük gelirli 1. Grubun geliri %28 oranında artar [$(16.640 - 12.992) / 12.992 = 0,28$](Tablo 2.4).

Tablo 2.4: Yüksek Gelirli %40 En Düşük Gelirli %20'ye Zekât Verirse*, 2018

Nüfus Grupları (%)	Grup Nüfusu (Milyon)	Zekât Öncesi			Zekât Sonrası		
		Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon ₺)	Kişi Başı Gelir (₺)	Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon ₺)	Kişi Başı Gelir (₺)
1. %20	16,4	6,1	213.071	12.992	7,8	272.888	16.640
2. %20	16,4	10,6	370.254	22.576	10,6	370.254	22.576
3. %20	16,4	14,8	516.959	31.522	14,8	516.959	31.522
4. %20	16,4	20,9	730.029	44.514	20,4	711.778	43.401
5. %20	16,4	47,6	1.662.651	101.381	46,4	1.621.085	98.847
%100	82.0	%100	3.492.964	42.597	%100	3.492.964	42.597

Kaynak: (TÜİK, 2019b; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

* Türkiye'nin 2018 yılı nüfusu 82 milyon insan ve GSYH'si 3.724.388 milyon TL'dir. 2018 yılında 231.424 milyon TL dolaysız vergi ödendiği için, zekât matrahı olarak GSYH'den dolaysız vergiler çıkarıldıktan sonraki gelir, yani 3.492.964 milyon TL esas alınmıştır.

Nüfusun 5. ve 4. %20'lik kısmının gelirinden %2,5 oranında zekât vermesi halinde yoksul sayısı ve yoksulluk oranında meydana gelebilecek değişiklikler Tablo 2.5'te gösterilmiştir. Tablodaki cari veriler TÜİK tarafından hanehalkı bütçe anketleri sonucu elde edilen verilerdir. Son sütundaki yoksul sayısı ve yoksulluk oranı nüfusun 5. ve 4. %20'lik kısmının %2,5 oranında zekât vermesi ve yoksulluk sınırı altında gelir elde eden yoksulların gelirlerinin homojen dağılması varsayımıyla tarafımızdan hesaplanmıştır. Yoksulluk sınırı altındaki gelirin yoksulluk sınırı altındaki nüfusa homojen dağıldığı varsayılırsa, yoksulluk sınırı geliri ikiye bölünerek ortalama yoksul geliri elde edilmiştir.

Ortalama yoksul gelirin yoksulluk sınırının medyan gelirin %50'sine göre 4.446 TL, medyan gelirin %60'ına göre 5.335 TL ve medyan gelirin %70'ine göre 6.224 TL olduğu yukarıda senaryo 1'de hesaplanmıştır.

Nüfusun 5. ve 4. %20'lik kısmı %2,5 oranında zekât vermesi halinde 59.817 milyon TL zekât geliri elde edilir. Bu gelir yoksulluk sınırı 8.892 TL olması halinde ortalama yoksul geliri olan 4.446 TL'ye bölünürse, 13.454 bin yoksul nüfusun geliri yoksulluk sınırı ve üzerine çıkar (59.817.000/4.446 = 13.454 bin). Bu sayı zekât geliri dağıtılmadan önceki 11.091 bin yoksul sayısından büyük olduğu için ülkede medyan gelirin %50'sine göre hiç yoksul kalmıyor demektir.

Hesaplama 10.670 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 11.212 bin kişi azalır ($59.817.000 / 5.335 = 11.212$ bin kişi). Yoksul sayısı 16.888 bin kişiden 5.676 bin kişiye, yoksulluk oranı %21,2'den %7,1'e düşer.

Hesaplama 12.448 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 9.611 bin kişi azalır ($59.817 / 6.224 = 9.611$ bin kişi). Yoksul sayısı 22.701 bin kişiden 13.090 bin kişiye ve yoksulluk oranı %28,5'den %16,4'e düşer.

Tablo 2.5: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018

Yoksulluk Göstergesi	Cari	5. ve 4. %20'lik Nüfus Zekât Verirse (59.817 Milyon ₺)
Medyan Gelirin %50'si		
Yoksulluk sınırı, TL	8.892	8.892
Yoksul sayısı, Bin kişi	11.091	0*
Yoksulluk oranı, %	13,9	0*
Medyan Gelirin %60'ı		
Yoksulluk sınırı, TL	10.670	10.670
Yoksul sayısı, Bin kişi	16.888	5.676*
Yoksulluk oranı, %	21,2	7,1*
Medyan Gelirin %70'i		
Yoksulluk sınırı, TL	12.448	12.448
Yoksul sayısı, Bin kişi	22.701	13.090*
Yoksulluk oranı, %	28,5	16,4*

Kaynak: (TÜİK, 2019a); * Tarafımızdan hesaplandı.

2.3.3. Senaryo 3: Yüksek Gelirli %60'ın Zekât Vermesi Halinde

Yukarıda Senaryo 2'de görüldüğü gibi, en yüksek gelirli %40'dan en düşük gelirli %20'ye %2,5 oranında zekât geliri transfer edilirse, yüksek gelirli 5. %20'lik grubun geliri 1.662.651 TL'den 1.621.085 TL'ye, ikinci en yüksek 4. %20'lik grubun geliri 730.029 milyon TL'den 711.778 milyon TL'ye düşer. Düşük gelirli grubun geliri 12.992 milyon TL'den 16.640 milyon TL'ye çıkar. Toplam gelirdeki değişmeye bağlı olarak kişi başına gelir 5. yüksek gelirli grupta 101.381 TL'den 98.847 TL'ye, 4. yüksek gelirli grupta 44.514 TL'den 43.401 TL'ye düşer. Düşük gelirli grupta 12.992 TL'den 16.640 TL'ye çıkar. Yüksek gelirli 5. ve 4. grupların toplam ve kişi başına

gelirleri sadece %2,5 oranında azalırken, düşük gelirli grubun toplam ve kişi başına geliri %28 oranında artar.

Acaba nüfusun yüksek gelirli %60'ından (3., 4. ve 5. %20'lik gruptan) %2,5 oranında zekât geliri en düşük gelirli %20'lik gruba transfer edilirse grupların gelir dağılımı nasıl olur?

Tablo 2.6'da görüldüğü gibi, nüfusun yüksek gelirli %60'ından %2,5 oranında zekât geliri en düşük gelirli %20'ye transfer edilirse, 1., 3., 4. ve 5. %20'lik grupların gelirleri değişir. 5. Grup gelirinden alınan %2,5 oranındaki zekât geliri 41.566 milyon TL ($1.662.651 \times 0,025 = 41.566$), 4. Grup gelirinden alınan %2,5 oranındaki zekât geliri 18.251 milyon TL ($730.029 \times 0,025 = 18.251$) olur. 3. %20'lik gruptan %2,5 oranında zekât geliri alınırsa 12.924 milyon TL ($516.959 \times 0,025 = 12.924$) olur. Üçünün toplamı olan 72.741 milyon TL ($41.566 + 18.251 + 12.924 = 72.741$) en düşük gelirli 1. %20'lik grup gelirine ilave edilirse, bu grubun toplam geliri 213.071 milyon TL'den 285.812 milyon TL'ye, kişi başına gelir 12.992 TL'den 17.428 TL'ye çıkar.

Tablo 2.6: Yüksek Gelirli %60 En Düşük Gelirli %20'ye Zekât Verirse*, 2018

Nüfus Grupları (%)	Grup Nüfusu (Milyon)	Zekât Öncesi			Zekât Sonrası		
		Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon ₺)	Kişi Başı Gelir (₺)	Gelir Payı (%)	Grup Geliri (Milyon ₺)	Kişi Başı Gelir (₺)
1. %20	16,4	6,1	213.071	12.992	8,2	285.812	17.428
2. %20	16,4	10,6	370.254	22.576	10,6	370.254	22.576
3. %20	16,4	14,8	516.959	31.522	14,4	504.035	30.734
4. %20	16,4	20,9	730.029	44.514	20,4	711.778	43.401
5. %20	16,4	47,6	1.662.651	101.381	46,4	1.621.085	98.847
%100	82.0	%100	3.492.964	42.597	%100	3.492.964	42.597

Kaynak: (TÜİK, 2019b; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

* Türkiye'nin 2018 yılı nüfusu 82 milyon insan ve GSYH'si 3.724.388 milyon TL'dir. 2018 yılında 231.424 milyon TL dolaysız vergi ödendiği için, zekât matrahı olarak GSYH'den dolaysız vergiler çıkarıldıktan sonraki gelir, yani 3.492.964 milyon TL esas alınmıştır.

Nüfusun 5., 4. ve 3. %20'lik kısmı %2,5 oranında zekât vermesi halinde 72.741 milyon TL zekât geliri elde edilir. Bu gelir yoksulluk sınırı 8.892 TL olması halinde ortalama yoksul geliri olan 4.446 TL'ye bölünürse, 16.361 bin yoksul nüfusun geliri

yoksulluk sınırının altında kalmamış olur ($72.741.000/4.446 = 16.361$ bin). Bu sayı zekât geliri dağıtılmadan önceki 11.091 bin yoksul sayısından büyük olduğu için ülkede medyan gelirin %50'sine göre hiç yoksul kalmıyor demektir.

Hesaplama 10.670 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 13.634 bin kişi azalmaktadır ($72.741.000 / 5.335 = 13.635$ bin kişi). Yoksul sayısı 16.888 bin kişiden 3.254 bin kişiye, yoksulluk oranı %21,2'den %4,1'e düşer.

Hesaplama 12.448 TL yoksulluk sınırı için yapılırsa, yoksul sayısı 11.687 bin kişi azalır ($72.741.000 / 6.224 = 11.687$ bin kişi). Yoksul sayısı 22.701 bin kişiden 11.014 bin kişiye ve yoksulluk oranı %28,5'den %13,8'e düşer.

Tablo 2.7: Eşdeğer Hanehalkı Yıllık Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Yoksulluk Sınırı, Yoksul Sayıları ve Yoksulluk Oranı, 2018

Yoksulluk Göstergesi	Cari	3., 4. ve 5. %20'lik Nüfus Zekât Verirse (72.741 Milyon ₺)
Medyan Gelirin %50'si		
Yoksulluk sınırı, TL	8.892	8.892
Yoksul sayısı, Bin kişi	11.091	0*
Yoksulluk oranı, %	13,9	0*
Medyan Gelirin %60'ı		
Yoksulluk sınırı, TL	10.670	10.670
Yoksul sayısı, Bin kişi	16.888	3.253*
Yoksulluk oranı, %	21,2	4,1*
Medyan Gelirin %70'i		
Yoksulluk sınırı, TL	12.448	12.448
Yoksul sayısı, Bin kişi	22.701	11.014*
Yoksulluk oranı, %	28,5	13,8*

Kaynak: (TÜİK, 2019a); * Tarafımızdan hesaplandı.

3. BÖLÜM

ZEKÂT KURUMU

Bu bölümde zekât kurumunun tanımı yapılacak, önemi ve tarihçesi anlatılacak, Malezya ve Endonezya'daki zekât kurumu uygulamaları tanıtılacaktır.

3.1. ZEKÂT KURUMUNUN TANIMI

Zekât kurumu, zekâtı hesaplamak, toplamak ve ilgili sarf yerlerine dağıtmak üzere teşkilatlanmış kurumdur. Kamu kurumu, kamu denetimine tabi bağımsız kurum veya özel kurum şeklinde teşkilatlanmış olabilir.

Günümüzde farklı ülkelerde farklı isimler altında zekât kurumu olarak faaliyet gösteren kuruluşlar bulunmaktadır. Suudi Arabistan'da Zekât ve Vergi Genel Müdürlüğü (General Authority of Zakat and Tax), Sudan'da Zekât Odası (Zakat Chamber), Endonezya'da Ulusal Zekât Kurumu (BAZNAS) ve Özel Zekât Kurumları (LAZ'lar), Malezya'da Zekât Toplama Merkezi (PPZ), Birleşik Arap Emirlikleri'nde Zekât Fonu (Zakat Fund) adı altında faaliyet göstermektedir. Ülkeler arasında bazı farklılıklar olsa da zekât kurumu uygulamasında devletin genellikle etkin rol aldığı görülmektedir.

3.2. ZEKÂT KURUMUNUN ÖNEMİ

Zekât kurumunun önemi zekâtın öneminden gelir. Zekât tıpkı namaz ve hac ibadetleri gibi farz olan bir ibadettir. Farz oluşu nisap miktarı iktisadi varlığa sahip olma şartına bağlı olduğundan mali yönüyle hac ibadetine daha çok benzemektedir. Müslümanların namaz ibadetini yerine getirmeleri için camilere mescitlere ihtiyaç olduğu gibi, zekât ibadetinin en iyi şekilde yerine getirilmesi için zekât kurumuna ihtiyaç vardır. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle başlayan zekâtı kurumsallaştırmaya yönelik yaptığı düzenlemeler (Kılıç, 2017: 51), Raşid halifeler döneminde yapılan uygulamalar ve ayette zekât memurlarının zekâtın sarf yerleri arasında sayılması kurumsal ihtiyacın önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Zekât, bazı varlıklı insanların gösterdikleri cömertlik ve yardımseverliğin çok ötesinde farklı anlamlar taşır. Çünkü bazı varlıklı insanların vicdani duygularla

cömertlik ve yardımseverlikte bulunması, şahsın inisiyatifine bağlı olduğundan, yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetmeyebilir (Hamitoğulları, 1987: 28). Zekât, insani iyiliğin ötesinde mükellefe ve devlete bazı sorumluluklar yükler.

Zekât kurumu; yoksulların tespit edilmesi, zekât verme ve almayı kolaylaştırma, zekâtı hesaplama, zekâtı toplama ve zekât gelirlerini ihtiyaç sahiplerine dağıtma görevlerini görür.

3.2.1. Yoksulluları Tespit Eder

Zekât ibadetinin hakkıyla yerine getirilmesi ve yoksulluğun azaltılması öncelikle yoksulların en iyi şekilde tespit edilmesini gerektirir. Hz. Peygamber'in kendisinden zekât geliri almaya gelen kimselerin gerçek ihtiyaç sahibi, sağlıklı ve çalışabilir durumda olup olmadığını tespit ettiği bildirilmektedir (Kılıç, 2017: 55). Bazı yoksulların zekât kurumuna gelip kendi durumlarını ifade etmeleri önemlidir ama yeterli değildir. Kurum, evrensel kurallardan yararlanarak, yoksulları ve yoksulluk derecelerini tespit eden kapsayıcı bir yöntem geliştirebilir. Bu yöntemle kendisi başvuruda bulunmayan yoksulları ve herkesin yoksulluk derecesini tespit edebilir. Böylece kime ne kadar ödeme yapılacağı sağlıklı bir şekilde belirlenince, gerçek yoksulların ihtiyaçları giderilmiş, yoksulların ekonomik ve sosyal yönden gelişimine katkı yapılmış ve zekât ibadeti hakkıyla yerine getirilmiş olur.

3.2.2. Zekât Vermeyi ve Almayı Kolaylaştırır

Zekât kurumu, kolay adres olma ve ödeme kolaylığı bakımından zekât verme ve almayı kolaylaştırır. Zekât kurumu olması halinde zekât mükellefleri kime zekât vereceklerini aramazlar, zekâtlarını kolayca zekât kurumuna ödeyebilirler. Yoksullar yardım almak için kapı kapı dolaşmazlar, ihtiyaçları olan ödemeyi zekât kurumundan kolayca alabilirler.

Zekât kurumu olmadığı zaman zengin semtlerde yoksul bulmak, yoksul semtlerde zengin bulmak zordur. Zenginler tanımadıkları kimselere sırf onların beyanına güvenerek zekât vermek istemeyebilirler. Bazı yoksullar da uyanıklık yaparak, diğer yoksulların aleyhine olacak şekilde olması gerekenden daha fazla zekât geliri elde edebilirler. Zekât kurumu bütün bu sorunları ortadan kaldırarak sistemin sağlıklı ve kolay işlemlerini sağlayabilir.

Zekât kurumu zekâtı mükelleflerden taksitli tahsil edebileceği gibi yoksullara da taksitli ödeme yapabilir. Böylece mükelleflere ödeme kolaylığı, yoksullara sürekli gelir akışı sağlanmış ve zekât tahsilatları ile zekât ödemeleri arasında gelir-gider dengesi kurulmuş olur.

Zekât kurumu olmaması halinde bazı yoksullar zenginlerden yardım talep etmeyi onur kırıcı bulabilirler. Bazı zenginler yaptıkları yardımı yoksullar üzerinde baskı kurma aracına dönüştürebilir, yaptıkları yardımı yoksulların başına kakabilirler. Zekât kurumu olması halinde bu sorunlar kendiliğinden ortadan kalkar. Zekât gelirleri kuruma ait bir hesap havuzunda toplanır, yoksulların hesabına bu havuzdan transfer edilir. Zengin hangi yoksula zekât verdiğini, yoksul hangi zenginden zekât aldığını bilmez.

Zekât verme ve almanın kolaylaşmasına bağlı olarak toplam zekât geliri ve zekât fonundan yararlanan yoksul sayısı artabilir. Nitekim Malezya'da 2012-2017 yılları arasında toplanan zekât miktarı (PPZ-MAIWP, 2017: 82); Endonezya'da 2012-2016 yılları arasında zekât fonundan faydalananların sayısı büyük ölçüde artmıştır (Puskas BAZNAS, 2017: 39).

3.2.3. Zekâtı Hesaplar

Hangi şartlarda zekât mükellefi olduğu, farklı iktisadi varlıklardan farklı oranda zekât alındığı ve zamanla farklı iktisadi varlıklar ortaya çıktığı için, zekât hesaplama işi uzmanlık gerektiren bir iş olmaktadır. Günlük hayatta bazı varlıklı insanlar ödeyecekleri zekâtı hesaplamak bir yana zekât mükellefi olduğunun farkında bile olmayabilir. Zekât mükellefi olduğunu bilenlerin bazıları da ödemesi gereken zekâtın nasıl hesaplanacağını bilmiyor olabilir. Zekât kurumu, bütün bu işlerde uzmanlaşmış bir kurum olarak, kimlerin zekât mükellefi olduğunu ve ne kadar zekât ödemesi gerektiğini tereddüde meydan vermeyecek şekilde hesaplayabilir. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya aracılığı ile toplumda zekât bilinci oluşmasını sağlayabilir.

Günümüzde bazı İslam ülkelerinde faaliyet gösteren zekât kurumları, internet sitelerinde zekâta konu olan iktisadi varlıklar üzerinden zekâtın hesaplandığı yazılımlar geliştirmişlerdir. Bazı zekât kurumlarına ait zekât hesaplama araçları Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Bazı Zekât Kurumlarının İnternet Üzerinden Zekât Hesaplama Araçları

Zekât Kurumu	Zekâtı Hesaplanan İktisadi Varlık
PPZ (Malezya)	Gelir Zekâtı; İşletme/Firma Zekâtı; Hisse Senedi Zekâtı; Çalışanlara Sağlanan Fonların (KWSP) Zekâtı; Tasarrufların Zekâtı; Altının Zekâtı (https://www.zakat2u.com.my/kiraan/zakat)
BAZNAS (Endonezya)	Gelir Zekâtı; Altın, Gümüş vb. Değerli Madenlerin Zekâtı; Nakit, Tasarruf ve Mevduatların Zekâtı; Taşit, Ev ve Diğer Varlıkların Zekâtı (https://baznas.go.id/kalkulatorzakat/)
ZAKAT FUND (Birleşik Arap Emirlikleri)	Paranın Zekâtı; Toprak Ürünlerinin Zekâtı; Hisse Senetlerinin Zekâtı; Şirketlerin Zekâtı; Hurmaların Zekâtı; Hayvanların Zekâtı; Altın ve Gümüşün Zekâtı; Gelir Getirici Taşınmazların Zekâtı; Mesleki Gelirlerin Zekâtı (https://www.zakatfund.gov.ae/zfp/web/calculation/calculatemyzakat.aspx)
GENERAL AUTHORITY OF ZAKAT AND TAX (Suudi Arabistan)	Altın ve Gümüşün Zekâtı; Paranın Zekâtı; Yatırım Fonlarının Zekâtı; Hisse Senetlerinin Zekâtı; Ticari Varlıkların Zekâtı (https://calc.zakaty.gov.sa/Service/Index/2)

Kaynak: İlgili kurumların internet sitelerinden tarafımızdan derlendi (Erişim: 20.02.2020).

3.2.4. Zekâtı Toplar

Zekât kurumu hesaplanan zekâtı uygun yöntemlerle tahsil eder. Zekâtın nakit para olarak tahsil edilmesi halinde tahsilat kolaydır. Mükellef kendi hesabından kuruma ait zekât hesabına gerekli transferi yapabilir. Ödemeler kredi kartları, ATM'ler, telefon ve internet bankacılığı, zekât ödeme ofisleri ve otomatik maaştan kesme gibi yollarla yapılabilir. Günümüzde faaliyet gösteren zekât kurumları bu yöntemlerin hemen hepsinden yararlanmaktadır.

Zekât kurumu dileyen mükelleflerin zekâtlarını mal olarak tahsil edebilmelidir. Zekâtın mal olarak tahsil edilmesi halinde, depolama ve nakliye giderlerinin artmaması ve malların zamanla bozulmaması için, öncelikle tahsil edilen bölgedeki yoksullara dağıtılması esas olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber ve sonraki halifeler dönemindeki

uygulamalarda zekâtın öncelikle toplandığı yerde dağıtımının yapıldığı ifade edilir (Okuyucu, 2017: 812).

3.2.5. Zekâtı Dağıtır

Zekât kurumu topladığı zekâtı Tevbe Suresinde (9/60) belirtilen sekiz sınıfa dağıtma sorumluluğuna sahiptir. Yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınma bakımından zekâtın etkin ve verimli bir biçimde dağıtılması gerekir (Taha vd., 2017: 151). Sekiz sarf yerinin kapsam ve sınırlarının açık bir şekilde tespiti, zekât dağıtım sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Zekât kurumuna sahip bazı İslam ülkelerinde zekât dağıtım faaliyetleri çeşitli program ve projeler aracılığıyla yürütülür. Malezya Federal Bölge’de sosyal yardım, konut yardımı ve eğitim yardımı gibi zekât yardım programları uygulanmaktadır (PPZ-MAIWP, 2018: 41-42). Endonezya’da yoksulları ekonomik ve sosyal yönden geliştirmeye yönelik tüketim ve üretim tabanlı kurumsal programlar uygulanmaktadır (Puskas BAZNAS, 2019: 56). Birleşik Arap Emirlikleri’nde ise zekât dağıtımı sosyal yardım projeleri adı altında yürütülür (ZakatFund, 2019).

3.3. ZEKÂT KURUMUNUN TARİHÇESİ

Zekât kurumunun tarihsel gelişimi Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemi, Raşid Halifeler sonrası dönem ve yakın tarih örnekleri olmak üzere üç dönem halinde açıklanabilir.

3.3.1. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemi

Zekât uygulaması ile ilgili Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemi, Hz. Peygamberin Mekke’den Medine’ye hicret ettiği 622 yılından Hz. Ali’nin şehit edildiği 661 yılına kadar olan dönemi kapsar.

Zekâtın kurumsallaşmasına dair ilk örnek uygulamalar Hz. Peygamber’in 622 yılında Mekke’den Medine’ye hicretinden sonra gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber devlet başkanı sıfatıyla zekât toplama ve dağıtma vazifesini görmek üzere zekât memurları tayin etmiştir. Zekât toplama işlerinin düzenli ve sistemli işlemesi için bazı düzenlemelere başvurmuştur. Zekât memurlarının mükelleflere nasıl davranması gerektiğinden, üzerinden zekât alınacak iktisadi varlıkların nisap miktarlarının ne

olduğuna kadar birçok uygulamayı içeren kurallar dizisi hazırlamıştır. Ancak Hz. Peygamber bu emirleri içeren metni zekât memurlarına iletemeden vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zekât uygulamasında bu kurallara bağlı kalmışlardır (Kılıç, 2017: 50-51; Yavuz, 2017: 93).

Hz. Peygamber döneminde başlayan zekâtın devlet eliyle toplanması Hulefâ-i Râşidîn devrinde de devam etmiştir. Hz. Ebubekir halifeliği döneminde yaşanan en önemli gelişme, bazı kabilelerin dinden dönerek devletin zekât toplamasına karşı ayaklanıp zekât vermeyi reddetmesidir (Boynukalın, 2017: 92). Halife Hz. Ebubekir'in bu hususla ilgili *“Allah'a yemin ederim ki namazla zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka savaşacağım. Çünkü zekât, malî bir haktır. Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (s.a.v.)'e vermiş oldukları bir (deve) yuları(nı) bile bana vermezlerse, vermemelerinden dolayı onlarla muhakkak savaşırım”* (Ebu Davud, Zekât 1, (1556)) dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer halifeliğinde, sınırların genişlemesine bağlı olarak devletin gelir gider dengesini sağlamak için oluşturulan beytûlmal teşkilatı içinde zekât birimi kurulmuştur (Dumlu, 2010: 103). Ayrıca bu dönemde sınırların genişlemesiyle artan zekât gelirleri sayesinde bazı bölgelerde yoksulluk sorununun ortadan kalktığı ifade edilmiştir (Boynukalın, 2017: 97-98).

Hz. Osman'ın halifeliğinden itibaren bazı sıkıntılar meydana gelmiştir. Zekât toplama ve dağıtımıyla ilgili şikâyetler artmış, yönetim sorunları yaşanmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte devlete duyulan güvenin azalması zekât uygulamasını olumsuz etkilemiştir (Boynukalın, 2017: 108-111).

Hz. Ali, halifeliği döneminde zekât ile ilgili işlerin yürütülmesinde Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer dönemindeki uygulamaları örnek almaya çalışmıştır. Ancak Hz. Osman döneminde başlayan fitnenin etkisi, Hz. Ali'nin halifelik döneminde de sürmüş, devlet düzeninde yaşanan problemler devam etmiştir (Boynukalın, 2017: 111-112).

3.3.2. Raşid Halifeler Sonrası Dönem

Raşid Halifeler sonrası dönemde İslam ülkelerinin bayraktarlığını Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler ve Osmanlıların yaptığı ifade edilebilir.

Emeviler zamanında (661-750) zekât ile ilgili uygulamalarda Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in bu yöndeki uygulamaları dikkate alınmış, zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılmasına devam edilmiş, dönemin şartları gereği bazı ufak farklılıklar meydana gelmiştir. Ancak Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehadeti sonrası gelen bu dönemde birçok olumsuz siyasal ve sosyal olay cereyan etmiş ve bu dönem sıkıntılı yönleriyle hafızalarda yer tutmuştur. Toplumun iyiden iyiye endişeye sevk edildiği bu dönemde devlet eliyle zekât toplanması tartışılır hale gelmiştir (Apak, 2017: 163-165).

Emevi halifesi Ömer bin Abdülaziz (747-750) zekâtın toplanmasından dağıtımına kadar birçok konuda büyük hassasiyet göstermiştir. Bu hassasiyeti ve yönetim anlayışıyla “ikinci Ömer, beşinci halife” gibi sıfatlarla anılmıştır. Ömer bin Abdülaziz kısa süreli yönetiminde devlete duyulan güvensizliği kısmen giderebilmiş ve devlet eliyle zekât toplama gayretini artırabilmiştir. Zekât gelirlerinin artmasıyla birlikte toplumda zekât verilecek ihtiyaç sahibi azaldığından toplanan zekâtlar esirleri kurtarmada, yoksul bekârları evlendirmede, borçlu olanlara yardım etmede kullanılmıştır (Yiğit, 2007; Turan, 2018: 112-113).

Abbasiler döneminde (750-1258) zekâtın devlet eliyle toplanması ve uygun yerlere sarfı hakkında yeterli bilgiye sahip olunamamıştır. Ebu Ubeyd'in Kitâbü'l-Envâl ve Ebû Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc adlı eserleri bu dönemde yazılmasına rağmen, bu eserlerde zekâtla ilgili genellikle önceki dönemlere ait uygulamalar anlatılmıştır. Bu durum Abbasiler döneminde zekâtla ilgili uygulamaların önceki dönemlerde olduğu gibi devam ettiği şeklinde yorumlanabilir (Aksu, 2017: 199).

Eyyubiler döneminde (1171-1462) devletin kurucusu Selahaddin Eyyubi, Mısır'ı hâkimiyeti altına almasıyla birlikte “mükûs” isimli vergiyi kaldırmış ve yerine zekât almaya başlamıştır. Devlet eliyle toplanan zekâtlar ilgili sekiz sınıfa sarf edilmiş ve bu amaçla Zekât Divanı (Divânü'l-Zekât) kurulmuştur. Günümüzdeki modern zekât kurumlarının zekâtın toplanmasında örnek aldığı yöntemlerden biri olan iltizam usulü Eyyûbiler döneminde uygulanmıştır (Basuğuy, 2017; Turan, 2018: 114-115).

Osmanlılar döneminde (1299-1923) kurumsal zekât uygulaması olmamış, zekât bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. O dönemde verilen fetvalar çerçevesinde, halkın devlete verdiği vergiyi zekât ibadetini yerine getirme niyetiyle vermesi halinde zekât

borcunun ifa edilmiş olacağı düşünülmüş olabilir (Kaya, 2017: 252; Sırım ve Erdoğan, 2018: 89; Turan, 2018: 117). Osmanlı'da zekât kurumunun olmayışından doğan boşluk, sosyal amaçlı vakıfların yaygınlaştırılmasıyla kapatılmaya çalışılmıştır.

3.3.3. Yakın Tarih Örnekleri

Zekât kurumuyla ilgili yakın tarih öncesi bilgiler genellikle kısıtlı ve kesintilidir. Bu nedenle kurumun kronolojik süreç içerisindeki gelişiminden ziyade ülkeler bağlamında yakın tarih örneklerini incelemek daha yerinde olacaktır.

20.yy ikinci yarısından itibaren bazı İslam ülkeleri iktisadi refahlarının yükselmesiyle birlikte zekât kurumları oluşturmuştur. Bazı ülkeler zekât kurumunun hukuki zemini için zekâtla ilgili kanuni düzenlemeler yapmıştır. Suudi Arabistan, Sudan, Lübnan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Pakistan, Endonezya ve Malezya zekât kurumunu tesis eden ülkelerden bazılarıdır (Dadaş, 2017: 840).

Suudi Arabistan'da zekât kurumunun 1936'da Zekât ve Gelir Bürosu'nun kurulmasıyla başladığı söylenebilir. Bu kurum 1951 yılında Zekât ve Gelir İdaresi, günümüzde ise Zekât ve Vergi Genel Müdürlüğü (GAZT: General Authority of Zakat & Tax) adıyla zekât faaliyetlerini yürütür (GAZT, 2019). Mükelleflerden zekât ve vergi toplamakla yükümlü olan bu kurum Maliye Bakanlığı'na bağlıdır. Zekât, bazı varlıklardan zorunlu bazılarından ise gönüllü olarak toplanır. Ticari para ve malların yarısı ile serbest meslek gelirlerinde zekât ödemesi zorunlu, diğer varlıklarda ise gönüllük esasına dayalıdır. Suudi vatandaşları gelir vergisi yerine sadece zekât ödemekle mükelleftir. Bu durum Bahreyn, Katar ve Kuveyt vatandaşları için de geçerlidir. Müslüman olmayanlar yalnızca gelir vergisi ödemekle yükümlüdür (Cici, 2016: 491). Kurum, topladığı zekâtlardan bir pay almamakla birlikte zekât gelirleri, Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır (GAZT, 2020).

Libya'da zekâtın devlet tarafından toplanması 1971 yılında çıkarılan zekât kanunuyla gerçekleşmiştir (Sadak, 1971: 19). Bu kanun genellikle Maliki mezhebi görüşleri esas alınarak hazırlanmıştır. Devlet burada zekâtı parasal varlıklar üzerinden değil hayvancılık ve toprak mahsulleri üzerinden toplamaktadır. Ayrıca bu kanuna göre zekât toplamak üzere Maliye Bakanlığı bünyesinde Zekât İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Zekât ödemeleri ayni veya nakdi şekilde gerçekleştirilebilir. Zekât dağıtımı

devletin Sosyal Refah Departmanı aracılığıyla yapılır. Toplanan zekâtlar yoksul ve muhtaçlara, zekât işlerinde çalışanlara, kalpleri kazanılacak olanlara, esirlere ve borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yolculara sarf edilmektedir. Zekât ödemekten kaçınanlara çeşitli cezalar verilebilmektedir (Cici, 2016: 492-493; Powell, 2009: 70).

Sudan'da önce öşürle ilgili 1921 ve 1924 kanunları sonrasında ise 1978 yılında başlayan zekâtla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 1978'de çıkarılan zekât kanunu ile birlikte zekâtın tahsilatı ve zekâta tabi varlıklar gibi hususlar ayrıntılı biçimde açıklanmış, 1980'de çıkarılan kanunla devlet tarafından yönetilen ve zekâtları gönüllülük esasına göre toplayan bir Zekât Sandığı kurulmuştur. Müslümanların zekât ve sadakalarını toplama ve bunlarla ilgili gerekli fetvaları yaymaya çalışma sandığının amaçları arasında sayılmıştır. 1984'deki kanun ile zekât toplanması zorunlu hale getirilmiş, vergi ve zekâtlar tek bir çatı altında toplanarak Cumhurbaşkanı'na bağlı Vergi ve Zekât Divanı oluşturulmuştur. Zekât gelirlerinden yeterince yararlanılamaması nedeniyle 1986'da vergi ve zekât kanunları ayrılarak bu uygulamaya son verilmiştir. Zekât kanunu 1990 ve 2001 yıllarında yeniden değiştirilmiştir. 2001'deki kanun şu an yürürlükte olup zekâtın toplumsal kalkınmada sosyo-ekonomik işlevini gerçekleştirmesi bakımından oldukça önemlidir. Ülkede zekât toplama ve dağıtım faaliyetleri bağımsız tüzel bir kuruluş olan Zekât Divanı tarafından yürütülmekte ve kurumun gözetimini Zekât Yüksek Mütevelli Konseyi gerçekleştirmektedir (Cici, 2016: 487-489; Obaidullah, 2015; Yesuf, 2017: 44).

Lübnan'da zekât kurumu 1984 yılında Zekât Fonu adıyla kurulmuştur. Fon bünyesinde toplanan zekâtlar, Tevbe Suresi'nde belirtilen sekiz sarf yerine dağıtılır. Ayrıca zekât fonu sosyal yardım adı altında engellilere daimî nakdi yardım, üretim için faizsiz krediler, öğrencilere kitap, çanta ve burs desteği, muhtaçlara sağlık hizmeti gibi insani faaliyetler gerçekleştirir. Bu kurum İslam âlimleri, iş adamları, doktorlar, mühendisler ve muhasebeciler gibi seçkin kimselerden meydana gelen bir komite tarafından yönetilir ve denetimi sağlanır. Ayrıca bu fondan Filistin halkının mücadelesini desteklemek üzere harcamalar da yapılmaktadır (www.zakat.org.lb, 2019).

Kuveyt'te, 1982 yılında devlet yardımıyla gönüllülüğe dayalı olarak Beytü'z-Zekât diğer bir ismiyle Zekât Evi kurulmuştur. Bu kurum, Dini İşler ve Evkaf

Bakanlığı'na bağlıdır. Bağımsız bir devlet otoritesi konumunda olan Zekât Evi vasıtasıyla toplanan zekâtlar, sekiz sarf yerine dağıtılmaktadır. Zekât, şirketler için bazı durumlar hariç gönüllülük esasına göre tahsil edilir. Zekât gelirleri dini faaliyetlerle beraber eğitim ve bakım gibi çeşitli hayır işlerinde de kullanılabilir (Cici, 2016: 495; Powell, 2009: 62).

Ürdün'de 1978 yılında zekât yasası çıkarılarak Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı'na bağlı bir Zekât Fonu kurulmuştur. 1988 yılında finansal ve idari bağımsızlık kazanan bu fon, ülkede zekât toplama ve dağıtımından sorumlu zekât kaynaklarını yöneten temel kurumdur. Fon kaynaklarını zekât, sadaka ve hediyeler oluşturur. Mükellefler tarafından ödenen zekâtlar net gelir vergisinden düşülmekte ve Zekât Fonu resmi olarak teşvik edilmektedir. Zekât gelirleri ihtiyaç sahipleri, muhtaç öğrenciler, yetim ve engelliler, yolcular, toplam yıllık faturaların yüzde onunu geçmeyen ödemeler ve ihtiyaç sahibi kişiler merkezi için kullanılır. Devlet zekât fonunun sahip olduğu varlıkları tüm vergilerden muaf tutmuştur (Cici, 2016: 493; Powell, 2009: 61-62).

Yemen'de önce 1980 yılında ardından 1999'da zekât kanunu çıkarılmıştır. Ülkede zekât organizasyonu Maliye Bakanlığı bünyesinde Zekât Komiteleri tarafından yürütülür. Zekât, mükelleflerin hesaplarına göre tüm varlıklardan zorunlu olarak toplanır. Bireylerin dışında şirketler, işletmeler, ticari kurumlar ve bankalar da zekât ödemekle yükümlüdür. Kanunda zekâtın tahsili hakkında ayrıntılı hükümler bulunmasına rağmen dağıtım ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bireyler, zekâta tabi varlıklarını Komiteye teslim etmemesi durumunda bu görevi zekât memuru yapar ve zekât miktarını tespit eder. Komitenin kararlarından memnun olmayanlara karşı itiraz ve düzeltme için temyiz yolu açık tutulmuştur (Cici, 2016: 494).

Pakistan'da zekâtı kurumsallaştırma çabaları, ülkenin bağımsızlık tarihi olan 1947'ye kadar uzanır. Ancak gerek yönetsel tercihler gerekse bu yöndeki girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde geçerli bir zekât sisteminin 1980'de çıkarılan Zekât ve Öşür Yasası ile gerçekleştiği söylenebilir. Bu yasa ile birlikte Zekât ve Öşür Dairesi (Zakat and Ushr Department) kurulmuştur. Zekâtın toplanması Federal Hükümetin sorumluluğu altındadır. Finansal kurumlar tarafından toplanan zekâtlar, Pakistan Merkez Bankası'nın Merkezi Zekât Fonuna yatırılır. Zekât gelirleri daha sonra mahalli ve yerel birimlere aktararak zekât programları aracılığıyla sarf edilir. Zekât

dağıtım programları arasında geçim ödeneği, eğitim bursu, dini okullarda okuyan öğrencilere yönelik burs, ücretsiz sağlık hizmeti, bekar bayanlara yönelik evlilik yardımı, mesleki ve teknik eğitim yardımı, ramazan ve bayram yardımı, sürdürülebilir ekonomik gelişim programı ve sosyal rehabilitasyon programı yer alır. Pakistan’da bazı varlıkların zekâtı zorunlu, bazılarının ise gönüllü olarak ödenmektedir (Babar ve Kahloon, 2017: 477-478; Cici, 2016: 497; Zakat Punjab, 2019).

3.3.4. Malezya ve Endonezya’da Zekât Kurumu Uygulamaları

Günümüzde zekât kurumlarının etkili bir biçimde faaliyet gösterdiği ülkeler arasında Malezya ve Endonezya da bulunmaktadır. Bu ülkelerin zekât kurumlarını daha detaylı incelemenin sebepleri toplanan zekâtların nispeten yüksek olması, zekât toplama ve dağıtımının ilgili kurumlarca düzenli, sistemli ve modern bir biçimde yapılması olarak sıralanabilir. Sırasıyla bu iki ülkedeki zekât kurumunun işleyişi, gelişimi ve yoksulluğu önlemedeki etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

3.3.4.1. Malezya’da Zekât Kurumu Uygulaması

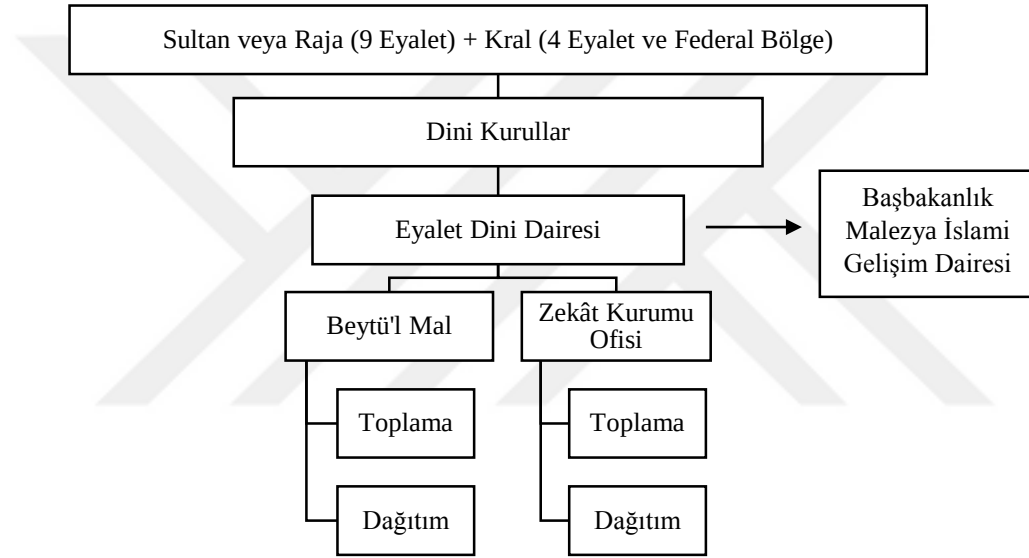
Malezya, 13 eyalet bir federal bölgeden oluşan federal bir devlettir. Ülke, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar çeşitli ülkelerin sömürgesine maruz kalmıştır (Alias, 2017: 449). Sömürge öncesi ve sömürge döneminde zekâtın toplanması ve dağıtımı zekât memuru vasfıyla imam ve medrese hocaları tarafından yürütülmüştür. Malezya’da 1990 yılından itibaren zekât idaresi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1991’de federal bölgede zekât toplama işlerini görmek üzere Pusat Pungutan Zakat (Zekât Toplama Merkezi) isimli zekât kurumu kurulmuştur (Cici, 2008: 90). İlerleyen yıllarda diğer eyaletlerde de zekât toplama merkezi, zekât kurulu, zekât merkezi gibi eyalete göre değişkenlik gösterebilen birimler kurulmuş ve özelleştirilmiştir (Alias, 2017: 449; Yalçın, 2016: 246-247).

Malezya’da zekât toplama ve dağıtım faaliyetleri eyaletler ve federal bölge bünyesinde yürütülür. Bu anlamda ülkede 13 eyalet bir federal bölge olmak üzere 14 adet zekât kurumu bulunur (Şensoy, 2016: 522). Federal bölgedeki zekât yönetimi özel bir yasayla, eyaletlerde ise yerel yasal düzenlemelerle gerçekleştirilir. Her eyalette din işlerinin görüşüldüğü bir kurul ve bu kurullara bağlı dini daire bulunur. Beytü’l-Mal ve Zekât Kurumu Ofisi zekât toplama ve dağıtım işlerini gerçekleştiren dini dairenin iki bölümünü oluşturur. Eyalet dini dairesi, Malezya İslami Gelişim Dairesi (JAKIM)’ne

bağlı olmakla beraber dini kurullar tarafından alınan kararları uygulamaya geçirmede bürokratik destek sağlar. Zekâtı toplama ve dağıtma ile ilgili ofislerin kurulmasından, zekât memurlarının atanmasından, zekâtın toplanıp dağıtımı ile ilgili planlamaların yapılmasından dini kurullar sorumludur (Şensoy, 2008: 88-89).

Malezya’da 9 eyaletin başında sultan veya raja isminde hükümdarlar, diğer 4 eyalet ve federal bölgenin başında ise kral bulunmaktadır. Malezya’da zekât organizasyonun genel yapısı Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3.1: Malezya’da Zekât Organizasyonu



Kaynak: (Şensoy, 2008: 89).

Malezya’daki zekât kurumu uygulaması öncü ve yenilikçi zekât kurumu pozisyonundaki PPZ üzerinden değerlendirilecektir. Ülkedeki zekât yönetimi federal bölge ve eyaletlerin genel uygulamaları üzerinden açıklanacak, eyaletlerin birbirinden farklı uygulamalarına burada değinilmeyecektir.

Federal bölgede zekât idaresi PPZ tarafından yürütülür. Federal bölgedeki dini kurul tarafından kurulan bu iktisadi kurum aynı zamanda bir ticari şirkettir. Zekâtın sistemli ve profesyonel toplanması açısından diğer eyaletlerdeki zekât kurumlarına öncü olmuştur. Özelleştirilmiş olan PPZ ve eyaletlerdeki zekât kurumlarının profesyonel biçimde çalışması, düzenli ve sistemli bir biçimde zekât toplaması zekât gelirlerini bir hayli artırmıştır. Ayrıca PPZ, zekât toplama harcamalarını kendi karşılamakta ve dini

kurul tarafından toplanan zekâtlardan “amil” sıfatıyla pay almaktadır. Kurum, arta kalan gelirlerle acil yardım hizmeti, ücretsiz diyaliz merkezi, yetim bakım merkezi, çeşitli bağış ve yardım adı altında sosyal destek faaliyetleri yürütür (Alias, 2017: 451-452; Şensoy: 2008: 90, 96; Yalçın, 2016: 246).

PPZ, internet sitesinde¹ toplanan ve dağıtılan zekât verilerini içeren yıllık faaliyet raporu yayımlamaktadır.

Malezya’da zekât hesabında nisap miktarı 85 gram altının cari değeri olarak belirlenmiştir. Bireyler tarafından ödenen zekâtlar gelir vergisinden düşülür. Zekât mükelleflerinin, gelir, tasarruf, hisse senedi, altın, tarım ürünleri ve hayvanları üzerinden, işletmelerin ise zekâta tabi iktisadi varlıkları üzerinden zekâtı hesaplanır (Şensoy: 2008: 98-100). Ayrıca zekât hesabını doğru yapabilmek için gerek federal bölgede PPZ gerekse eyaletlerde bulunan zekât kurumlarının internet sitelerinde online zekât hesaplama araçları bulunmaktadır.

Malezya’da zekâtın toplanması üç şekilde gerçekleştirilir. Birinci yöntem zekâtın görevli zekât memurları aracılığıyla toplanmasıdır. Bu yöntem, geleneksel zekât toplama yöntemi olan imam ve hocalar tarafından toplanan zekâtların bir devamı olarak görülebilir. İkinci yöntem zekâtın, zekât kurumlarının açmış olduğu zekât ödeme yerleri, zekât büroları veya yetkili banka gişelerine ödenmesidir. Üçüncü yöntem ise mevcut durumda Malezya’da en çok kullanılan ve en çok zekât gelirin elde edildiği ödeme yöntemi olan gelirden zekât kesintisidir. Toplanan zekâtın en büyük kaynağını oluşturan gelir üzerinden zekât ödeme federal bölgede ve bazı eyaletlerde 1997 yılında verilen fetva ile zorunlu tutulmuştur. Gelirden ödenen zekâtların artışında bu fetva etkili olmuştur. Zekâta tabi ticari mallar, hayvanlar, madenler, tarım ürünleri ve tasarruflar üzerinden zekât ödeyenlerin sayısı ve toplanan zekâtlar gelir üzerinden toplanan zekât miktarına göre oldukça düşüktür (Yalçın, 2016: 248-249).

PPZ gerek işletme veya şirketlerden ticari zekât gerekse mükelleflerden sahip oldukları iktisadi varlıkların zekâtı olmak üzere tüm zekât türlerini toplamaktadır. Ayrıca kişiler ödemiş oldukları zekât ya da fitre miktarı kadar gelir vergisinden muaf tutulabilmektedir. Şirketler, toplam gelirlerinin %2,5’ünü geçmeyecek biçimde ödediği

¹ <https://www.zakat.com.my/info-ppz/laporan/buku-laporan/>

zekâtı vergi indiriminde kullanabilmekte, kurumlara da bu miktar kadar vergi iadesi yapılabilmektedir (Alias, 2017: 452; Yalçın, 2016: 248).

Malezya’da en çok zekât ve fitrenin toplandığı federal bölge ile Selangor eyaletinde toplanan zekât ve fitre miktarları toplamı ile bunların GSYH içerisindeki payları 2016 ve 2017 yılları itibariyle Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 3.2: Malezya’da Federal Bölge ve Selangor Eyaleti’nde Toplanan Zekât Miktarları ve GSYH İçerisindeki Payları (2016, 2017)

	2016	2017
Federal Bölge	580.690.160 RM (140.116.641 \$)*	621.414.431 RM (144.545.237 \$)*
Selangor Eyaleti	673.736.282 RM (162.568.046 \$)*	757.112.778 RM (176.109.599 \$)*
Malezya Toplamı	1.986.266.463 RM (479.272.776 \$)*	2.920.244.146 RM (679.268.718 \$)*
Malezya’da Toplanan Zekâtların GSYH İçerisindeki Payı	$\frac{479.272.776 \$}{296.753.497.922 \$} = \% 0,16$	$\frac{679.268.718 \$}{314.707.268.049 \$} = \% 0,22$

Kaynak: PPZ-MAIWP (2017: 81) ve World Bank (2019) verileri kullanılarak tarafımızdan hazırlandı.

* Malezya Ringiti (RM) zekât geliri ilgili yılın (2016, 2017) ortalama döviz kuruna bölünerek hesaplanmıştır (OFX, 2019).

Malezya’da zekâtın dağıtımı eyaletlere göre farklılık gösterebilmekte ve zamanla dağıtım yöntemlerinde çeşitlilik görülebilmektedir. Ancak zekât dağıtımında genel itibariyle ayette belirtilen sekiz sarf yerinden her birini gözetme, asli ihtiyaçları temin edecek düzeyde zekât verme, ihtiyaç ve önceliği dikkate alma, zekât malını ayrı tutma ve verimli kullanma gibi bazı temel esaslar üzerinde dikkatle durulmaktadır. Ayrıca zekât dağıtımında konaklama, gıda, eğitim, sağlık, giyim ve ulaşım olmak üzere altı ölçüt ihtiyaca göre dikkate alınır. Malezya’da eyaletler genelinde toplanan zekâtlar ayette belirtilen sekiz sınıfa sarf edilmektedir. Yoksullar ve miskinler sınıflarına yönelik iş kurmak için sermaye yardımı, çalışamayanlar için aylık ya da yıllık maaş, ev yapımı

ve onarımı için yardım, ihtiyaç sahibi öğrenciler için burs desteği gibi programlar yürütülür. Üçüncü sınıf zekât memurlarıdır. Zekâtın toplanmasından dağıtımına kadar yapılan tüm harcamalar bu sınıfın payından karşılanır. Dördüncü sınıf kalpleri kazanılacak olanlardır. Gayrimüslim ülkelerde eğitim gören Müslüman öğrencilere burs desteği, gayrimüslimler arasında yaşayan Müslümanlar için cami yapımı, bağımsızlıklarını korumaya çalışan Müslümanlar için yapılan destekler bu sınıfın payından karşılanır. Beşinci sınıf azat edilecek kölelerdir. Günümüzde kölelik sınıfı bulunmadığından bu pay, İslami çalışmaları nedeniyle hapse giren Müslümanları serbest bırakmak ve işverenlerin baskısı altında çalışan kadın işçileri kurtarmak için kullanılabilir. Altıncı sınıf borçlulardır. Asli ihtiyaçlarını temin etmek için borçlanarak zor duruma düşmüş ya da doğal afet gibi zaruri nedenlerle mağdur olan Müslümanlara zekât verilebilir. Yedinci sınıf Allah yolunda olanlardır. Bu sınıfın payı gayrimüslim ülkelerle savaşan Müslümanlara, İslamı tanıtıcı programlarda ve başarılı öğrencilere destek amacıyla kullanılabilir. Son sınıf ise yolda kalmışlardır. Ülke dışında eğitim gören öğrenciler, evi olmayanlar, sürgün edilen Müslümanlar, malını yitiren tüccarlar yolda kalmışlar sınıfından pay alabilir. Malezya'da zekât dağıtımındaki uygulamalar eyaletlere ve federal bölgeye göre farklılık gösterebilir. Zekâtın dağıtıldığı sınıf sayısı bazı eyaletlerde yedi bazılarında sekiz şeklindedir. Günümüzde bazı eyaletler kölelik sınıfının bulunmadığını kabul ederek yedi sınıfa zekât dağıtımını yapmaktadır. Ayrıca toplanan zekâtların sınıflara dağılım düzeyleri de eyaletlere ve federal bölgeye göre değişkenlik gösterebilir (Yalçın, 2016: 252-254).

Malezya federal bölgede PPZ tarafından toplanan zekâtların dağıtımı Beytü'l Mal bölümü aracılığıyla gerçekleştirilir. Toplanan zekâtlar ayette geçen sekiz sınıfa ayrılmış şekliyle değil, sekiz sınıf kapsamındaki 28 kalem üzerinden değerlendirilerek zekât dağıtım programları ile sarf edilir. Dağıtım programları şu şekildedir: (PPZ-MAIWP, 2018: 41-42)

- ❖ Zekât alabilecek sınıfları geliştirmeye yönelik 11 yardım programı
- ❖ Barınmaya yönelik 2 yardım programı
- ❖ Eğitime yönelik 9 yardım programı
- ❖ Özgüveni sağlamaya yönelik 4 yardım programı
- ❖ Ümmetin gelişimine yönelik 2 yardım programı

Federal bölgede zekât toplamakla görevli PPZ'nin kurulmasıyla birlikte ülkede zekât yönetiminde bir dönüm noktası yaşandığı söylenebilir. PPZ'nin kurumsal özellikleri şu şekilde sıralanabilir (PPZ-MAIWP, 2016: 129);

- Kurumsal bir zekât yönetim sistemine sahiptir.
- Kurum personeli takım halinde, girişken ve profesyoneldir, yeni amil konsepti ile hareket eder.
- Bilgi teknolojileri etkin ve verimli bir biçimde kullanılır.
- Zekât ödeyenlere yardımcı olmak üzere hizmet gişeleri tesis edilmiştir.
- Zekât ile ilgili soruları cevaplandırmak üzere çağrı merkezi mevcuttur.

PPZ'nin çalışma kültürü ilkeleri şu şekilde ifade edilebilir (PPZ-MAIWP, 2016: 129-130);

- Müşteri merkezli hizmet sunma,
- İşlerin profesyonel biçimde yapılması,
- Kurum personellerinin gelişimi için hizmet içi eğitim alınması,
- Çalışanların takım ruhuyla hareket etmesi,
- Yapılan işin ibadet olduğunun çalışanlara sürekli hatırlatılması,
- Başarıyı ödüllendirici teşvikler,
- Kurumun personeline verdiği değerın çalışanlara hissettirilmesi

PPZ'nin zekât toplamadaki başarısının altında yatan faktörler; kurumun gelişmiş özellikleri ve çalışma kültürü, milli gelirdeki artış, siyasal istikrarın varlığı, uygun bir sosyokültürel yapı ve hukuki zemin olarak sıralanabilir (PPZ-MAIWP, 2016: 109-112). Kurum devlet adına mükelleflerden zekât toplayabilmek için gelişmiş zekât ödeme araçlarına sahiptir. Zekât ödeme gişeleri, maaştan kesinti, kredi kartları (katılım bankalarına ait), postaneler, ATM'ler, telefon ve internet bankacılığı, zekât toplama ajanları ve mobil zekât ödeme servisi zekât ödeme kanalları arasında yer alır.

Malezya'da zekât kurumları ülkede yoksulluğun önlenmesinde önemli rol oynayabilir (Rahman vd., 2012: 41). Embong, Taha ve Nor (2013) Malezya'da devlet nezdinde toplanıp dağıtılan zekâtın yoksulluğu önlemedeki rolünü incelemiştir. Çalışma itibarıyla Malezya'da toplanan ve dağıtılan zekât miktarı arttıkça yoksulluk oranının düştüğü tespit edilmiştir. Selangor eyaletinde yaşayan Müslümanlar için zekâtın

yoksulluğu önlemedeki katkısının %61 düzeyinde olduğu ifade edilmiştir. Ancak ülke genelinde zekât kurumları vasıtasıyla toplanan zekâtların artış göstermesine rağmen dağıtımda yaşanan birtakım sorunlar nedeniyle yoksulluk sorunu tam olarak çözülememiştir. Bunun belli başlı sebepleri olarak; zekât alabilecek kimselere ait güvenilir veri tabanının olmaması, zekât alabilecek kimselerin sağlıklı tespit edilememesi, zekât memurlarının hatalı tutum ve davranışları, zekât alabilecek kimselere coğrafi uzaklık, bürokratik engeller ve zekât kurumlarının zekât dağıtımında farklı sınıflara öncelik vermesi sayılabilir. PPZ tarafından toplanan zekâtın dağıtılmamış kısmı ayrıntılı bir şekilde açıklanması ve bu miktarın gelecek yıl bakiyesine aktarılması gerektiği belirtilmiştir. Zekât dağıtımında yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla yoksul ve miskinlere öncelikli olarak zekât verilmesi tercih edilmelidir.

Malezya’da devlet eliyle yürütülen zekât uygulamasının bazı eksiklikleri ve düzeltilmesi gereken yönleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Ülke genelinde merkezi bir organizasyon biçiminde faaliyet gösteren zekât kurumu bulunmadığı için federal bölge ve eyaletlere göre zekât kurumu ve uygulamaları farklılaşabilmektedir (Şensoy, 2008: 105).
- 2) Federal bölge ve eyaletlerde zekât hesaplama ve dağıtım yöntemlerinin farklılık göstermesi ülke genelinde adil bir zekât yönetimini engellemektedir. Ayrıca zekâtın sarf yerlerini oluşturan sekiz sınıftan her birinin kapsam ve sınırlarının tespitinde, eyaletler arasında farklılıklar olabilmektedir (Yalçın, 2016: 257-261).
- 3) Eyalet içerisinde toplanan zekâtlar yine aynı eyalet içerisinde dağıtılmakta bu anlamda eyaletler arası bir zekât transferi gerçekleşmemektedir. Bu durum farklı eyaletlerde bulunan ihtiyaç sahiplerine zekâtın ulaştırılmasını engellemektedir (Şensoy, 2008: 110; Yalçın, 2016: 260, 265).
- 4) Zekâtla ilgili hukuki düzenlemelerin eyaletlerin yetki alanına bırakılması, ülkenin tümünde geçerli bir zekât yasasının bulunmasını engellemektedir (Yalçın, 2016: 260-261).
- 5) Zekât mükellefleri ödemiş oldukları zekât miktarını kısmen vergiden düşebilmektedir. Bu durum gayrimüslim mükellefler lehine sonuç

doğurmaktadır. Zekât ödemeyi teşvik etmek amacıyla ödenen zekât miktarı kadar tam vergi iadesi yapılması gerekir (Yalçın, 2016: 261).

- 6) Gerçek zekât alıcısına ulaşamama, bürokratik engeller, zekât alabilmek için uygulanan başvuru sistemi zekât dağıtımında verimsizliğe sebep olabilmektedir (Rahman vd., 2012: 39-40).
- 7) Zekât kurumlarının zekâtı tanıtıcı ve bilgilendirici kampanyalar yürütmesiyle genel itibariyle toplanan zekât miktarı yıldan yıla artmış olsa da toplanan zekât miktarı toplanan vergiye oranla oldukça düşüktür (Yalçın, 2016: 263).
- 8) Allah yolunda sınıfına federal bölge ve bazı eyaletlerde yoksul ya da miskin sınıfından daha önce zekâtta pay verilmiştir (PPZ-MAIWP, 2017: 83). Bu durum, ihtiyaca göre zekât dağıtımının yapılmadığına ya da yoksulluk sorununa gereken önemin verilmediğine işaret edebilir (Yalçın, 2016: 264).

3.3.4.2. Endonezya'da Zekât Kurumu Uygulaması

Endonezya'da 7.yy başlarında İslamiyet'in gelmesiyle birlikte zekât ibadetinin bireysel olarak yerine getirildiği ve bu durumun ülkenin bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1945'e kadar devam ettiği söylenebilir. 1945-1968 arasında zekâtın kurumsal bir yapıya kavuşarak gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunanlar olsa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. 1968 yılında Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde yarı özerk bir yapıda Amil Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat-BAZ) kurulmuştur. Merkezi yönetimin zekât ile ilgili kurumları oluşturmasıyla birlikte devletin bölgesel birimleri de farklı isimler altında benzer kurumlar tesis etmişlerdir. BAZ, ülkede diğer yerel zekât teşkilatlarının kurulmasında öncü olmuş ve devletin zekât kurumları oluşturması toplum tarafından çeşitli organizasyonlarla desteklenmiştir. Sırasıyla 1987 ve 1993 yıllarında kurulan Yayasan Dana Sosial Al-Falah (YDSF) ve Dompot Dhuafa, halk tarafından kurulup sonrasında devlet desteği kazanan zekât organizasyonları arasında yer almıştır. 1999 yılında çıkarılan kanunla birlikte ülkede zekât kurumu iki farklı şekilde faaliyet göstermiştir. Birincisi, devlet kurumu niteliğindeki BAZ, diğeri halkın organize ettiği Özel Zekât Kurumları (Lembaga Amil Zakat-LAZ)'dır. 2011 yılında çıkarılan 23 sayılı zekât yönetim kanunuyla birlikte Endonezya'da zekât toplama ve dağıtımında profesyonelliği içeren bir dönem başlamıştır. Bir önceki zekât yönetim kanununu yürürlükten kaldıran bu kanunla zekât idaresiyle ilgili eksiklikleri gideren çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Furqani, 2017: 22; Juwaini, 2017: 463-467).

Endonezya’da zekât yönetimi, devlet ve toplum merkezli organizasyonlar aracılığıyla gerçekleştirilir. 23/2011 sayılı kanun, zekât yönetimiyle ilgili devletin ve toplumun görev ve sorumluluklarını ortaya koymaktadır. Devlet merkezli zekât faaliyetleri BAZ ve Baitul Mal kurumları tarafından yürütülür. Merkezi zekât kurumu pozisyonunda olan BAZ, ülke genelinde Ulusal Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat Nasional-BAZNAS), il ve ilçe düzeyinde ise Bölgesel Zekât Kurumu (Badan Amil Zakat Daerah-BAZDA) olarak zekât işlerini yürütür. BAZNAS, Diyanet İşleri Bakanlığı bünyesinde zekât yönetim faaliyetlerini gerçekleştirir. Diyanet İşleri Bakanı vasıtasıyla Cumhurbaşkanı’na karşı sorumlu ve bağımsız bir devlet kurumudur (BAZNAS, 2019b). Devlet merkezli bir diğer zekât kurumu olan Baitul Mal Aceh bölgesinde faaliyet gösterir. Bu bölgede zekâtın toplanması, dağıtılması ve kullanılmasından sorumludur (Baitulmal, 2019). Bu yönüyle zekât faaliyetleri sadece bu bölge için bir istisna olarak Baitul Mal adlı kurum tarafından gerçekleştirilir (Sari, Bahari ve Hamat, 2013: 79).

Toplum merkezli zekât faaliyetleri özel zekât kurumları, camiler, İslami yatılı okullar (Pesantren) vasıtasıyla ve bireysel olmak üzere dört farklı şekilde yürütülür (Sari, Bahari ve Hamat, 2013: 80). Halk tarafından teşkilatlanan vakıf ve hayır kurumu biçiminde faaliyet gösteren sertifikalı özel zekât kurumları bulunmaktadır. Dompot Dhuafa, Zekât Evi (Rumah Zakat), Nurul Hayat, Yayasan Dana Sosial Al-Falah (YDSF) bunlardan bazılarıdır. Özel zekât kurumları ülke genelinde LAZNAS adı altında faaliyet gösterirler. Bu kurumlar faaliyetleri hakkında merkezi zekât kurumu BAZNAS’a düzenli olarak rapor vermek zorundadırlar (Puskas BAZNAS, 2017: 60).

BAZNAS’ın eyalet düzeyinde 34, il düzeyinde 500 adet ofisi bulunur. LAZ kapsamında ulusal düzeyde faaliyet göstermeye sertifikalı özel zekât kurumlarının sayısı 18’dir. Zekâtın toplanması, dağıtılması, kullanımı; bu sürecin planlanması ve kontrol edilmesi; zekât yönetiminin uygulanmasında raporlama, hesap verilebilirlik ve ülkedeki tüm zekât kurumlarını koordine etme BAZNAS’ın görevleri arasındadır (BAZNAS, 2019b). BAZNAS’ın ülke geneline yayılmış eyalet, il ve ilçe düzeyinde teşkilatlanmış şubeleri vardır. Ayrıca bu şubelerde Zekât Toplama Birimleri (Unit Pengumpul Zakat-UPZ) bulunur ve ihtiyaç halinde bu birimler merkezi zekât kurumuna zekât toplamada yardım edebilir.

Endonezya’da zekâtın kurumsal yapısı Şekil 3.2’de görüldüğü gibidir. Ulusal düzeyde zekâtın toplanması ve dağıtımından sorumlu olan BAZNAS, Diyanet İşleri Bakanlığına, Diyanet İşleri Bakanlığı da Devlet Başkanına karşı sorumludur. Özel Zekât Kurumları BAZNAS’a hesap vermekle yükümlüdürler (Puskas BAZNAS, 2017: 4).

Şekil 3.2: Endonezya’da Zekâtın Kurumsal Yapısı



Kaynak: (Puskas BAZNAS, 2017: 4).

Özel zekât kurumları, zekât toplamanın yanı sıra dağıtımı ve kullanımında da BAZNAS’a yardım ederler. Zekât ödemekle yükümlü kişi veya işletmeler çeşitli zekât ödeme araçlarına sahiptir. Bunlar arasında dijital zekât ödeme platformları (mobil uygulamalar, e-ticaret ve sosyal medya), zekât ödeme noktaları, maaştan otomatik kesinti, online ödeme kanalları ve ATM’ler yer almaktadır.

Tablo 3.3’de 2002-2015 döneminde toplanan zekât, infak ve sadakaların toplamı ile yıllık büyüme yüzdeleri gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Endonezya’da Toplanan Zekât, İnfak, Sadaka Toplamı ve Yıllık Büyüme Oranları

Yıllar	Milyar Rupî (IDR)	Milyon Dolar (USD)	Yıllık Büyüme (%)
2002	68.39	4.98	-
2003	85.28	6.21	24.7
2004	150.09	10.92	76
2005	295.52	21.51	96.9
2006	373.17	27.16	26.28
2007	740	53.86	98.3
2008	920	66.96	24.32
2009	1200	87.34	30.43
2010	1500	109.17	25
2011	1729	125.84	15.27
2012	2200	160.12	27.24
2013	2700	196.51	22.73
2014	3300	240.17	22.22
2015	3700	269.29	12.12

Kaynak: (Puskas BAZNAS, 2017: 1).

Endonezya’da zekât hesaplamaları mükelleflere bırakılmıştır. Ancak mükellef, zekât yükümlülüklerini hesaplayamadığı takdirde merkezi zekât kurumundan yardım talep edebilir. Zekâtın merkezi zekât kurumu veya özel zekât kurumları aracılığıyla ödenmesi durumunda ödenen zekât vergiye tabi gelirden düşülür. Mükelleflerin altın, gümüş vb. değerli madenler; nakit, mevduat ve tasarruflar; ticari mallar; hisse senetleri ve yatırım gelirleri; düzenli gelir gibi iktisadi varlıkları üzerinden zekâtları hesaplanır (<https://ngada.org>, 2020). Nisap miktarı ise 85 gram altının cari değeri olarak belirlenmiştir. Zekât hesabını kolaylaştırmak için merkezi zekât kurumunun² ve özel zekât kurumlarının birçoğunun internet sitesinde zekât hesaplama aracı bulunur.

Endonezya’da toplanan zekâtların, dini hükümlere uygun bir şekilde ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasına önem verilir. 23/2011 sayılı zekât yönetim kanunu uyarınca

² <https://baznas.go.id/kalkulatorzakat>

zekât tahsisinde eşitlik, adalet ve bölge ilkeleri çerçevesinde önceliğe göre dağıtım yapılır. Endonezya’da zekâtın sarf edildiği sekiz sınıf içerisinde yoksul ve miskin sınıfı genelde aynı ortamda bulunduğu ve iki sınıfı birbirinden ayırması güç olduğundan tek bir sınıf olarak kabul edilir. Zekât kurumlarına göre dağıtılan zekâtlar farklı oranlarda gerçekleşir (Puskas BAZNAS, 2017: 15). 2016 ve 2017 yılları itibariyle toplanan zekâtlardan en büyük payı (ortalama %71 ile) yoksul-miskin sınıfı, ikinci sırada (ortalama %17 ile) Allah yolunda sınıfı, üçüncü sırada ise (ortalama %9 ile) amil sınıfı almıştır. Merkezi zekât kurumu, ihtiyaca göre zekât dağıtımını gerçekleştirir ve toplanan zekâtlar ekonomi, eğitim, vaizlik-avukatlık, sağlık ve insanî alanlar kapsamında sarf edilir. Zekât dağıtımı ve kullanımı açısından merkezi zekât kurumu aşağıdaki dokuz kurumsal programa sahiptir (Puskas BAZNAS, 2019: 16, 56, 68-75);

- ✓ **Afet Müdahale:** Doğal afetin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkisini azaltmayı amaçlar.
- ✓ **Burs:** Eğitim alanını desteklemek üzere ihtiyaç sahibi öğrencilere yöneliktir.
- ✓ **Proaktif Hizmetler:** Zekât alabilecek kimselerin acil durumlarda faydalanabilecekleri bir sosyal acil servis programıdır. Bu programda kira ve tadilat yardımı, tıbbi yardım, eğitim yardımı, tüketim yardımı, ulaştırma ve borç yardımı gibi çeşitli hizmetler sunulur.
- ✓ **Endonezya Sağlık Merkezi:** Yoksullara yönelik gerek sağlık gerekse sosyal hizmetleri içerir.
- ✓ **Zekât İçin Toplumsal Destek:** Zekâtın eğitim, ekonomi, sağlık ve insani yönden sağladığı faydalarla diğer dini sosyal fonları bütünleştirerek zekât için toplumsal desteği güçlendirmeyi amaçlar.
- ✓ **Mikrofinans:** Zekât alabilecek kimseleri ekonomik olarak güçlendirmeye yönelik finansal yardım programıdır.
- ✓ **Cendekia Okulu:** Endonezyalı fakir çocuklar için ücretsiz ve yatılı bir okuldur. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerine ve hafızlık yapan öğrencilere yönelik eğitim bursu verilmektedir.
- ✓ **Müellef Merkezi:** Müslüman olmak isteyenlere yönelik rehberlik etme ve yardımcı olma faaliyetleri ile İslam’ı tanıtıcı çalışmalar yapılmasını kapsayan programdır (BAZNAS, 2019a).

- ✓ **Müstahik Ekonomik Güçlendirme:** Zekât alma hakkı olan kişilerin (müstahik) tarım ve hayvancılık yoluyla yaşam kalitelerini artırmaya yönelik programdır.

Endonezya’da merkezi zekât kurumu ile özel zekât kurumları zekât dışında infak, sadaka ve diğer dini sosyal yardımları toplayabilir. Zekât kurumları tarafından toplanıp dağıtılan zekât, infak ve sadakalar toplamı Tablo 3.4’de gösterilmiştir. Zekât kurumlarının zekât dağıtımındaki kabiliyetini ölçen “Dağıtım Oranı” dağıtılan zekât gelirinin toplanan zekât gelirine oranını ifade eder. Dağıtım oranı yüzde cinsinden ifade edilir ve kurumun zekât tahsisindeki etkinliği beş kategoride aşağıdaki gibi ölçülür.

Dağıtım oranı;

$\geq$ %90 ise çok etkili

%70 — %89 ise etkili

%50 — %69 ise etkili sayılabilir

%20 — %49 ise beklentinin altında

< %20 ise etkisiz.

Tablo 3.4’de görüldüğü gibi, 2017 yılında zekât kurumları zekât fonlarının tahsisinde ‘etkili’ olmuştur. 2017 yılında dağıtım oranının yaklaşık %20 oranında artış göstermesi, zekât kurumlarının zekât tahsisindeki etkinliğini artırması olarak görülebilir (Puskas BAZNAS, 2019: 20-21).

Tablo 3.4: Endonezya’da Zekât Kurumlarına Ait İstatistikler (2017)

Zekât Kurumu	Toplanan (Rp)*	%	Dağıtılan (Rp)*	%	Dağıtım Oranı
Ulusal Zekât Kurumu Başkent **	153,542,103,405	2.47	131,917,747,764	2.71	85.92 %
Ulusal Zekât Kurumu Eyalet	448,171,189,258	7.20	388,168,225,347	7.99	86.61 %
Ulusal Zekât Kurumu Şehir	3,426,689,437,619	55.05	2,629,588,214,952	54.11	76.74 %
Özel Zekât Kurumları (LAZ)	2,195,968,539,189	35.28	1,710,481,136,382	35.19	77.89 %
TOPLAM	6,224,371,269,471	100	4,860,155,324,445	100	78.08 %

Kaynak: (Puskas BAZNAS, 2019: 20); * Rp: Endonezya Rupisi; ** Cakarta

Endonezya’da zekât kurumlarının yoksulluğu azaltmadaki rolü ele alındığında tüketim ve üretim tabanlı zekât dağıtım programları önemli bir yere sahiptir. Dağıtım programları kapsamında yaklaşık 3,8 milyon kişiye zekât dağıtılmıştır. Bu sayı, merkez istatistik kurumuna göre ülkedeki toplam yoksulların %12,67’sine karşılık gelir. Bu programların uygulanmasıyla ülkede yoksulluk oranının düşmesi beklenmektedir (Beik, 2016: 139).

Bir araştırmada, Endonezya’da zekât kurumlarından zekât alan 221 hanehalkının zekât dağıtım programı öncesi ve sonrası yoksulluk ve refah endeksleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında dört endeks (maddi yoksulluk endeksi, manevi yoksulluk endeksi, mutlak yoksulluk endeksi ve refah endeksi) üzerinden hanehalklarının yoksulluk ve refah seviyeleri değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda maddi ve mutlak yoksulluk endeksinin sırasıyla %30,15 ve %91,3 oranında azaldığı, manevi yoksulluk ve refah endeksinin ise sırasıyla %100 ve %96,8 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Çalışma itibarıyla üretim tabanlı zekât dağıtım programları neticesinde manevi yoksulluk endeksindeki artış hariç diğer yoksulluk endeksleri ve refah endeksi olumlu yönde etkilenmiştir. Manevi yoksulluk endeksindeki artış ise zekât kurumlarının zekât mükellefleri üzerindeki manevi izlenimlerini düzenli dini toplantılar aracılığıyla güçlendirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Beik, 2016: 139-141).

Endonezya’da zekât kurumları aracılığıyla toplanan zekât, infak ve sadakalar toplamı ülkenin potansiyel zekât gelirine göre oldukça düşük düzeydedir. 2016 yılı itibarıyla zekât kurumlarının topladığı zekât, infak ve sadakalar toplamı, potansiyel zekât gelirinin %2,3’ünden daha azdır. Toplanan zekât miktarı ile potansiyel zekât geliri arasında bu büyük farka neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir (Puskas BAZNAS, 2018: 3-4):

- Toplumun zekât hakkında yanlış bilgiye sahip olması, bilgi eksikliği, düşük farkındalık ve zekât kurumlarına duyulan güvenin az olması,
- Zekâta tabi olup zekâtı alınmayan birçok iktisadi varlığın olması ve zekâtın sadece belirli varlıklar üzerinden alınması,
- Zekât ödeyenlere yönelik vergi teşviklerinin düşük olması nedeniyle mükellefler üzerinde çift vergi yükü oluşması,

- Özellikle gayri resmi olarak faaliyet gösteren zekât kurumlarının kayıt dışı zekât toplayıp dağıtmaları,
- Zekât dağıtımında uzun vadede fayda sağlayacak verimli üretken alanlar yerine, tüketime yönelik ihtiyaçları karşılayacak alanlara öncelik verilmesi,

Endonezya’da zekât kurumları tarafından yönetilen zekât uygulamasının daha fazla gelişim kaydedebilmesi için en azından aşağıdaki üç düzenlemenin yapılması gerekir (Beik, 2016: 141):

- i. Zekât hakkında toplum üzerinde kitlesel farkındalık oluşturan halk eğitimleri artırılmalıdır. Çünkü bu, potansiyel zekât geliri ile toplanan zekât miktarı arasındaki büyük farkı oluşturan çok önemli bir konudur.
- ii. Devletin ve toplumun organize ettiği zekât kurumlarının kurumsal kapasitelerini güçlendirmeleri gerekir.
- iii. Hükümetin zekâtı bir ekonomi politikası olarak görerek yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmak için zekât ödemeyi teşvik etmesi gerekir.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN ZEKÂT KURUMU ÖNERİSİ

Bu bölümde Türkiye’de kurulması önerilen zekât kurumunun özellikleri, teşkilat yapısı, denetimi ve diğer kurumlarla ilişkileri gibi hususlar açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1. ZEKÂT KURUMUNUN ÖZELLİKLERİ

Kurulması önerilen zekât kurumu aşağıdaki özelliklere sahip olursa daha etkili çalışabilir.

- Bağımsız kamu kurumu şeklinde olmalıdır.
- Çalışanlar, işin gerektirdiği yetkinlikte olmalıdır.
- Şeffaf olmalıdır.
- Hesap verebilir olmalıdır.
- Minimum maliyetle çalışmalıdır.

4.1.1. Bağımsız Kamu Kurumu Olması

Toplumda zekât bilinci oluşturmak, zekâtı hesaplamak, zekâtı toplamak ve toplanan zekâtı dağıtmak spesifik uzmanlık gerektiren işler olduğundan, kurulması önerilen zekât kurumu, tıpkı Diyanet İşleri Başkanlığı gibi, bağımsız kamu kurumu olmalıdır. Bağımsız bir kamu kurumu olması, günümüzde ideal bir zekât kurumunun taşıması gereken şartlar arasındadır (Karadâğî, 2017: 962). Malezya, Endonezya, Sudan, Ürdün ve Kuveyt gibi birçok ülkede zekât kurumlarının bağımsız olduğu görülür.

Zekât kurumunun kamu kurumu olması uygulamayı kolaylaştırabilir ve kuruma yönelik güvenilirliği artırabilir. Bir yasal düzenlemeyle böyle bir kurum kolayca kurulabilir (Karadâğî, 2017: 961).

Zekât kurumunun özel sektör kurumu olarak kurulması bazı sorunlara yol açabilir. Zekât kurumu tarafından yapılacak zekât toplama ve dağıtma işi kâr amaçlı bir iş olmadığı için, bu iş doğası gereği özel sektör tarafından yapılmaya uygun değildir. Zekât toplama ve dağıtma işi bir yükse bu yükü özel sektör yüklenmek istemeyecektir. Zekât toplama ve dağıtma işi imtiyazlı bir işse, bu imtiyaz özel sektörde kime verilirse verilsin, niçin ona verildiği tartışma konusu olacaktır.

Zekât kurumunun özel bir kurum olarak örgütlenmesi zamanla daha başka sorunlara yol açabilir. Kurum dar bir sınıfa ayrıcalıklı hizmet eden bir yapıya dönüşebilir. Yöneticiler şahsi faydalarını sosyal faydanın üzerine tutarak kurumu amacından saptırabilirler. Bu durumda kurum geniş halk kitlelerinin desteğini kaybedebilir. Kurumda gerçekte bu tür sorunlar yaşanmasa bile, kamuoyunda bu tür algılar oluşabilir ve bu algı kurumu etkisizleştirebilir. Kurumda büyük bir birikim olduğu zaman işi kılıfına uydurmakta mahir kötü niyetli yöneticiler yolsuzluk yapmaya meyledebilir. O zaman, kuruma duyulan güven kaybolabilir ve kurum etkinliğini kaybedebilir. Sonraki yıllarda yeniden böyle bir kurum kurulmasına kimse teşebbüs edemez. Kurumun bağımsız kamu kurumu şeklinde örgütlenmesi bu tür sorunların ortaya çıkma ihtimalini minimize edilebilir.

Kurumun bağımsız kamu kurumu şeklinde örgütlenmesi birçok faydayı beraberinde getirir. Evvela kimlerden, ne zaman ve ne kadar zekât alınacağı, toplanan zekâtın kimlere nasıl dağıtılacağı işleri kendi içinde bütünlüğü olan ve uzmanlık gerektiren işlerdir. Kurumu bu işlerle uzaktan yakından ilişkisi olmayan veya ilişkisi çok zayıf olan başka kurumlara bağlı hale getirmek her iki kurumda da karışıklığa ve işlerin yavaşlamasına yol açabilir. Böyle bir hataya düşmemek gerekir. İkinci olarak kurumun bağımsız olması halinde kısa zamanda kurumsal uzmanlaşma artar ve işler gittikçe daha nitelikli ve daha hızlı yapılabilir. Üçüncü olarak kuruma hesap sormak kolaylaşır.

4.1.2. Çalışanların Yetkin Olması

Zekât kurumunun başarılı bir kurum olabilmesi için, yeter sayıda personele sahip olmalı ve her bir çalışan işin gerektirdiği niteliklere sahip olmalıdır. Kurum aşırı personelle faaliyete başlarsa toplanan zekâtın büyük bir kısmı çalışanların maaş ödemesine gider, kurum amacına ulaşamaz. Kuruma yönelik toplumsal destek oluşmaz, kurum ölü doğmuş olur.

Çalışanların işin gerektirdiği niteliklere sahip olmaları, çalışanların İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İlahiyat Fakültesi veya bunların eşdeğeri okullardan mezun olmaları, gerekli eleme sınavlarında başarılı olmaları, dini hassasiyetleri yüksek ve ahlaken düzgün insanlardan oluşmalarıyla sağlanabilir.

Her bir çalışan işinde yetkin olmaz ve yaptığı işin önemine inanmazsa işler olması gerektiği gibi yapılamaz, yeterince zekât toplanamaz ve dağıtılamaz. Kuruma yönelik toplumsal destek azalır ve kurumun sürdürülebilirliği zorlaşır.

Her bir çalışan dini hassasiyeti yüksek ve ahlaken düzgün insanlardan oluşmazsa zekât verecek olanlara güven vermez, kurumda yolsuzluk sorunu yaşanabilir. Yolsuzluğa meyilli yöneticiler denetimden kurtulmanın yollarını bulabilirler. Bu tür sorunların yaşanmaması için kurum kadrolarının dini hassasiyeti yüksek ve ahlaken düzgün insanlardan oluşmasına özel önem verilmelidir.

Zekât kurumunda çalışacak personeller maddi ve manevi yönden gereken yetkinlikte olmalı ve buna göre zekât faaliyetlerini yürütmelidirler (Turan, 2018: 160).

4.1.3. Şeffaf Olması

Zekât kurumunun bütün faaliyetleri ve hesap hareketleri şeffaf olmalıdır. Kurumu gözetlemek ve denetlemekle görevli kurumlar ve kamuoyu ihtiyaç duyduğunda kuruma ait tüm bilgilere kolayca ulaşabilmelidir. Şeffaflık, zekât kurumuna güvenilirliği sağlayan önemli bir ölçüttür (Powell, 2009: 83). Kurum, kamuoyunun güvenini kazanmak için zekât toplama ve dağıtım sürecini şeffaf bir şekilde açıklamalıdır. Bu husus, kurumun başarısının ve sürdürülebilirliğinin temelini oluşturur (Htay ve Salman, 2014: 290).

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanununda (5018/7),

“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında, denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir. Bu amaçla; görev, yetki ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması; ... bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması; ... kamu hesaplarının standart bir muhasebe sistemi ve genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygun bir muhasebe düzenine göre oluşturulması zorunludur”

ifadesi yer almıştır.

Zekât kurumunda şeffaflıktan söz edebilmek için gerekli bilgilerin kapsayıcılık, periyodiklik ve anlaşılabilirlik koşulları sağlanarak uygun iletişim araçlarıyla sunulması gerekir.

Kapsayıcılık, zekât kurumunun kamuoyu ile paylaştığı bilgilerin, kurumun geçmişte gerçekleştirdiği faaliyetleri, geçmiş dönemlere ait detaylı gelir gider tablolarını, kurumun geleceğe yönelik amaçlarını, o amaçlara ulaşmak için sürdüreceği faaliyetleri, o hedeflere hangi zaman diliminde ulaşılacak istendiğini, ne kadar maliyete katlanılacağını ve hedeflere ulaşılması halinde nasıl bir fayda elde edileceğini kapsamalıdır.

Periyodiklik, zekât kurumunun kamuoyuna sunduğu bilgilerin düzenli aralıklarla sunulması ve geçmiş dönem bilgilerinin ulaşılır olmasıdır. Geçmiş dönem verilerinin ulaşılabilir vaziyette arşivlenmesi sayesinde göstergelerin yönünü anlamak, dönemler arası karşılaştırma yapmak, kurumun başarısını ölçmek mümkün olabilir.

Anlaşılabilirlik, bilgilerin muhataplar tarafından kolay anlaşılır olmasıdır. Bunun için bilgi anlamayı kolaylaştıracak şekilde sunulmalı ve bilgi kirliliğinden arındırılmalıdır. Kamuoyu bazı bilgilerin ham, bazılarının işlenmiş halini anlayabilir.

Şeffaflık varsa öngörülebilirlik ve kurumsal itibar artar, karar vericiler denetlenebilir, hatalı kararların hesabı sorulabilir. Şeffaflık karşılıklı güvene, gizlilik güvensizliğe yol açar. Şeffaflık varsa hesap verebilirlik anlamlı olur. Bilgiler ulaşılabilir olduğu halde, tarafların yeteneksizlikleri yüzünden gerekli bilgilere ulaşılmadan hatalı karar verilmesi şeffaflığın olmadığı anlamına gelmez.

Ulusal güvenlik, diplomatik taktikler, özel hayatın gizliliği, şirket sırları gibi şeffaflığın kısıtlandığı durumlar olabilir. Bunların sınırları iyi belirlenmelidir. Bunların arkasına sığınarak başarısızlıkların perdelenmesine fırsat verilmemelidir.

4.1.4. Hesap Verebilir Olması

Hesap verebilirlik, bir iş yapmak üzere yetki kullananların, kullandıkları yetkiden doğan sorumluluğu üstlenmeleridir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanununda (5018/8);

“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili mercilere hesap vermek zorundadır”

ifadesi yer almıştır.

Zekât kurumu iç ve dış hesap verebilirliğe tabi olmalıdır. İç hesap verebilirlik, kurum çalışanlarının kurum içi ast-üst ilişkilerinden ve iç denetimden doğan hesap verebilirliktir. Dış hesap verebilirlik, kurumun bağlı olduğu Cumhurbaşkanına, dış denetim kurumuna ve kamuoyuna yönelik hesap verebilirliktir.

Etkili bir hesap verebilirlikten söz edebilmek için öncelikle yapılacak iş tanımlanmalı, yetki ve sorumluluklar belirlenmeli, başarı ve başarısızlıklar tanımlanmalı, denetim olmalı, ödül ve ceza sistemi olmalıdır.

İşin tanımlanması, kurumda yapılacak her bir işin önceden tanımlanmasıdır. Yapılacak işler önceden tanımlanmazsa, çalışanlar işleri kendi tercihlerine göre yaparlar ve hesap sormayı haklı kılacak bir sebep oluşmaz. Yapılacak işlerin genel ve özel tanımları olabilir. Genel tanım iş hakkında genel çerçeve oluşturur. Özel tanım, genel tanımları yapılan işin adım adım nasıl yapılacağına açıklanmasıdır.

İşler açık veya örtülü tanımlanmış olabilir. Yapılacak iş kanun, yönetmelik, tüzük, yönerge, iş emri gibi belgelerle yazılı hale getirilirse açık tanımlanmış olur. Yapılacak işin ne olduğu açıkça belli ve yazılı tanımlamaya ihtiyaç yoksa örtülü tanımlamadan söz edilir.

Yetki ve sorumlulukların belirlenmesi; zekât kurumunda hangi işlerin kimler tarafından yapılacağı ve işlerin tanımlandığı gibi yapılıp yapılmadığından kimlerin sorumlu olacağı belirlenmelidir. Yetki ve sorumluluk arasında denge olmalıdır. İşi yapmaya yetkili olanlar işin yapılmasından ve yapılış biçiminden sorumlu olmazlarsa, iş yapılmayabilir veya işi yapanın kişisel tercihlerine göre yapılabilir. İşin yapılmasından ve yapılış biçiminden sorumlu olanlar işi yapmaya yetkili olmazlarsa, başkaları tarafından engellenebilir ve işi yapamayabilirler. Yetki ve sorumluluklar belirlenmezse, herkes bir diğerrinin işi yapmasını bekleyebilir, iş ortada kalabilir ve iş yapılmayabilir.

Başarı ve başarısızlıkların tanımlanması; işler önceden belirlenen standartlara göre yapılmalı, bunu başaranlar başarılı, bunu başaramayanlar başarısız sayılmalıdır.

Denetim, zekât kurumunda işlerin önceden belirlenmiş standartlara uygun olarak yapılıp yapılmadığının araştırılmasıdır. İşlerin önceden belirlenmiş standartlara uygun olarak yapılıp yapılmadığı denetimle tespit edilebilir. Dolayısıyla başarı ve başarısızlık

denetimle anlaşılabilir. Denetim, iç ve dış denetim şeklinde olabilir. İç denetim zekât kurumunun kendi denetim birimini kurması, onu denetim yetkisiyle donatması ve birimin aktif olarak denetim faaliyetinde bulunmasıdır. Dış denetim kurumun kendi dışındaki denetim kurumu/firması tarafından denetlenmesidir.

Ödül ve ceza, işlerin tanımlandığı gibi yapılıp yapılmamasıyla ilgilidir. Başarının ödüllendirilmesi çalışanları başarılı olmak için motive eder. Başarısızlığın cezalandırılması başarısızlığa karşı koruma sağlar. Hesap verebilirlik açısından, işin tanımlanması, yetki ve sorumlulukların belirlenmesi, başarı ve başarısızlıkların tanımlanması ve denetim fonksiyonları tam olarak yerine getirilmiş olsa bile, gerekli başarı sağlanamayabilir. Gerekli başarının sağlanabilmesi için başarıyı ödüllendiren, başarısızlığı cezalandıran ödül ve ceza sistemine ihtiyaç vardır. Ödül ve ceza sistemi olursa işi yapanlar başarının ödülüne kavuşmak, başarısızlığın cezasından emin olmak için motive olurlar. Başarılı personelin kurumdaki konumunda, cari ve emeklilik maaşında farklılık olabilmelidir.

Malezya’da PPZ başarılı personellerine yönelik çeşitli ödül ve teşvik sistemleri geliştirmiştir (PPZ-MAIWP, 2016: 130). Ancak kurum çalışanlarının kişisel hediye almaları kesinlikle yasaklanmıştır (www.zakat.com.my, 2019).

Zekât kurumu çalışanları yaptıkları işlerin karşılığında makul bir ücret alabilirken zekât mükelleflerinden bağış ve hediye almaları kesinlikle yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, zekât memurlarının hiçbir şekilde hediye almalarına müsaade etmemiş ve onları buna yönelik denetimlere tabi tutmuştur (Kılıç, 2017: 60-61).

4.1.5. Minimum Maliyetle Çalışması

Zekât kurumu, yoksulluğun azaltılması ve yoksulların zekât gelirlerinden azami şekilde faydalanabilmesi için maliyetlerini minimum düzeyde tutmalıdır. Bu hususta zekât hesaplama, zekât toplama ve zekât dağıtım faaliyetlerinin yürütülmesi sürecinde asgari düzeyde kaynak harcanması gerekir. Zekâtın hesaplanması için sanal zekât hesaplama modüllerinin oluşturulması, zekât toplamada günümüz teknolojilerinden yararlanarak gelişmiş zekât ödeme araçlarının bulunması ve zekât dağıtımında öncelikle toplanılan yerdeki ihtiyaç sahiplerinin tercih edilmesi kurumun giderlerinin minimize edilmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Kurumun, tüm çalışanlarının ücretleri ve kurumun diğer giderleri zekât memurlarının payından karşılanacaktır. Bu nedenle kurumda çalışacak personellere ödenecek maaşların makul bir düzeyde olması ve yeteri kadar personel istihdam edilmesi zekât gelirlerinin önemli bir kısmının bu sınıfın payına gitmesini önleyebilir. Ayrıca zekâtın hesaplanmasından ilgili sınıflara dağıtımına kadarki süreçte yapılacak giderlerin minimum seviyede tutulması yoksulların zekât gelirlerinden maksimum düzeyde faydalanmasını sağlayabilir.

4.2. ZEKÂT KURUMUNUN TEŞKİLAT YAPISI

Kurulması önerilen zekât kurumu merkez ve yerel teşkilatlardan oluşmalıdır.

4.2.1. Merkez Teşkilat

Zekât kurumunun yerel teşkilatlar arası koordinasyonu sağlama, iyi uygulamaları paylaşma, ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm üretme ve ilgili diğer kurumlarla ilişkileri sürdürme gibi görevleri üstlenecek bir merkez teşkilatı olmalıdır. Merkez teşkilat kurumun politikalarını belirler, kurum içi işbölümünü ve iç denetimi yapar, kurumun değişen şartlara uyum sağlaması için gerekli politikaların belirlenmesine öncülük yapar.

Zekât kurumunun merkez teşkilatının idari yapısı başkan, zekât kurumu kurulu, yeter sayıda araştırmacı ve denetçi uzmanlardan oluşabilir.

4.2.1.1. Başkan

Başkan, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla atanır ve Cumhurbaşkanı'na bağlı olarak çalışır. Kurumu temsil eder. Zekât kurumu kurulunun gündemini belirler ve kurula başkanlık eder.

4.2.1.2. Zekât Kurumu Kurulu

Zekât kurumu kurulu, kurumun karar organıdır. Yerel teşkilatların faaliyet raporlarını görüşür. Yerel teşkilatların müdürlerini atar. Yeni bir yerel teşkilat kurulup kurulmamasına karar verir. Kurum çalışanlarının yetki ve sorumluluklarını tayin eder. Diğer kurumlarla ilişkilere karar verir. Günlük uygulamalarda karşılaşılan sorunlara çözüm üretir.

4.2.1.3. Araştırmacı ve Denetçiler

Araştırmacılar, zekât kurumu başkanı ve zekât kurumu kurulunun araştırılmasını istedikleri konular öncelikli olmak üzere kurumun daha etkili çalışmasını temin etmek üzere araştırmalar yaparlar. Diğer ülkelerin zekât kurumlarının başarılı uygulamalarından yararlanmaya çalışırlar. Bir yerel teşkilatın yakaladığı başarılı bir uygulamayı diğer yerel teşkilatlara yaymada aracılık görevi görürler. Yerel teşkilatlarda faaliyet gösteren personelin verimliliğini artırmak üzere hizmet içi eğitim kursları düzenleyebilirler. Bu amaçla, yerel teşkilatlarda seminerler veya daha başka eğitim programları düzenleyebilirler.

Denetçiler, kurumun iç denetim hizmetini yerine getirirler. Yerel teşkilatların topladıkları ve dağıttıkları zekâtların standart muhasebe ilkelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığını; zekât ödeyen mükelleflerle ve zekât ödenen insanlarla ilişkilerin usulüne uygun sürdürülüp sürdürülmediğini denetlerler.

4.2.2. Yerel Teşkilat

Kurumun her ilde bir yerel teşkilatı bulunmalıdır. Büyükşehirlerde birden çok yerel teşkilat olabilir. Kurum nüfusu 100 bini aşan büyük ilçelerde de teşkilatlanabilir.

Yerel teşkilatın idari yapısı müdür, zekât hesaplama birimi, zekât toplama birimi ve zekât dağıtım birimi şeklinde örgütlenebilir.

4.2.2.1. Müdür

Müdür, yerel teşkilatın tepe yöneticisidir. Zekât kurumu kurulunun onayıyla atanır. Yerel teşkilatı yönetir ve temsil eder. Merkez teşkilata karşı sorumludur.

4.2.2.2. Zekât Hesaplama Birimi

Zekât hesaplama birimi, mükelleflerin sahip oldukları iktisadi varlıkların türlerine göre nisap miktarlarını ve uygulanacak oranları belirler ve tahsil edilmesi gereken zekâtı hesaplar. Zekât hesaplama birimi mükelleflerin kendi zekâtlarını kendilerinin hesaplayabilmelerine yardımcı olmak amacıyla teşkilatın internet sitesinde sanal bir zekât hesaplama modülü oluşturabilir. Bu uygulama mükellef ve kurum açısından işlem maliyetlerini azaltır, kurumun etkinliğini artırır. Zekât hesaplama biriminde çalışan personel sayısının azalmasına yol açar.

4.2.2.3. Zekât Toplama Birimi

Zekât toplama birimi, zekât hesaplama biriminin hesapladığı zekâtı tahsil eder. Bu işi yaparken mükellefin işini kolaylaştırdığını ona hissettirmeye çalışır. Mükellefe zekâtını bir banka hesabına kendisinin yatırabilmesi ve taksitli ödeme yapabilmesi kolaylıkları sunar.

4.2.2.4. Zekât Dağıtım Birimi

Zekât dağıtım birimi, kendilerine zekât verilecek olanları tespit eder, öncelik sıralamasına göre sıralar ve gerekli ödemeyi yapar. Zekât ödemeleri zekât alacakların banka hesabına yatırma şeklinde olabilir. Bankaya gidemeyecek kadar yaşlı ve engelli olanlara evde ödeme yapılabilir veya bunların velilerine ödeme yapılabilir.

4.3. ZEKÂT KURUMUNUN DENETİMİ

Kurulması önerilen zekât kurumu, iç ve dış denetime tabi olmalıdır.

İç denetim, zekât kurumunun merkez teşkilatında bulunan denetim elemanlarının yerel teşkilatları rutin aralıklarla ve ihtiyaç olduğunda ayrıca denetlemesidir. İç denetim muhasebe kayıtlarının, zekât hesaplarının ve zekât dağıtımının usulüne uygun yapılıp yapılmadığının denetimi şeklinde olabilir.

Dış denetim, zekât kurumunun kurum dışı denetim kurumu tarafından her yıl düzenli olarak denetlenmesidir. Diğer kamu kurumlarında olduğu gibi zekât kurumunun dış denetimi her yıl Sayıştay tarafından yapılmalıdır. Denetim sonucu tespit edilen sorunlar bir daha ortaya çıkmayacak şekilde idarece alınacak önlemlerle giderilmelidir. Sorunun ortaya çıkmasında sorumluluğu olanlar idari ve adli kovuşturmayla tabi tutulabilir.

Zekât kurumunun iç ve dış denetiminin uygun ve yetkin vasıtalarla yapılması kurumun şeffaflığını yansıtabilir (Turan, 2018: 160).

4.4. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI İLE İLİŞKİLERİ

Kurulması önerilen zekât kurumu, bağımsız bir kamu kurumu olmakla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı ile sıkı irtibatı olabilir. Bu irtibat yapılan işin İslami kurallara uygun olup olmadığı ve uygulama sırasında ortaya çıkan sorunların nasıl çözüleceği konularında görüş almak şeklinde olabilir. Kurumun uygulamaları hakkında kurumla

Diyanet İşleri Başkanlığı arasında görüş farklılığı olursa, ilgili konuda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun vereceği karar uygulanır. Zekât kurumu uzmanları konu görüşülmeden önce Din İşleri Yüksek Kurulu üyelerini konu hakkında bilgilendirebilirler ve Din İşleri Yüksek Kurulunun zekât kurumundan gelen konuyu görüştüğü oturumuna dinleyici olarak katılabilirler.

4.5. SOSYAL AMAÇLI HAYIR KURUMLARIYLA İLİŞKİLERİ

Kurulması önerilen zekât kurumu doğal afet, savaş ve göç gibi olağanüstü hallerde Kızılay ile işbirliği yapabilir. Kurumun faaliyetlerinin etkinliğini artırmak amacıyla Kızılay dışındaki diğer hayır kurumlarıyla da zaman zaman işbirliği yapılabilir. Diğer kurumlarla olan işbirliklerinde öncü kurum zekât kurumu olmalıdır. Diğer kurumların zekât kurumunu perdelemesine fırsat verilmemelidir.

4.6. KAMU BÜTÇESİNE YÜK GETİRMEMESİ

Zekât kurumu çalışanlarının maaşları ve kurumun günlük işlerinin görülmesi için yapılması gereken harcamalar kurumun kendi gelirlerinden yani zekât gelirlerinden karşılanır. Kurumun faaliyetlerinden dolayı kamu bütçesine yük getirilmemesi temel kural olmalıdır.

Zekâta konu olan iktisadi değer aynı zamanda vergiye de konu olursa, zekât için yapılan ödeme vergi olarak yapılacak ödemedan düşülebilmelidir. Zekâtın ödenecek vergiden düşülmesinin sebebi zekât veren mükellefleri çifte vergilemeye maruz bırakmamak, zekât veren mükellefler ile zekât vermeyen mükellefler arasında zekât verenler aleyhine bir sonuç doğmasına mani olmaktır. Aksi halde zekât veren hem zekât hem de vergi öderse ikinci kez vergilenmiş olur. Böyle bir adaletsizliğe fırsat vermemek için, bir matrahın hem vergiye hem de zekâta konu olması halinde, mükellefin ödediği zekât ödeyeceği vergiden düşülebilmelidir.

Unutmamak gerekir ki sadece bir iktisadi değer hem zekâta hem de vergiye konu olması halinde ödenen zekât ödenecek vergiden düşülebilir. Oysa zekât mükellefleri vergiye konu olmayan daha başka iktisadi varlıkları üzerinden de zekât öderler. Bu sayede yoksullara dağıtılmak üzere büyük bir fon oluşabilir, devlet kamu bütçesine yük getiren sosyal yardımların önemli bir kısmından kurtulabilir. Böylece

zekâtın bir kısmının vergiden düşülmesinden doğan devletin gelir kaybı, kamu bütçesindeki sosyal ödemelerin azalmasıyla fazlasıyla telafi edilebilir.

Zekât kurumu uygulaması yürüten İslam ülkelerinin birçoğunda çifte vergilendirmeyi önlemek için ödenen zekâtın vergi indiriminde kullanabilmesine imkân tanınmıştır. Örneğin; Malezya’da kişi ve şirketler tarafından ödenen zekât makbuz karşılığı olmak kaydıyla gelir vergisinden düşülür. Endonezya’da zekât kurumlarına ödenen zekâtın ödeme belgesi ile ispatı durumunda vergilendirilebilir gelirden indirilir. Ürdün’de zekât mükellefleri tarafından ödenen zekâtlar net gelir vergisinden düşülür. Bunun gibi çeşitli vergi muafiyeti ve indirimlerle ülkeler, zekât mükelleflerini çifte vergilendirmeye maruz bırakmamak ve zekât ödemeyi teşvik etmek için bazı uygulamalara başvurmaktadırlar.

5. BÖLÜM

SİVAS İLİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN YETKİLİLERİNİN ZEKÂT KURUMUNA BAKIŞLARI

Bu bölümde Sivas Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren firmaların yetkililerinin zekât kurumuna bakışları tespit edilmeye çalışılmıştır.

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Çalışmanın amacı, Sivas OSB’de faaliyet gösteren firmaların yetkililerinin Türkiye’de devlete bağlı bir zekât kurumu olması halinde bu kurumun yoksulluğu önlemedeki etkisine ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Elde edilen verilerden hareketle firma yetkililerinin; zekâtın bilinirliği, zekâtın mevcut uygulanışı, zekât kurumu kurulmasına ve zekât kurumu-yoksulluk ilişkisine bakışları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın kapsamı Sivas Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren firmalarla sınırlıdır. Sivas OSB’de faaliyet gösteren yaklaşık 140 firmanın tamamına ulaşılmış (tam sayım) ancak 51 firma ankete gönüllü katılım sağlamıştır.

5.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Veriler, firma yetkilileriyle yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Zekât mükellefi olma potansiyeli yüksek olduğu için anketin firma yetkilisi ile yapılması tercih edilmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde yaş, medeni hal, eğitim, gelir düzeyi gibi katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular yer almıştır. İkinci bölümde zekât ve zekât kurumuna ilişkin toplam 14 soru yer almıştır. Soruların beşli Likert Ölçeği (5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum) kapsamında cevaplandırılması istenmiştir. Anket uygulaması 2019 yılı Eylül-Kasım döneminde yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi frekans, t-test ve tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) IBM SPSS Statistics 22 programı aracılığıyla yapılmıştır.

5.3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisi ve potansiyel zekât geliri üzerine yapılmış araştırmaların bir kısmına çalışmamızın ikinci bölümünde yer verildiği için burada Türkiye’de zekâtın kurumsallaşmasını ve zekât kurumu-yoksulluk ilişkisini ele alan bazı çalışmalara kısaca değinilecektir. Yabancı literatürde yer alan çalışmaların genellikle Malezya’daki uygulama üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Rahman, Alias ve Omar (2012), Malezya Zekât Kurumunun devletin yoksulluğu önlemeye yönelik çabalarını tamamlayıcı bir unsur olarak rol alabileceğini ve ekonomik durgunluğun yoksullar üzerindeki etkisinin azaltılmasına katkı yapabileceğini belirtmişlerdir. Nadzri, Rahman ve Omar, (2012) Malezya Zekât Kurumunun devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, mikro-finans kurumları, ticari şirketler vb. kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmasının Kurumun etkinliğini artırabileceğini ve özellikle zekâtın dağıtımında etkinliği artırabileceğini ifade etmişlerdir.

Son yıllarda Türkiye’de zekâtın kurumsallaşmasına yönelik yapılan çalışmaların sayısında bir artış görülmektedir. Konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir.

Aydın (2016), gelir dağılımında adaleti sağlamada zekâtın etkisini ve toplumun zekât algısını ölçmek için bir anket çalışması yürütmüştür. Uşak, Manisa ve Çanakkale illerinden kolayda örnekleme yoluyla rastgele seçilen 220 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırma bulgularında toplumun zekât hakkında bilinçlendirilmesi ve zenginlerin zekât vermede teşvik edilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Katılımcıların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmada zorluk çektiği bu nedenle zekât ibadetini yerine getirmede duyarsız kaldıkları ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada katılımcıların güvenilir, şeffaf ve verilen zekâtın kimlere gittiğini sağlayan bir zekât sistemine ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir.

Selçuk (2016), Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Zekât ve Hayır İşleri Genel Müdürlüğü ismiyle modern bir zekât kurumunun kurulmasını önermiştir. Türkiye’de kurumsal bir zekât müessesesini içeren bu kapsamlı çalışmada modelin etkin ve sistemli bir şekilde işleyebilmesi için birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bunlar arasında kurumun tesis edilmesi için hukuki düzenlemeler yapılması, ilgili idari yapının

oluşturulması, toplumu bilgilendirme çalışmaları vb. gerekli altyapının hazırlanması yer almaktadır.

Aydın (2018), Malezya'daki zekât sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliğini konu edinen doktora tez çalışması yürütmüştür. Bu çalışmada Malezya'daki zekât sistemi kapsamlı bir biçimde ele alınarak Türkiye için en uygun zekât sistemi önerisinde bulunulmuştur. Türkiye için uygulanması önerilen zekât sisteminin yarı kamusal model olduğu ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde zekât işlerinden sorumlu bir müdürlük kurulmasının uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bilen ve Terzi (2019) Türkiye'de yoksulluk problemini çözmede zekât kurumunun rolü ve gerekliliği hakkında cami cemaati üzerine bir araştırma yürütmüşlerdir. Yapılan alan araştırmasında Kocaeli'nde belli bir seviyede dini pratiğe sahip 346 katılımcıyla zekâtın kurumsallaşmasına ilişkin anket yapılmıştır. Çalışmada, zekât kurumunun yoksullukla mücadelede önemli bir potansiyele sahip politika aracı olarak kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Terzi (2019), Türkiye'de zekâtın kurumsallaşması ve Diyanet personelinin bakış araştırmasında Kocaeli'nde 339 Diyanet görevlisine zekâtın kurumsallaşmasına yönelik birtakım sorular yöneltilerek bakış açıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yarı özerk bir yapıda zekât kurumu oluşturulması önerilmiş ve Diyanet personelinin de böyle bir kurumsallaşmaya yüksek seviyede olumlu baktığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada zekâtın kurumsal bir yapıda yoksulluk ile mücadelede ciddi bir finansman kaynağı olabileceği de ifade edilmiştir.

Literatür incelenirken tez çalışmamızı yürüttüğümüz esnada birbirimizden bağımsız, konumuzla doğrudan ilgili benzer bir doktora tezi yazıldığı ortaya çıkmıştır. 2019 yılı Aralık ayında yayınlanan bu çalışmada Gümüş (2019) Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasında bir çözüm olarak Zekât Fonu önerisinde bulunmuştur. Bu araştırma, Sakarya ilinde kolayda örnekleme yoluyla seçilen 512 kişi ile yapılan anket çalışması ile desteklenmiştir. Katılımcılara, zekât bilincinin ölçüldüğü ve devlet tarafından kurulacak Zekât Fonu ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla birtakım sorular yöneltilmiştir. Anket sonuçlarında katılımcıların böyle bir fonun kurulmasına olumlu yaklaştığı ve zekâtlarını bu fona verebilecekleri ifade edilmiştir.

Aşağıda araştırma bulgularının olduğu başlıkta Gümüş (2019) ile Bilen ve Terzi (2019) çalışmalarındaki anket verilerinden, çalışmamızla ilgili olan kısımlarda yeri geldiğinde yararlanılacaktır.

5.4. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma kapsamında anketin birinci bölümünde firma yetkililerine yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve aylık ortalama gelir bilgisinin ölçüldüğü kişisel sorular yöneltilerek demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılım Tablo 5.1’de gösterilmiştir.

Tablo 5.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılım

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Yaş	45 üzeri	21	41,2
	45 ve altı	30	58,8
	Toplam	51	100,0
Cinsiyet	Kadın	3	5,9
	Erkek	48	94,1
	Toplam	51	100,0
Medeni Durum	Bekâr	3	5,9
	Evli	48	94,1
	Toplam	51	100,0
Eğitim Düzeyi	İlkokul	2	3,9
	Ortaokul	3	5,9
	Lise	17	33,3
	Üniversite	25	49,0
	Lisansüstü	4	7,8
	Toplam	51	100,0
Ailenin Aylık Ortalama Geliri	10.000 TL’den az	27	52,9
	10.000 - 20.000 TL’den az	19	37,3
	20.000 TL ve üzeri	5	9,8
	Toplam	51	100,0

Katılımcıların yaşlarına dair bulgular, açık uçlu soru yardımıyla elde edilerek yaş değişkeni “45 ve altı” ile “45 üzeri” olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Yaş dağılımına ilişkin bulgularda 45 yaş ve altında olanların oranı %58,8 iken 45 yaş üzeri olanların oranı %41,2 olarak tespit edilmiştir.

Cinsiyet dağılımına ilişkin bulgulara erkeklerin oranı %94,1 iken kadınların oranı %5,9 düzeyindedir. Araştırmaya katılan katılımcıların tamamına yakını erkeklerin oluşturduğu görülmektedir.

Medeni duruma ilişkin bulgulara katılımcıların %94,1'i evli, %5,9'u ise bekârdır. Katılımcıların tamamına yakınının “evli” olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeylerine ilişkin bulgulara %3,9'u “ilkokul”, %5,9'u “ortaokul”, %33,3'ü “lise”, %49'u “üniversite” ve %7,8'i “lisansüstü” mezunudur.

Ailenin aylık ortalama gelirine ilişkin bulgulara ise katılımcıların %52,9'unun 10000 TL'den az, %37,3'ünün 10000-20000 TL'den az, %9,8'inin 20000 TL ve üzeri gelir elde ettiği Tablo 5.1'de görülebilir.

5.5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu başlık altında zekâtın bilinirliği, zekâtın mevcut uygulanışı, katılımcıların zekât kurumu kurulmasına ve zekât kurumu-yoksulluk ilişkisine bakışları ile ilgili bulgular yer alacaktır.

5.5.1. Zekâtın Bilinirliği

Katılımcıların zekât hakkında bilgi düzeylerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. Tablo 5.2'de görüleceği üzere katılımcıların toplamda %92,2'si zekât ibadeti hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir.

Tablo 5.2: Katılımcıların Zekât Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Zekât hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum						
Frekans	21	26	3	1	-	51
Yüzde	41,2	51	5,9	2,0	-	100

5.5.2. Zekâtın Mevcut Uygulanışı

Katılımcıların zekâtın mevcut uygulanışı ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar Tablo 5.3'te görüldüğü gibidir. Katılımcıların toplamda %72,5'i zekât vereceği kişiyi kolay bulabildiğini ifade ederken, zekât hesabını yaparken başkasından yardım alanların

oranı toplamda %60,8 seviyesindedir. Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceği görüşüne katılanların oranı toplamda %55 iken, buna katılmayanların oranı %29,4’tür. Zekâtını bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla verenlerin oranı %52,9’dur.

Tablo 5.3: Katılımcıların Zekâtın Mevcut Uygulanışına Bakışları

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Zekât vereceğim kişiyi kolay bulabiliyorum						
Frekans	17	20	7	4	3	51
Yüzde	33,3	39,2	13,7	7,8	5,9	100
Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum						
Frekans	17	22	11	1	-	51
Yüzde	33,3	43,1	21,6	2,0	-	100
Zekât hesabını yaparken başkasından yardım alıyorum						
Frekans	12	19	4	14	2	51
Yüzde	23,5	37,3	7,8	27,5	3,9	100
Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceğini düşünüyorum						
Frekans	14	14	8	13	2	51
Yüzde	27,5	27,5	15,7	25,5	3,9	100
Zekâtımı bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla veriyorum						
Frekans	9	18	3	13	8	51
Yüzde	17,6	35,3	5,9	25,5	15,7	100

5.5.3. Katılımcıların Zekât Kurumu Kurulmasına Bakışları

Katılımcıların kurulması istenen zekât kurumuna ilişkin görüşleri Tablo 5.4’teki gibidir. Katılımcıların toplamda %43,1’i zekât hesabının devlete bağlı bir uzman kuruluş aracılığıyla yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünürken, %37,3’ü buna katılmamış, %19,6’sı ise kararsız kalmıştır.

Zekâtın, devlete bağlı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünenlerin oranı %29,4, buna katılmayanların oranı %50,9, kararsız kalanların oranı ise %19,6’dır. Bilen ve Terzi (2019: 158) tarafından yapılan alan araştırmasında da katılımcılara buna benzer bir soru yöneltilmiş ve neredeyse aynı oranda sonuca ulaşılmıştır. “Zekâtın devlet eliyle toplanmasını ister misiniz?” şeklinde sorulan soruya 346 katılımcıdan %29,2’si “evet isterim”, %52,9’u “hayır istemem”, %12,4’ü “kararsızım” ve %5,5’i ise “fikrim yok” cevabını vermiştir.

“Devlete bağılı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim” ifadesine katılımcıların %29,4’ü katılmakta iken katılmayanların oranı toplamda %45,1, kararsız kalanların oranı ise %25,5 seviyesindedir. Gümüş (2019: 191, 196) tarafından Sakarya ilinde 512 kişi ile yapılan anket çalışmasında Türkiye’de devlet gözetimi ve denetiminde resmi bir Zekât Fonu kurulmasına katılımcıların yaklaşık %70’nin olumlu baktığı belirlenmiştir. Ayrıca devletin kuracağı Zekât Fonuna zekâtını vermek isteyenlerin oranının yaklaşık %65 seviyesinde olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 5.4: Katılımcıların Zekât Kurumu Kurulmasına Bakışları

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Zekât hesabının devlete bağılı bir uzman kuruluş vasıtasıyla yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum						
Frekans	9	13	10	11	8	51
Yüzde	17,6	25,5	19,6	21,6	15,7	100
Zekâtın, devlete bağılı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünüyorum						
Frekans	7	8	10	17	9	51
Yüzde	13,7	15,7	19,6	33,3	17,6	100
Devlete bağılı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim						
Frekans	5	10	13	13	10	51
Yüzde	9,8	19,6	25,5	25,5	19,6	100
Devlete bağılı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekât gelirlerinin artabileceğini düşünüyorum						
Frekans	8	12	11	13	7	51
Yüzde	15,7	23,5	21,6	25,5	13,7	100

5.5.4. Katılımcıların Zekât Kurumu-Yoksulluk İlişkisine Bakışı

Katılımcıların zekât kurumu-yoksulluk ilişkisine dair görüşleri Tablo 5.5’teki gibidir. Zekât kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceği görüşüne katılımcıların toplamda %35,3’ü katılırken, buna katılmayanların oranı %37,3, kararsız kalanların oranı ise %27,5’tir. Böyle bir kurum olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim görüşüne katılanlar toplamda %41,2, kararsız kalanlar %33,3, buna katılmayanlar ise %25,5 seviyesindedir (Tablo 5.5).

Tablo 5.5: Katılımcıların Zekât Kurumu - Yoksulluk İlişkisine Bakışları

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum						
Frekans	7	11	14	11	8	51
Yüzde	13,7	21,6	27,5	21,6	15,7	100
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum						
Frekans	7	11	14	11	8	51
Yüzde	13,7	21,6	27,5	21,6	15,7	100
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, toplumsal refahın artabileceğini düşünüyorum						
Frekans	9	8	17	11	6	51
Yüzde	17,6	15,7	33,3	21,6	11,8	100
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim						
Frekans	5	16	17	10	3	51
Yüzde	9,8	31,4	33,3	19,6	5,9	100

Araştırmada verilerin analizinde; bağımsız iki grup arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla t-test, ikiden fazla grubu karşılaştırırken tek yönlü varyans analizi (Altunışık vd., 2005; 172-183) kullanılmıştır.

Katılımcıların zekât ve zekât kurumuna ilişkin tutumlarının cinsiyet, medeni durum ve yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla t-testinden yararlanılmıştır. Cinsiyete (erkek:48, kadın:3) ve medeni duruma (evli:48, bekâr:3) ilişkin bulguların tamamına yakınını belirli bir değişkenin oluşturması nedeniyle sağlıklı bir analiz yapılamayacağından bu değişkenler için t-test uygulanmamıştır. Sadece yaş grupları (45 yaş ve altı; 45 yaş üzeri) için uygulanan t-test sonuçları Tablo 5.6’da gösterilmiştir. Yaş gruplarına göre istatistiki olarak anlamlı farklılık gösteren ($p < 0,05$) ifadelerin bulunduğu satırlar tabloda koyu olarak belirtilmiştir.

Tablo 5.6’da görüldüğü gibi, şahıs elinden zekât almanın zekât alanı rencide edebileceği görüşü, 45 yaş üzerindeki katılımcılarda diğer yaş grubundakilere göre daha belirgin olarak kabul gördüğü söylenebilir. Benzer şekilde “Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim” görüşüne 45 yaş ve altındaki katılımcıların diğer yaş grubundakilere göre daha belirgin olarak katılım sağladığı ifade edilebilir.

Tablo 5.6: Yaş Gruplarına Göre T-Testi Sonuçları

İFADELER	YAŞ	N	Ortalama	Standart Sapma	t	Anlamlılık	Anlamlılık (2 yönlü)
Zekât hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum	45 ve altı	30	4,3667	,55605	,663	,152	,511
	45 üzeri	21	4,2381	,83095	,619		,540
Zekât vereceğim kişiyi kolay bulabiliyorum.	45 ve altı	30	3,7667	1,10433	-,710	,954	,481
	45 üzeri	21	4,0000	1,22474	-,697		,490
Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum	45 ve altı	30	4,0333	,71840	-,480	,130	,633
	45 üzeri	21	4,1429	,91026	-,460		,648
Zekât hesabını yaparken başkasından yardım alıyorum	45 ve altı	30	3,6333	1,24522	,986	,817	,329
	45 üzeri	21	3,2857	1,23056	,988		,329
Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	3,1667	1,31525	-2,292	,040	,026
	45 üzeri	21	3,9524	1,02353	-2,396		,020
Zekâtımı bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla veriyorum	45 ve altı	30	3,2000	1,34933	,379	,237	,706
	45 üzeri	21	3,0476	1,49921	,372		,712
Zekât hesabının devlete bağlı bir uzman kuruluş vasıtasıyla yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum	45 ve altı	30	3,0000	1,38962	-,491	,927	,626
	45 üzeri	21	3,1905	1,32737	-,495		,623
Zekâtın, devlete bağlı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	2,7333	1,36289	-,076	,641	,940
	45 üzeri	21	2,7619	1,26114	-,077		,939
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim	45 ve altı	30	2,7667	1,38174	,144	,278	,886
	45 üzeri	21	2,7143	1,10195	,150		,881
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekât gelirlerinin artabileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	3,0000	1,31306	-,127	,845	,899
	45 üzeri	21	3,0476	1,32198	-,127		,900
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	2,9000	1,32222	-,516	,656	,608
	45 üzeri	21	3,0952	1,33809	-,515		,609
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	2,9000	1,26899	-,402	,609	,689
	45 üzeri	21	3,0476	1,32198	-,399		,692
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, toplumsal refahın artabileceğini düşünüyorum	45 ve altı	30	3,0667	1,17248	,053	,087	,958
	45 üzeri	21	3,0476	1,39557	,051		,959
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim.	45 ve altı	30	3,5000	1,00858	2,586	,946	,013
	45 üzeri	21	2,7619	,99523	2,592		,013

Eğitim ve aylık ortalama gelir düzeyi değişkenleri için yapılan fark analizlerinde ikiden fazla grup bulunduğundan tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. İstatistiki olarak anlamlı farklılık gösteren ($p < 0,05$) ifadelerin bulunduğu satırlardaki p (anlamlılık) değerleri tabloda koyu olarak belirtilmiştir.

Zekât ve zekât kurumuna ilişkin tutumların eğitim düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 5.7’de gösterilmiştir. Tablo değerlerine göre katılımcıların tutumlarının eğitim düzeylerine göre farklılık göstermediği yorumu yapılabilir.



Tablo 5.7: Eğitim Düzeylerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

İFADELER	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Zekât hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1,018 21,962 22,980	4 46 50	,255 ,477	,533	,712
Zekât vereceğim kişiyi kolay bulabiliyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	6,042 59,997 66,039	4 46 50	1,510 1,304	1,158	,342
Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,740 26,946 31,686	4 46 50	1,185 ,586	2,023	,107
Zekât hesabını yaparken başkasından yardım alıyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1,221 75,524 76,745	4 46 50	,305 1,642	,186	,945
Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	8,289 70,456 78,745	4 46 50	2,072 1,532	1,353	,265
Zekâtımı bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla veriyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,874 93,165 98,039	4 46 50	1,218 2,025	,602	,663
Zekât hesabının devlete bağlı bir uzman kuruluş vasıtasıyla yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	5,627 86,059 91,686	4 46 50	1,407 1,871	,752	,562
Zekâtın, devlete bağlı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,588 81,098 85,686	4 46 50	1,147 1,763	,651	,629
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	2,932 76,755 79,686	4 46 50	,733 1,669	,439	,780
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekât gelirlerinin artabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	3,959 81,021 84,980	4 46 50	,990 1,761	,562	,691
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	2,513 84,468 86,980	4 46 50	,628 1,836	,342	,848
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	2,005 79,917 81,922	4 46 50	,501 1,737	,289	,884
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, toplumsal refahın artabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	3,969 74,855 78,824	4 46 50	,992 1,627	,610	,658
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	6,870 49,169 56,039	4 46 50	1,718 1,069	1,607	,189

Zekât ve zekât kurumuna ilişkin tutumların gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 5.9’da gösterilmiştir. Buna göre aylık ortalama gelir düzeyine göre anlamlı farklılık sadece “Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum” ifadesinde görülmüştür. Bu farklılığın kaynağını belirlemek için Post Hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır.

Tablo 5.8: Gelire İlişkin ANOVA Testi Tanımlayıcı İstatistikleri

Gelir Grupları	N	Ortalama	Standart Sapma
10.000 TL’den az	27	4,0000	,73380
10.000 - 20.000 TL’den az	19	3,9474	,84811
20.000 TL ve üzeri	5	5,0000	,00000
Toplam	51	4,0784	,79607

Aylık gelir düzeyi 10.000 TL’den az olan katılımcıların, aylık geliri 20.000 TL ve üzeri olan katılımcılara göre, aylık geliri 10.000 - 20.000 TL’den az olan katılımcıların ise 20.000 TL ve üzeri olan katılımcılara göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 5.9. Gelir Düzeylerine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

İFADELER	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Zekât hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1,408 21,572 22,980	2 48 50	,704 ,449	1,567	,219
Zekât vereceğim kişiyi kolay bulabiliyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,888 61,151 66,039	2 48 50	2,444 1,274	1,919	,158
Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,739 26,947 31,686	2 48 50	2,369 ,561	4,221	,020
Zekât hesabını yaparken başkasından yardım alıyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	7,646 69,099 76,745	2 48 50	3,823 1,440	2,656	,081
Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1,840 76,905 78,745	2 48 50	,920 1,602	,574	,567
Zekâtımı bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla veriyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,674 97,365 98,039	2 48 50	,337 2,028	,166	,847
Zekât hesabının devlete bağlı bir uzman kuruluş vasıtasıyla yapılmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	4,286 87,400 91,686	2 48 50	2,143 1,821	1,177	,317
Zekâtın, devlete bağlı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,801 84,886 85,686	2 48 50	,400 1,768	,226	,798
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,360 79,326 79,686	2 48 50	,180 1,653	,109	,897
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekât gelirlerinin artabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,539 84,441 84,980	2 48 50	,270 1,759	,153	,858
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	1,047 85,934 86,980	2 48 50	,523 1,790	,292	,748
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,308 81,614 81,922	2 48 50	,154 1,700	,090	,914
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, toplumsal refahın artabileceğini düşünüyorum	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,661 78,163 78,824	2 48 50	,330 1,628	,203	,817
Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim	Gruplar arası Gruplar içi Toplam	,966 55,073 56,039	2 48 50	,483 1,147	,421	,659

SONUÇ

Zekât, yoksulun zenginin malındaki hakkıdır. Nisap miktarı iktisadi varlığa sahip olan Müslüman bu hakkı yoksula teslim etmekle yükümlüdür. Zekât bu özelliği ile ülkelerin öncelikli sorunu olan yoksulluk sorununu çözmede etkili bir araç olmaktadır. Zekâtın, yoksulluğu azaltıcı etkisi tarihi tecrübelerle kanıtlanmıştır. Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülaziz'in halifelikleri dönemlerinde bazı bölgelerde yoksulluk sorunu tamamen çözülmüş ve zekât gelirlerinde fazlalık oluşmuştur. Bu fazlalık köleleri özgürlüğüne kavuşturmada kullanılmıştır.

Ayette (Tevbe 60) zekâtın sarf yerleri arasında zekât memurlarının da sayılması, Hz. Peygamberin ve Raşid Halifelerin uygulamalarının bu yönde olması zekâtı toplama ve dağıtma işinin devlet eliyle yapılması yönünde güçlü bir işaret olabilir. Hz. Osman döneminde ortaya çıkan yönetim sorunları yüzünden devlet eliyle zekât toplama ve dağıtma uygulaması etkinliğini yitirmeye başlamış, zamanla bu uygulamadan uzaklaşmış ve zekât ibadeti bireylerin inisiyatifine terk edilmiştir. Oysa zekâtın bireylerin inisiyatifine terk edilmesi, zekâtın hesaplanması ve yoksulların tespitinde önemli sorunların yaşanmasına ve zenginle yoksul arasında onur kırıcı bağımlılık ilişkisi oluşmasına yol açabilir. Günümüzde Malezya, Endonezya, Kuveyt, Ürdün, Suudi Arabistan ve Pakistan gibi bazı İslam ülkelerinde zekât kurumu oluşturulmuştur. Ülkeler arasında uygulamada bazı farklılıklar olsa da zekâtın toplanması ve dağıtılması işinde devlet genellikle etkin rol almıştır.

Çalışmada zekâtın yoksulluğu azaltıcı etkisinden yararlanılarak üç farklı senaryo çerçevesinde yüksek gelir gruplarından en düşük gelir grubuna %2,5 oranında zekât geliri transfer edilmesi halinde yoksulluktaki değişim araştırılmıştır. Nüfusun en zengin %20'sinden en yoksul %20'sine zekât geliri transfer edilmesi halinde, zengin grubun gelirinin %2,5 oranında azalmasına karşılık yoksul grubun gelirinin %20 oranında arttığı ve medyan gelirin %50'si olarak tanımlanan yoksulluk sınırına göre 11 milyon 91 bin olan yoksul sayısının 1 milyon 742 bine düştüğü tespit edilmiştir. Nüfusun zengin %40'ının zekât vermesi halinde, medyan gelirin %50'si olarak tanımlanan yoksulluk sınırında yoksul kalmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrıca potansiyel zekât mükellefi oldukları düşüncesiyle Sivas Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren firmalardan 51 yetkiliyle anket uygulaması yapılmıştır. Ankete katılanların kurulması önerilen devlete bağlı zekât kurumuna güçlü destek vermemeleri, toplumda zekât bilincinin yeterince oluşmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Zekât kurumuna zekâtın dışında sosyal amaçlı ödeme yapma isteğinin zekât ödeme isteğinden yüksek olması bu görüşü doğrular nitelikte bulunmuştur.

Türkiye’de bağımsız kamu kurumu statüsünde uzmanlaşmış bir zekât kurumu kurulması ve bu kurumun yetkinlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve minimum maliyet ilkeleriyle çalışması halinde zekât gelirlerinin hızla artacağı ve yoksulluk sorununun çözülmesine çok önemli katkı yapacağı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- AA. (2019). *Türkiye'nin zekât potansiyeli 55 milyar dolar*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-zekât-potansiyeli-55-milyar-dolar/1488949>, (Erişim: 20.01.2020).
- AHMED, H. (2004). *Role of Zakah and Awqaf in Poverty Alleviation*. Jeddah: Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute.
- AK, M. (2016). Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (54): 296-306.
- AKAR, M., ve ESER, E. (2012). *Zekâtı Anlamak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- AKKAS, A. S. M. (2006). An Islamic Alternative to Poverty Alleviation: The "Parshi" (neighbourhood) Model. Paper presented in an International Seminar on Islamic Alternative to Poverty Alleviation: Zakat, Awkaf and Microfinance. 24-26 November, Dhaka, Bangladesh.
- AKSU, A. (2017). Abbasîler Döneminde Zekât Uygulaması. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 179-199). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ALİAS, H. M. R. H. (2017). Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 447-462). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S. ve YILDIRIM, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- APAK, A. (2017). Emevîler Döneminde Zekât Uygulamaları. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 163-177). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ARİF, M. (2017). Zakat as a Mode of Poverty Alleviation. *International Journal of Economics & Management Sciences*, 6(6): 1-6.

- ARPACIOĞLU, Ö., ve YILDIRIM, M. (2011). Dünyada Ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 60-76.
- AYDIN, M. (2016). Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı. *Akademik Bakış Dergisi*, (57): 55-72.
- _____ (2018). *Makro-Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Zekât Müessesesi: Türkiye İçin Malezya Modeli Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDIN, M. A. ve HAMİDULLAH, M. (2002). Köle. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kole#1>, (Erişim: 08.04.2020).
- BABAR, M. S., ve KAHLOON, A. H. (2017). Zekâtın Pakistan’da Kurumsallaşması. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 475-488). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- BAİTULMAL. *Sejarah*. <http://baitulmal.acehprov.go.id/sejarah/>, (Erişim: 12.11.2019).
- BASUĞUY, B. (2017). *Eyyubiler: Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi*. İstanbul: Siyer Yayınları. (<https://books.google.com.tr/books?id=j8VVDwAAQBAJ&pg=PT476&dq=#v=onepage&q=1292&f=true>, Erişim: 04.03.2020).
- BAZNAS. (2019a). *Mualaf Center BAZNAS*. <https://baznas.go.id/mcb>, (Erişim: 05.12.2019).
- _____ (2019b). *Profil Baznas*. <https://baznas.go.id/profil>, (Erişim: 08.11.2019).
- BEİK, I. S. (2016). Zakat Development Report 2015: The Case of Indonesia. *Indonesia Islamic Finance Report: Prospects for Exponential Growth*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute. (<https://ceif.iba.edu.pk/pdf/ThomsonReuters-IndonesiaIslamicFinanceReportProspectsforExponentialGrowth.pdf>, Erişim: 12.11.2019).

- BİLEN, M. ve TERZİ, G. (2019). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Zekât Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2): 133-167.
- BİLMEN, Ö. N. (2012). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik Yayınevi.
- BOYNUKALIN, M. (2017). Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefa-İ Râşidîn Dönemi). *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 91-113). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- CİCİ, R. (2008). Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnette Zekât* (ss. 225-262). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- _____. (2016). Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekât Uygulamaları. *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi Günümüzdeki Meseleler* (ss. 485-517). Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- ÇELİK, Y. (2019). Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz’in Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14): 616-636.
- DADAŞ, M. B. (2017). Zekâtın Tenmiyesinin Fikhî İmkânları. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 839-898). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DAŞLI, Y. (2018). Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2): 525-542.
- DEMİR, O., ve YAYAR, R. (2018). *Ekonomik Göstergeler ve Yorumları*. Tokat: Taşhan Kitap.
- DHA. (2018). Türkiye'nin zekât potansiyeli 50 milyar dolar. <https://www.dha.com.tr/ekonomi/turkiyenin-zekât-potansiyeli-50-milyar-dolar/haber-1616639>, (Erişim: 20.01.2020).

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI. (1998). *İlmihal I.-İman ve İbadetler*.
(https://webdosya.diyamet.gov.tr/DiyametAnasayfa/UserFiles/DiniBilgiler/ilmihal_cilt_1.pdf, Erişim: 10.12.2019).

_____. (2018). *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

DÖNDÜREN, H. (2017). *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 263-268). İstanbul: Ensar Neşriyat.

DUMLU, E. (2010). İslam'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33): 91-116.

EBÛ UBEYD. (1981). *Kitabü'l Emval*. Çev. Celaleddin Saylık. İstanbul: Düşünce Yayınları.

ERKAL, M. (2008). *Zekât Bilgi ve Uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

_____. (2013). Zekât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/zekât#1>, (Erişim: 12.12.2019).

EMBONG, M. R., TAHA, R., ve NOR, M. N. M. (2013). Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia. *Jurnal Pengurusan*, 39(2013): 141-150.

FURQANİ, H. (2017). *Endonezya'da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu (Araştırma Raporu No. 5)*. İstanbul: İslam İktisadı ve Araştırma Merkezi.

GAZT. (2019). *About Gazt*. <https://gazit.gov.sa/en/AboutUs/Pages/AboutGazit.aspx>, (Erişim: 05.12.2019).

_____. (2020). *To which entity and beneficiaries GAZT allocate collected Zakat?*.
https://gazit.gov.sa/en/HelpCenter/FAQs/Pages/FAQ_188.aspx, (Erişim: 05.02.2020).

- GERŞİL, G. S., ve YEŞİLYURT, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yoksulluk: Türkiye’de ve dünyadaki perspektifi. *International Conference on Eurasian Economies*, 1-9.
- GÜMÜŞ, N. (2019). *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, YARDIMCIOĞLU, F., ve ALTINTAŞ, N. (2019). The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 90-110.
- HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI. (2019). *Kamu Borç Yönetimi Raporu*. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Kamu_Borc_Yonetimi_Raporu_Ocak_2019.pdf, (Erişim:20.09.2019).
- HOSSAİN, M. Z. (2012). Zakat in Islam: A Powerful Poverty Alleviating Instrument for Islamic Countries. *International Journal of Economic Development Research and Investment*, 3(1): 1-11.
- HTAY, S.N.N. ve SALMAN, S.A (2014). Proposed Best Practices of Financial Information Disclosure for Zakat Institutions: A Case Study of Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 30(37): 288 – 294. ([https://www.idosi.org/wasj/wasj30\(icmrp\)14/37.pdf](https://www.idosi.org/wasj/wasj30(icmrp)14/37.pdf), Erişim: 14.01.2020).
- İSLAM İKTİSADI. (2019). *Zekâtın Çarpan Etkisi*. <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/03/08/zekatin-carpan-etkisi/>, (Erişim: 15.12.2019).
- JUWAİNİ, A. (2017). Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 463-474). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- KAHF, M. (1989). Zakat: Unresolved Issues in The Contemporary Fiqh. *IIUM Journal of Economics and Management*, 2(1): 1-22.

KAMU MALÎ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU (5018).
(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>, Erişim: 08.12.2019).

KARADÂĞÎ, A. M. (2017). Günümüzde İdeal Bir Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 957-1056). İstanbul: Ensar Neşriyat.

KASAR, S. M. (2018). *MİST Ülkelerinin Yoksulluk Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi).
Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYA, S. (2017). Fıkîhî Açından Osmanlı'da Zekât Uygulamaları. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 221-254). İstanbul: Ensar Neşriyat.

KAYNAK, M. (2014). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

KHATUN, F., *What is the Multiplier Effect of Zakat?*.
http://economicsupdate.blogspot.com/2015/07/what-is-multiplier-effect-of-zakat_2.html, (Erişim: 18.12.2019).

KILIÇ, Ü. (2017). Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 45-64). İstanbul: Ensar Neşriyat.

KÖSE, M. (2010). Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer B. Abdülaziz'in Sosyal Siyaseti. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (34): 75-98.

KURANMEALİ. Âl-i İmrân Suresi 180. Ayet.
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=180>, (Erişim: 11.09.2019).

_____. Bakara Suresi 43. Ayet.
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=43>, (Erişim: 11.09.2019).

_____. Bakara Suresi 264. Ayet.
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=264>, (Erişim: 12.09.2019).

- _____. *Bakara Suresi 267. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=267>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Bakara Suresi 277. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=277>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Bakara Suresi 280. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=280>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Fussilet Suresi.*
<http://www.kuranmeali.com/Sureler.php?meal=diyanetisleriyeni&surenno=41>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Haşr Suresi 7. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=59&ayet=7>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Nûr Suresi 56. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=24&ayet=56>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *şûrâ Suresi 27. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=42&ayet=27>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Tevbe Suresi 34. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=9&ayet=34>, (Erişim: 11.09.2019).
- _____. *Tevbe Suresi 103. Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=9&ayet=103>, (Erişim: 12.09.2019).

- _____. *Zâriyât Suresi* 19. *Ayet.*
<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sura=51&ayet=19>, (Erişim: 11.09.2019).
- KUTUB, S. (1968). *İslamda Sosyal Adalet*. Çev. Yaşar Tunagür ve Adnan Mansur. İstanbul: Cağaloğlu Yayınevi.
- MALİK, S., HUSSAİN, M., ve SHİRAZİ, N. (1994). Role of Infaq in Poverty Alleviation in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 33(4): 935-952.
- MANNAN, M. A. (1980). *İslam ekonomisi: teori ve pratik*. Çev. Bahri Zengin ve Tevfik Ömeroğlu. İstanbul: Fikir Yayınları.
- MUTÇALI, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- NADZRİ, F. A. A., RAHMAN, A. ve OMAR, N. (2012). Zakat and Poverty Alleviation: Roles of Zakat Institutions in Malaysia. *International Journal of Arts and Commerce*, 1(7): 61-72.
- NGADA.org. *Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 23 Tahun 2011 Tentang Pengelolaan Zakat*. <https://ngada.org/uu23-2011.htm>, (Erişim: 05.01.2020).
- NURLİTA, E., ve EKAWATY, M. (2018). The Direct and Indirect Effect of Zakat on the Household Consumption of Mustahik (A Study of Zakat Recipients from BAZNAS Probolinggo Municipality). *International Journal of Zakat*, 3(2): 41-56.
- OBAİDULLAH, M. (2015). *Trends in Zakat Mobilization in Sudan*. <https://sadaqa.in/2016/01/21/trends-in-zakat-mobilization-in-sudan/>, (Erişim: 23.09.2019).
- OFX. *Yearly Average Rates*. <https://www.ofx.com/en-au/forex-news/historical-exchange-rates/yearly-average-rates/>, (Erişim: 21.11.2019).
- OKUYUCU, N. (2017). Zekâta Yerellik-Bölgesellik-Evrensellik. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 811-838). İstanbul: Ensar Neşriyat.

ÖZEK, A., HAMİTOĞULLARI, B., SINAV, T., BAYRAKDAR, M., ADALI, S., ENSARİ, S. ve BULAÇ, A. (1987). *Türkiye’de Zekât Potansiyeli*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.

_____, KARAMAN, H., AYDIN, M. A., ve ERKAL, M. (1984). *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.

Polisi Tiada Hadiah & Keraian. <https://www.zakat.com.my/info-ppz/maklumat-korporat/tadbir-urus-korporat/>, (Erişim: 18.12.2019).

POWELL, R. (2009). Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence. *University of Pittsburgh Tax Review*, 7(1): 43-101.

PPZ-MAIWP. (2016). *Laporan Zakat 2016*. https://drive.google.com/file/d/1b12YMTXWAZCQkPCo_7lKMuJw4dASeep0/view, (Erişim: 20.10.2019).

_____. (2017). *Laporan Zakat 2017*. <https://drive.google.com/file/d/1bgF5TGIHjLxz-edHTujIL9kZvlj4gi10/view>, (Erişim: 10.10.2019).

_____. (2018). *Laporan Zakat 2018*. <https://drive.google.com/file/d/1BWypsQchLoBiL3jT8co2bYOB3aRBjoxB/view>, (Erişim: 12.10.2019).

PUSKAS BAZNAS. (2017). *Indonesia Zakat Outlook 2017*. Jakarta: Center of Strategic Studies – The National Board of Zakat.

_____. (2018). *Indonesia Zakat Outlook 2018*. Jakarta: Center of Strategic Studies – The National Board of Zakat.

_____. (2019). *Indonesia Zakat Outlook 2019*. Jakarta: Center of Strategic Studies – The National Board of Zakat.

- RAHMAN, A. A., ALİAS, M. H., ve OMAR, S. M. N. S. (2012). Zakat Institution in Malaysia: Problems and Issues. *Global Journal Al-Thaqafah (GJAT)*, 2(1): 35-42.
- SADAK, B. (1971). Libya Cumhuriyeti Zekât Müessesesini Kanunlaştırdı. *Sönmez*, 8(74-75): 19-20.
- SARİ, M. D., BAHARİ, Z., ve HAMAT, Z. (2013). Review On Indonesian Zakah Management And Obstacles. *Social Sciences*, 2(2): 76-89.
- SELÇUK, M. (2016). *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SHAİKH, S. A. (2016). Zakat Collectible in OIC Countries for Poverty Alleviation: A Primer on Empirical Estimation. *International Journal of Zakat*, 1(1): 17-35.
- SHİRAZİ, N. S. (2014). Integrating Zakat and Waqf into the Poverty Reduction Strategy of the IDB Member Countries. *Islamic Economic Studies*, 130(1155): 1-30.
- _____, ve AMİN, F. B. (2009). Poverty Elimination Through Potential Zakat Collection in the OIC-member Countries: Revisited. *Pakistan Development Review*, 48(4): 739-754.
- SIRIM, Ö. Ü. V., ve ERDOĞAN, F. (2018). Osmanlı Devletinde Zekât Uygulamasının Kurumsal Yapısına İlişkin Bir Analiz. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics Proceedings Book* (pp. 82-91). İstanbul.
- SOHAG, K. (2008). Reducing Poverty through Zakat System. Working Paper, Department of Economics, East West University, Dhaka, Bangladesh.
- ŞENSOY, N. (2008). Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât* (ss. 85-106). İstanbul: Ensar Neşriyat.

_____ (2016). *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi Günümüzdeki Meseleler* (ss. 519-528). Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.

ŞENTÜRK, L., ve YAZICI, S. (2019). *İslam İlmihali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
(<https://diniyayinlar.diyaret.gov.tr/Documents/islam%20ilmihali%2017%20X%2024%20.pdf>, Erişim: 01.04.2020).

TABAKOĞLU, A. (2016). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.

_____, ve TURAN, M. (2017). Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (ss. 899-936). İstanbul: Ensar Neşriyat.

TAHA, R., MOHD NOR, M., EMBONG, M., ve ZULKİFLİ, M. (2017). Zakat Fund in Malaysia: Where Does it All Go?. *Management & Accounting Review (MAR)*, 16(1): 137-166.

TAŞ, H.Y., ve ÖZCAN, S. (2012). Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *International Conference On Eurasian Economics*, 423-430.
(https://www.researchgate.net/publication/326881740_Turkiye%27de_ve_Dunya%27d, Erişim: 18.09.2019).

TERZİ, G. (2019). *Türkiye’de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPGÜL, S. (2013). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1): 277-296.

TURAN, M. (2018). *Zekât Politikası*. İstanbul: Mevsimler Kitap.

TÜİK. (2019a). *Yoksulluk İstatistikleri*.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, (Erişim: 17.9.2019).

- _____ (2019b). *Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011, (Erişim: 18.09.2019).
- TÜRK, T., ve H. ÜNLÜ. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2000 Sonrası Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14): 92-104.
- UNHCR. (2019). Refugees: The Most In Need Of Zakat Funds Unhcr Zakat Program: 2019 Launch Report. (<https://zakat.unhcr.org/wp-content/uploads/2019/04/UNHCR-Annual-Zakat-Report-2019-En.pdf>, Erişim: 22.2.2020).
- UZUN, A. M. (2003). Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 155-174.
- WORLD BANK (2019). Databank, World Development Indicators.
- WORLD BANK GROUP. (2018). Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle. Washington DC: World Bank.
- YALÇIN, İ. (2016). Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2): 235-270.
- YAVUZ, Y. V. (1983). *İslam'da zekât müessesesi*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- _____ (2017). *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- YESUF, A. J. (2017). Sudan'da İslam İktisadi ve Finansının Güncel Durumu (Araştırma Raporu No.4). İstanbul: İslam İktisadi Araştırma Merkezi.
- YILMAZ, S., SAĞIN, R. A. A., ve YAPAR, R. A. M. (2017). Analysis of the Relation Between Poverty and Zakat in Turkey. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics Proceedings Book*. İstanbul.
- YİĞİT, İ. (2007). Ömer B. Abdülazîz. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-b-abdulaziz>, (Erişim: 07.03.2020).

YİĞİT, Y., KESKİN, M., ve KARAGÖZ, İ. (2013). *Zekât İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

ZAİM, S. (1993). Zekâtın İktisadi Önemi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (35): 47-50. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

ZAKAT.org. *About us*. <https://www.zakat.org.lb/pages/en/about-us#tab-Zakat-Fund-in-Brief-1>, (Erişim: 18.09.2019).

ZAKATFUND. *Projects*. <http://www.zakatfund.gov.ae/zfp/web/projects/projectlist.aspx>, (Erişim: 18.12.2019).

ZAKAT PUNJAB. *Overview*. <https://zakat.punjab.gov.pk/overview>, (Erişim: 21.10.2019).

EK

ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu anket formu, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülmekte olan *“Türkiye’de Yoksulluğu Önlemenin Etkili Bir Yolu: Zekât Kurumu”* adlı yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilmiştir. Türkiye’de Devlete bağlı Zekât Kurumu kurulması halinde zekât verenlerin zekât verme gayretinin artıp artmayacağını ve yoksulluğun azalıp azalmayacağını tespit etmeye çalışıyoruz. Bu kapsamda aşağıdaki soruları cevaplandırmanızı talep ediyoruz.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

(Anket formu vasıtasıyla toplanacak veriler tümüyle bilimsel amaçlarla kullanılacak olup raporlamada kişisel bilgilere yer verilmeyecektir)

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Osman DEMİR

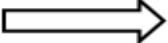
Yüksek Lisans Öğrencisi: Hüseyin CEVAHİR

İletişim: (539) 358 11 63

E-mail: hcevahir58@gmail.com

Kişisel Bilgiler

1. Yaşınız
2. Cinsiyetiniz ☐ Erkek ☐ Kadın
3. Medeni Durumunuz ☐ Evli ☐ Bekâr
4. Eğitiminiz ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Lisansüstü
5. Ailenizin Aylık Ortalama Geliri ☐ 10.000 TL’den az ☐ 10.000-20.000 TL’den az ☐ 20.000-30.000 TL’den az ☐ 30.000 TL ve üzeri

LÜTFEN ÇEVİRİNİZ! 

Soru No	Zekât ve Zekât Kurumuna İlişkin Sorular	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Zekât hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum.	()	()	()	()	()
2	Zekât vereceğim kişiyi kolay bulabiliyorum.	()	()	()	()	()
3	Verdiğim zekâtın ehline ulaştığını düşünüyorum.	()	()	()	()	()
4	Zekât hesabını yaparken başkasından yardım alıyorum.	()	()	()	()	()
5	Şahıs elinden zekât almanın, zekât alanı rencide edebileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
6	Zekâtımı bir şahıs ya da kurum vasıtasıyla veriyorum.	()	()	()	()	()
7	Zekât hesabının devlete bağlı bir uzman kuruluş vasıtasıyla yapılmasına ihtiyaç olduğumu düşünüyorum.	()	()	()	()	()
8	Zekâtın, devlete bağlı bir uzman kuruluş tarafından toplanmasının ve dağıtımının daha iyi olabileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
9	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekâtımı bu kurum vasıtasıyla vermek isterim.	()	()	()	()	()
10	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, zekât gelirlerinin artabileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
11	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun gelir dağılımı adaletsizliğinin azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
12	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, bu kurumun yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
13	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde, toplumsal refahın artabileceğini düşünüyorum.	()	()	()	()	()
14	Devlete bağlı bir Zekât Kurumu olması halinde bu kuruma zekât dışında ayrıca sosyal yardım yapmak isterim.	()	()	()	()	()

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Hüseyin CEVAHİR

Doğum Yılı ve Yeri : 1993 / Sivas

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi /
İktisat Bölümü (2011-2015)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Sosyal Bilimler
Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı

Yabancı Dil : İngilizce

İletişim No: : (539) 358 11 63

E-posta Adresi : hcevahir58@hotmail.com